ตสฺส อปรภาเค เอกํ อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา เอกสฺมึเยว กปฺเป จตฺตาโร พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ **มงฺคโล สุมโน เรวโต โสภิโตติ. มงฺคลสฺส** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. เตสุ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย โกฏิสหสฺสํ, ตติเย นวุติโกฏิโย.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าโกณฑัญญะพระองค์นั้นล่วงไป ๑ อสงไขย พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ **พระพุทธเจ้ามังคละ, พระพุทธเจ้าสุมนะ, พระพุทธเจ้าเรวตะ,** และ**พระพุทธเจ้าโสภิตะ** เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในกัปเดียวกันนั่นเอง. สาวกสันนิบาตแห่งพระผู้มีพระภาค**มังคละ**ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. บรรดาสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งนั้น ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุ ๑ แสนโกฏิประชุมกัน, ในสันนิบาตครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๑ พันโกฏิ, และ ในสันนิบาตครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๙๐ โกฏิ.

เวมาติกภาตา กิรสฺส อานนฺทกุมาโร นาม นวุติโกฏิสงฺขาย ปริสาย สทฺธึ ธมฺมสฺสวนตฺถาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิ. สตฺถา ตสฺส อนุปุพฺพิกถํ กเถสิ, โส สทฺธึ ปริสาย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ.

ได้ยินว่า พระกุมารพระนามอานันทะผู้เป็นพระภาดาต่างพระมารดาของพระผู้มีพระภาคมังคละพระองค์นั้น ได้ไปยังสำนักของพระศาสดา เพื่อต้องการฟังธรรมพร้อมกับบริษัท อันนับได้ ๙๐ โกฏิ. พระศาสดาตรัสอนุปุพพิกถาแก่อานันทกุมารนั้น. อานันทกุมารนั้นพร้อมด้วยบริษัท บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.

สตฺถา เตสํ กุลปุตฺตานํ ปุพฺพจริตํ โอโลเกนฺโต อิทฺธิมยปตฺตจีวรสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ทกฺขิณหตฺถํ

พระศาสดา ทรงตรวจดูบุรพจริต (คือการกระทำที่เคยทำมาในชาติก่อน)ของกุลบุตรเหล่านั้นอยู่ ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งบาตร

ปสาเรตฺวา "เอถ ภิกฺขโว"ติ อาห. สพฺเพ ตงฺขณเยว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา สฏฺฐิวสฺสิกตฺเถรา วิย อากปฺปสมฺปนฺนา หุตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปริวารยึสุ. อยมสฺส ตติโย สาวกสนฺนิปาโต อโหสิ.

และจีวรที่เกิดขึ้นด้วยฤทธิ์ (คือบุญบารมีที่สร้างสมมาแต่กาลก่อน สมควรจะได้รับบาตรและจีวรเช่นนี้) จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาออกแล้วตรัสว่า "เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุเถิด" ขณะนั้นเอง กุลบุตรทุกคนต่างคล้องบาตรและนุ่งห่มจีวรที่เกิดขึ้นด้วยฤทธิ์ เพียบพร้อมด้วยอากัปกิริยาราวกับพระเถระมีพรรษาได้ ๖๐ ถวายบังคมพระศาสดา แล้วแวดล้อมพระองค์อยู่. สันนิบาตครั้งนี้เป็นสาวกสันนิบาตครั้งที่ ๓ ของพระศาสดาพระองค์นั้น.

ยถา ปน อญฺเญสํ พุทฺธานํ สมนฺตา อสีติหตฺถปฺปมาณาเยว สรีรปฺปภา อโหสิ, น เอวํ ตสฺส. ตสฺส ปน ภควโต สรีรปฺปภา นิจฺจกาลํ ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ.

พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์อื่น ๆ ได้มีโดยรอบประมาณ ๘๐ ศอกเท่านั้น, แต่พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระพุทธเจ้ามังคละนั้นหาเป็นเช่นนั้นไม่. พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ได้แผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุ ตั้งอยู่แล้วตลอดกาลเป็นนิจ.

รุกฺขปจฺจีปพฺพตสมุทฺทาทโย อนฺตมโส อุกฺขลิกาทีนิ อุปาทาย สุวณฺณปฏฺฏปริโยนทฺธา วิย อเหสุ. อายุปฺปมาณํ ปนสฺส นวุติวสฺสสหสฺสานิ อโหสิ.

ต้นไม้ แผ่นดิน ภูเขา และทะเลเป็นต้น จนที่สุดถึงภาชนะทั้งหลาย มีหม้อข้าวเป็นต้น ราวกับได้ถูกหุ้มห่อไว้ด้วยแผ่นทอง. พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

เอตฺตกํ กาลํ จนฺทิมสุริยาทโย อตฺตโน ปภาย วิโรจิตุํ นาสกฺขึสุ.

ทรงมีพระชนมายุได้ประมาณ ๙ หมื่นปี. ตลอดระยะเวลานี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เป็นต้น ไม่สามารถจะส่องสว่างด้วยแสงของตนได้.

รตฺตินฺทิวสฺส ปริจฺเฉโท น ปญฺญายิตฺถ. ทิวา สุริยาโลเกน วิย สตฺตา นิจฺจํ พุทฺธาโลเกเนว วิจรึสุ. สายํ ปุปฺผิตกุสุมานํ ปาโต รวนกสกุณาทีนญฺจ วเสน โลโก รตฺตินฺทิวปริจฺเฉทํ สลฺลกฺเขสิ.

เขตแบ่งกลางคืนและกลางวันไม่ปรากฏ. สัตว์ทั้งหลาย เที่ยวไปเป็นนิจด้วยแสงสว่างแห่งพระพุทธเจ้านั่นแหละ ดังแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งโชติช่วงในเวลากลางวัน. ชาวโลกสังเกตเขตแห่งกลางคืนและกลางวันด้วยอาศัยดอกไม้ที่บานเวลาเย็น และอาศัยเสียงนกร้องเวลาเช้าเป็นต้น.

กึ ปน อญฺเญสํ พุทฺธานํ อยมานุภาโว นตฺถีติ โน นตฺถีติ. เตปิ หิ อากงฺขมานา ทสสหสฺสึ วา โลกธาตุํ ตโต วา ภิยฺโย อาภาย ผเรยฺยุํ. มงฺคลสฺส ปน ภควโต ปุพฺพปตฺถนาวเสน อญฺเญสํ พฺยามปฺปภา วิย สรีรปฺปภา นิจฺจกาลเมว ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ.

ถามว่า อานุภาพนี้จะไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์อื่นๆ ด้วยหรือ ตอบว่า อานุภาพนี้จะไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ก็หามิได้. จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อมีพระประสงค์ ก็จะทรงแผ่พระรัศมีไปตลอดหมื่นโลกธาตุ หรือยิ่งกว่านั้นได้. ส่วนพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคมังคละได้แผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุตั้งอยู่แล้วสิ้นกาลเป็นนิจ เช่นเดียวกับพระรัศมีวาหนึ่ง ของพระพุทธเจ้า

ร่างที่ ๑ ๑๑/๑๑/๒๕๕๑ ๑๓.๑๙ น.

พระองค์อื่น ๆ ทั้งนี้ด้วยอำนาจความปรารถนา (ที่ตั้งไว้) ในกาลก่อน.

โส กิร โพธิสตฺตจริยกาเล เวสฺสนฺตรสทิเส อตฺตภาเว ฐิโต สปุตฺตทาโร วงฺกปพฺพตสทิเส ปพฺพเต วสิ. อเถโก ขรทาฐิโก นาม ยกฺโข มหาปุริสสฺส ทานชฺฌาสยตำ สุตฺวา พฺราหฺมณวณฺเณน อุปสงฺกมิตฺวา มหาสตฺตำ เทฺว ทารเก ยาจิ.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เสวยพระชาติเช่นเดียวกับพระเวสสันดร ในกาลที่ทรงบำเพ็ญพระจริยา พระโพธิสัตว์ (พระองค์) พร้อมด้วยโอรสและพระมเหสีพำนักอยู่ที่ภูเขา เหมือนกับภูเขาวังกบรรพต. ลำดับนั้น ยักษ์ตนหนึ่งชื่อขรทาฐิกะ ได้ทราบว่าพระมหาบุรุษมีพระอัธยาศัยในการให้ทาน จึงแปลงเป็นพราหมณ์เข้าไปเฝ้า ขอพระราชทานพระโอรสทั้งสองกะพระมหาสัตว์.

มหาสตฺโต "ททามิ พฺราหฺมณสฺส ปุตฺตเก"ติ หฏฺฐปหฏฺโฐ อุทกปริยนฺตำ ปฐวึ กมฺเปนฺโต เทฺวปิ ทารเก อทาสิ. ยกฺโข จงฺกมนโกฏิยำ อาลมฺพนผลกำ นิสฺสาย ฐตฺวา ปสฺสนฺตสฺเสว มหาสตฺตสฺส มูลกลาเป วิย เทฺว ทารเก ขาทิ.

พระมหาสัตว์ทรงร่าเริงยินดีว่า "เราจะให้บุตรน้อยทั้งสองแก่พราหมณ์" ดังนี้ ได้ทรงยังแผ่นดินอันมีน้ำรองรับแผ่นดินให้ไหวอยู่ แล้วทรงให้ทารกทั้งสองเป็นทาน. เมื่อพระมหาสัตว์ยืนพิงแผ่นไม้ที่กั้น ณ ท้ายที่จงกรม แลดูอยู่นั่นเอง ยักษ์ก็เคี้ยวกินทารกทั้งสองราวกับเคี้ยวกินรากไม้ที่มัดไว้.

มหาปุริสสฺส ยกฺขำ โอโลเกตฺวา มุเข วิวฏมตฺเต อคฺคิชาลำ วิย โลหิตธารำ อุคฺคิรมานำ ตสฺส มุขำ ทิสฺวาปิ เกสคฺคมตฺตำปิ โทมนสฺสำ น อุปฺปชฺชิ.

พระมหาบุรุษทรงมองดูยักษ์อยู่ ทรงเห็นยักษ์อ้าปากพ่นโลหิตเป็นสายออกมาราวกับเปลวไฟ ก็มิได้ทรงโทมนัสแม้เท่าปลายผม. แต่พระองค์ทรงคิดว่า "ทาน

"สุทินฺนํ วต เม ทานนฺ"ติ จินฺตยมานสฺส ปนสฺส สรีเร มหนฺตํ ปีติโสมนสฺสํ อุทปาทิ.

อันเราให้(นั้น)ดีแล้วหนอ" ดังนี้ เกิดปีติโสมนัสใหญ่หลวงในพระสรีระ.

โส "อิมสฺส เม นิสฺสนฺเทน อนาคเต อิมินาว นีหาเรน รสฺมิโย นิกฺขมนฺตู"ติ ปตฺถนํ อกาสิ. ตสฺส ตํ ปตฺถนํ นิสฺสาย พุทฺธภูตสฺส สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา เอตฺตกํ ฐานํ ผรึสุ.

พระองค์ได้กระทำความปรารถนาว่า "ด้วยผลแห่งทานของเรานี้ ขอรัศมีจงเปล่งออกโดยทำนองนี้แหละในอนาคต" ดังนี้. เพราะอาศัยความปรารถนานั้นของพระองค์ พระรัศมีทั้งหลายจึงเปล่งออกจากพระสรีระขององค์พระพุทธเจ้า แผ่ไปตลอดพื้นที่ถึงเพียงนี้.

อปรัปิสฺส ปุพฺพจริตํ อตฺถิ. โส กิร โพธิสตฺตกาเล เอกสฺส พุทฺธสฺส เจติยํ ทิสฺวา "อิมสฺส พุทฺธสฺส มยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตุ วฏฺฏตี"ติ ทณฺฑทีปิกา-เวฐนนิยาเมน สกลสรีรํ ปริเวเฐตฺวา[๑] รตนมตฺตมกุลํ สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาตึ สปฺปิสฺส ปูราเปตฺวา ตตฺถ สหสฺสวฏฺฏิโย ชาลาเปตฺวา ตํ สีเสนาทาย สกลสรีรํ ชาลาเปตฺวา เจติยํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต สกลรตฺตึ วีตินาเมสิ.

บุพจริตอย่างอื่น ของสมเด็จพระมังคลพุทธเจ้านั้นยังมีอีก. ได้ยินว่า ในกาลเมื่อพระองค์ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ พระองค์ทรงเห็นเจดีย์ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงทรงคิดว่า "เราควรจะสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นี้" ดังนี้ ครั้นแล้วจึงพันสรีระทั้งพระองค์โดยรอบเหมือนพันคบเพลิง แล้วใส่เนยใสจนเต็มถาดทอง ซึ่งกว้างประมาณศอกกำ มีมูลค่า ๑ แสน จุดไส้ตะเกียง ๑ พัน ให้โชติช่วงขึ้น ในถาดทองนั้น เทินถาดทองด้วยศีรษะ แล้วยังสรีระทั้งพระองค์ให้ติดไฟลุกโพลง กระทำ

---

[๑] ฉ. เวฐาเปตฺวา.

ประทักษิณเจดีย์ ให้เวลาล่วงเลยไป ตลอดคืน.

เอวํ ยาว อรุณุคฺคมนา วายมนฺตสฺสาปิสฺส โลมกูปมตฺตมฺปิ อุสุมํ น คณฺหิ. ปทุมคพฺภํ ปวิฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. ธมฺโม หิ นาเมส อตฺตานํ รกฺขนฺตํ รกฺขติ. เตนาห ภควา

แม้พระองค์จะพยายามอยู่อย่างนี้ จนรุ่งอรุณ ความร้อนก็มิได้เข้าถึง(พระวรกาย) แม้เพียงขุมขน. เวลานั้นเป็นดังเข้าไป(ตั้ง)อยู่ในดอกบัวตูม. ชื่อว่าธรรมนี้ย่อมคุ้มครองรักษาผู้รักษาตน. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

"ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ
ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ
เอสานิสํโส ธมฺเม สุจิณฺเณ
น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี"ติ.[๑]

"ธรรม ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม
ธรรมอันบุคคลประพฤติ (ตาม)
ดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุข นี้
เป็นอานิสงส์ในธรรม ที่บุคคล
ประพฤติ (ตาม) ดีแล้ว บุคคล
ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุคติ"
ดังนี้.

อิมสฺสปิ กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน ตสฺส ภควโต สรีโรภาโส ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ.

ด้วยผลของกรรมนี้ รัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นจึงได้แผ่ไปตั้งอยู่ตลอดหมื่นโลกธาตุ.

ตทา อมฺหากํ โพธิสตฺโต สุรุจิ นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา "สตฺถารํ นิมนฺเตสฺสามี"ติ อุปสงฺกมิตฺวา มธุรธมฺมกถํ สุตฺวา "เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายเป็นพราหมณ์ ชื่อว่า สุรุจิ คิดว่า "เราจักทูลเชิญเสด็จพระศาสดา" ดังนี้ ได้เข้าไปเฝ้าสดับพระธรรมกถาอันไพเราะ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๓๑๔.

คณฺหถ ภนฺเต"ติ อาห. "พฺราหฺมณ กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อตฺโถ"ติ.

แล้ว จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด". พระศาสดาจึงตรัสถามว่า "ดูกรพราหมณ์ ท่านต้องการภิกษุประมาณเท่าไร".

"กิตฺตกา ปน โว ภนฺเต ปริวารา ภิกฺขู"ติ อาห. ตทา ปน สตฺถุ ปฐมสนฺนิปาโตเยว โหติ, ตสฺมา "โกฏิสตสหสฺสนฺ"ติ อาห. "ภนฺเต สพฺเพหิปิ สทฺธึ มยฺหํ เคเห ภิกฺขํ คณฺหถา"ติ.

พราหมณ์นั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุทั้งหลายผู้ติดตามพระองค์มีประมาณเท่าไร". กาลนั้น พอดี เป็นสาวกสันนิบาตครั้งแรกของพระศาสดา, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า "๑ แสนโกฏิ". พราหมณ์นั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์พร้อมด้วยภิกษุทั้งหมด (ไป) รับภิกษาในเรือนของข้าพระองค์เถิด".

สตฺถา อธิวาเสสิ. พฺราหฺมโณ สฺวาตนาย นิมนฺเตตฺวา เคหํ คจฺฉนฺโต จินฺเตสิ "อหํ เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ยาคุภตฺต-วตฺถาทีนิ ทาตุํ สกฺโกมิ, นิสีทนฏฺฐานํ ปน กถํ ภวิสฺสตี"ติ.

พระศาสดาได้ทรงรับนิมนต์. พราหมณ์ครั้นทูลเชิญเสด็จ เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นแล้ว จึงไปสู่เรือน พลางคิดว่า "เราอาจจะถวายข้าวยาคูภัตและผ้าเป็นต้นแก่ภิกษุทั้งหลาย มีประมาณเท่านี้, แต่ที่นั่งจักมีพอได้อย่างไร".

ตสฺส สา จินฺตา จตุราสีติโยชน-สหสฺสมตฺถเก จิตสฺส เทวรญฺโญ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนสฺส อุณฺหภาวํ ชเนสิ. สกฺโก "โก นุ โข มํ อิมสฺมา ฐานา

ความคิดของพราหมณ์นั้นบันดาลความร้อนให้เกิดแก่บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าว (สักกะ) เทวราช ซึ่งอยู่ไกลถึง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์. ท้าวสักกะทรงดำริว่า

จาเวตุกาโม"ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกนฺโต มหาปุริสํ ทิสฺวา "สุรุจิ นาม พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา นิสีทนฏฺฐานตฺถาย จินฺเตสิ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ปุญฺญโกฏฺฐาสํ คเหตุํ วฏฺฏตี"ติ วฑฺฒกิวณฺณํ นิมฺมินิตฺวา วาสิผรสุหตฺโถ มหาปุริสสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิ.

"ใครหนอมีความปรารถนา จะให้เราเคลื่อนจากที่นี้" เมื่อทรงสอดส่องด้วยทิพยจักษุ ก็ทรงเห็นพระมหาบุรุษ จึงดำริว่า "พราหมณ์ชื่อสุรุจิ ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วคิดเรื่องจัดหาที่นั่ง แม้เราก็ควรจะไปในที่นั้น แล้วถือเอาส่วนบุญ คงจะเป็นการดี" แล้วจึงเนรมิตรร่างเป็นช่างไม้ มือถือมีดและขวาน ไปปรากฏตัวต่อหน้าพระมหาบุรุษ.

โส "อตฺถิ นุ โข กสฺสจิ ภติยา กตฺตพฺพนฺ"ติ อาห. มหาปุริโส ตํ ทิสฺวา "กึ กมฺมํ กริสฺสสี"ติ อาห. "มม อชานนสิปฺปี นาม นตฺถิ, เคหํ วา มณฺฑปี วา โย ยํ กาเรติ, ตสฺส ตํ กาตุ ชานามี"ติ. "เตนหิ มยฺหํ กมฺมํ อตฺถี"ติ. "กึ อยฺย๋า"ติ. "สฺวาตนาย เม โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู นิมนฺติตา, เตสํ นิสีทนมณฺฑปี กริสฺสสี"ติ. "อหํ นาม กเรยฺยํ, สเจ เม ภตึ ทาตุ สกฺขิสฺสถา"ติ. "สกฺขิสฺสามิ ตาตา"ติ.

ช่างไม้จำแลงได้กล่าวว่า "มีใครจะจ้างทำงานบ้างไหมหนอ". พระมหาบุรุษเห็นเขาแล้ว จึงกล่าวว่า "ท่านจักทำงานอะไรเล่า". ช่างไม้จำแลงตอบว่า "ชื่อว่าศิลปะที่ข้าพเจ้าไม่รู้ ย่อมไม่มี ผู้ใดให้ข้าพเจ้าทำงานสิ่งใด จะเป็นเรือนหรือปะรำก็ตาม ข้าพเจ้าย่อมรู้จักทำการงานสิ่งนั้นให้แก่ผู้นั้น". พระมหาบุรุษกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น งานของข้าพเจ้ามีอยู่". ช่างไม้จำแลงถามว่า "ข้าแต่นาย เป็นงานอะไร". พระมหาบุรุษกล่าวว่า "ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุ ๑ แสนโกฏิ เพื่อฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ท่านจะทำปะรำสำหรับนั่งให้แก่ภิกษุเหล่านั้นได้ หรือไม่". ช่างไม้จำแลงพูดว่า "ความจริงข้าพเจ้า

ก็จะพึงทำให้ได้ ถ้าท่านสามารถให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้า". พระมหาบุรุษตอบว่า "นี่แน่ะพ่อ ข้าพเจ้าสามารถให้ค่าจ้างแก่ท่านได้".

"สาธุ กริสฺสามี"ติ คนฺตฺวา เอกํ ปเทสํ โอโลเกสิ. ทฺวาทสเตรสโยชนปฺปมาโณ ปเทโส กสิณมณฺฑลํ วิย สมตโล อโหสิ. โส "เอตฺตเก ฐาเน สตฺตรตนมโย มณฺฑโป อุฏฺฐหตู"ติ จินฺเตตฺวา โอโลเกสิ, ตาวเทว ปฐวึ ภินฺทิตฺวา มณฺฑโป อุฏฺฐหิ, ตสฺส โสวณฺณมเยสุ ถมฺเภสุ รชตมยา ฆฏกา อเหสุ, รชตมเยสุ โสวณฺณมยา, มณิตฺถมฺเภสุ ปวาฬมยา, ปวาฬมเยสุ ถมฺเภสุ มณิมยา, สตฺตรตนมเยสุ สตฺตรตนมยา ว ฆฏกา อเหสุ.

ช่างไม้จำแลงพูดว่า "ดีละ ข้าพเจ้าจะทำให้" แล้วไปมองดูสถานที่แห่งหนึ่ง. สถานที่มีประมาณ ๑๒-๑๓ โยชน์ มีพื้นราบเรียบเสมอกันราวกับแผ่นปฐวีกสิณ. เขาจึงนึกว่า "ขอปะรำอันทำด้วยแก้ว ๗ ประการ จงตั้งขึ้นในที่มีประมาณเท่านี้" แล้วเฝ้าดู ในทันใดนั้น ปะรำก็ชำแรกแผ่นดินขึ้นมาตั้งอยู่ (ณ ที่นั้น) ที่เสาทั้งหลายอันทำด้วยทองของปะรำนั้น มีหม้อน้ำทำด้วยเงิน ที่เสาทั้งหลายอันทำด้วยเงิน มีหม้อน้ำทำด้วยทอง ที่เสาแก้วมณีมีหม้อน้ำทำด้วยแก้วประพาฬ ที่เสาอันทำด้วยแก้วประพาฬ มีหม้อน้ำทำด้วยแก้วมณี ที่เสาอันทำด้วยแก้ว ๗ ประการ ก็ได้มีหม้อน้ำทำด้วยแก้วถึง ๗ ประการ.

ตโต "มณฺฑปสฺส อนฺตรนฺตเรน กิงฺกิณิกชาลํ โอลมฺพตู"ติ โอโลเกสิ, จากนั้น ช่างไม้จำแลงจึงนึกต่อไปว่า "ขอให้กระดึง[๑] จงแขวนอยู่ระหว่างปะรำ

[๑] ระฆังเล็กแขวนตามเชิงชาย มีเสียงดังกรุ๋งกริ๋ง เมื่อถูกลม.

สห โอโลกเนเนว กิงฺกิณิกชาลํ โอลมฺพิ, ยสฺส มนฺทวาเตริตสฺส ปญฺจงฺคิกสฺเสว ตุริยสฺส มธุรสทฺโท นิคฺคจฺฉติ, ทิพฺพสงฺคีตปฺปวตฺตนกาโล วิย โหติ.

เป็นแถวเป็นระยะ ๆ" ดังนี้ แล้วเฝ้าดูอยู่ ขณะที่แลดู กระดึงก็แขวนอยู่เป็นทิวแถว เป็นกระดึงที่มีเสียงไพเราะ เมื่อลมโชยอ่อน ๆ จะส่งเสียงราวกับเสียงดนตรีมีองค์ ๕ เป็นเสมือนเวลาบรรเลงเครื่องสังคีตทิพย์ ฉะนั้น.

"อนฺตรนฺตรา คนฺธทามมาลาทามานิ โอลมฺพนฺตู"ติ จินฺเตสิ, คนฺธทามมาลาทามานิ โอลมฺพึสุ. "โกฏิสตสหสฺสสงฺขานํ ภิกฺขูนํ อาสนานิ จ อาธารกานิ จ ปฐวึ ภินฺทิตฺวา อุฏฺฐหนฺตู"ติ จินฺเตสิ, ตาวเทว อุฏฺฐหึสุ. "โกเณ โกเณ เอเกกา อุทกจาฏิโย อุฏฺฐหนฺตู"ติ จินฺเตสิ, อุทกจาฏิโย อุฏฺฐหึสุ.

เขานึกต่อไปว่า "ขอพวงของหอมและพวงดอกไม้ทั้งหลาย จงห้อยลงมาในระหว่าง ๆ" ดังนี้ พวงของหอมและพวงดอกไม้ก็ห้อยลงมา. เขานึกอีกว่า "อาสนะและตั่งรองนั่งจงชำแรกแผ่นดินขึ้นมาตั้งอยู่เพื่อภิกษุทั้งหลาย อันนับได้ ๑ แสนโกฏิ" ดังนี้ อาสนะและตั่งรองนั่งก็ตั้งขึ้น แล้วในทันทีนั้น. เขานึกว่า "ตุ่มน้ำ ทั้งหลายจงตั้งขึ้นที่มุมปะรำทุกมุม มุมละ ๑ ตุ่ม" ตุ่มน้ำทั้งหลายก็ตั้งขึ้นแล้ว.

เอตฺตกํ มาเปตฺวา พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "เอหิ อยฺย, ตว มณฺฑปํ โอโลเกตฺวา มยฺหํ ภตึ เทหี"ติ อาห. มหาปุริโส คนฺตฺวา มณฺฑปํ โอโลเกสิ, โอโลเกนฺตสฺเสวสฺส สกลสรีรํ ปญฺจวณฺณาย ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏฺฐํ อโหสิ.

ท้าวสักกะทรงสร้างปะรำถึงเพียงนี้ แล้วจึงไปยังสำนักของพราหมณ์ ตรัสว่า "ข้าแต่นาย ท่านจงมาตรวจดูปะรำของท่าน แล้วจงให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้า". พระมหาบุรุษจึงไปตรวจดูปะรำ เมื่อกำลังดูอยู่นั่นเอง ทั่วทั้งสรีระได้ซาบซ่านด้วยปีติ ๕ ประการ ตลอดเวลา.

อถสฺส มณฺฑปิ โอโลกยโต เอตทโหสิ "นายํ มณฺฑโป มนุสฺสภูเตน กโต, มยฺหํ ปน อชฺฌาสยํ มยฺหํ คุณํ อาคมฺม อทฺธา สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหํ อโหสิ, ตโต สกฺเกน เทวรญฺญา อยํ มณฺฑโป กโต ภวิสฺสตี"ติ. "น โข ปน เม ยุตฺตํ เอวรูเป มณฺฑเป เอกทิวสํเยว ทานํ ทาตุ, สตฺตาหํ ทสฺสามี"ติ จินฺเตสิ.

ต่อมา ขณะที่พระมหาบุรุษนั้นกำลังตรวจดูปะรำอยู่ ความคิดได้เกิดขึ้นว่า "ปะรำนี้มิใช่ผู้เป็นมนุษย์สร้าง แต่เพราะเนื่องด้วยความปรารถนาของเรา และคุณความดีของเรา ภพของท้าวสักกะจึงเร่าร้อนแล้วอย่างแน่นอน เพราะเหตุนั้น ปะรำนี้จักต้องเป็นสิ่งที่ท้าวสักกเทวราชได้ทรงสร้างขึ้น". พระมหาบุรุษจึงคิดว่า "ก็การที่จะถวายทานในปะรำเห็นปานนี้เพียงวันเดียวเท่านั้นไม่สมควรแก่เราเลย เราจักถวายทานตลอด ๗ วัน".

พาหิรกทานํ หิ กิตฺตกมฺปิ[๑] สมานํ โพธิสตฺตานํ ตุฏฺฐึ กาตุ น สกฺโกติ, อลงฺกตสีสํ ปน ฉินฺทิตฺวา อญฺชิตอกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา หทยมํสํ วา อุพฺพตฺเตตฺวา ทินฺนกาเล โพธิสตฺตานํ จาคํ นิสฺสาย ตุฏฺฐิ นาม โหติ.

จริงอยู่ การให้สิ่งของนอกกาย แม้จะมีประมาณมากเท่าไร ย่อมไม่สามารถทำความยินดีให้เกิดแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้ แต่ในกาลที่ได้ตัดศีรษะซึ่งประดับดีแล้วให้ไปก็ดี ได้ควักดวงตาที่หยอดยาแล้วให้ไปก็ดี ได้เชือดเนื้อหัวใจออกให้ไปก็ดี พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดความยินดีอย่างแท้จริง เนื่องจากการบริจาค (เช่นนั้น).

อมฺหากมฺปิ หิ โพธิสตฺตสฺส สิวิราชชาตเก เทวสิกํ ปญฺจสตสหสฺสกหาปณานิ วิสฺสชฺเชตฺวา จตูสุ ทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ

เหมือนอย่างในสิวิราชชาดก เมื่อพระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลาย สละกหาปณะ[๑] ประมาณ ๕ แสนทุกวัน แล้วให้ทาน

---

[๑] ม. เอตฺตกมฺปิ ปมาณํ.

[๑] เงินตรามีพิกัด ๑ กหาปณะ เท่ากับ ๒๐ มาสก.

จ ทานำ เทนฺตสฺส ตำ ทานำ จาคตฺถฺจึ อุปฺปาเทตุำ นาสกฺขิ. ยทา ปนสฺส พฺราหฺมณวณฺเณน อาคนฺตฺวา สกฺโก เทวราชา อกฺขีนิ ยาจิ, ตทา ตานิ อุปฺปาเฏตฺวา ททมานสฺเสว หาโส อุปฺปชฺชิ, เกสคฺคมตฺตำปิ จิตฺตสฺส อญฺญถตฺตำ นาโหสิ. เอวำ ทินฺนทานำ นิสฺสาย โพธิสตฺตานำ ติตฺติ นาม นตฺถิ.

ที่ประตู(เมือง)ทั้ง ๔ และที่ใจกลางพระนคร ทานนั้นก็หาสามารถยังความยินดีในการบริจาค ได้เกิดขึ้นได้ไม่. ต่อเมื่อท้าวสักกะเทวราช เสด็จมาด้วยเพศของพราหมณ์ แล้วขอดวงตาของพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อพระองค์ควักดวงตาเหล่านั้นให้นั่นแหละ ความร่าเริงจึงบังเกิดขึ้น ความที่จิตคิดเป็นอย่างอื่นแม้สักเท่าปลายผม ย่อมไม่มี. ชื่อว่าความอิ่มเอิบใจของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอันเนื่องด้วยการให้ทานที่ตนได้ให้แล้วด้วยอาการอย่างนี้ (คือการให้สิ่งของนอกกาย) จึงหามีไม่.

ตสฺมา โสปิ มหาปุริโส "สตฺตาหำ มยา โกฏิสตสหสฺสสงฺขานำ ภิกฺขูนำ ทานำ ทาตุำ วฏฺฏตี"ติ จินฺเตตฺวา ตสฺมึ มณฺฑเป พุทฺธปฺปมุขำ ภิกฺขุสงฺฆำ นิสีทาเปตฺวา สตฺตาหำ ควปานนฺนาม ทานำ อทาสิ. ควปานนฺติ มหนฺเต มหนฺเต โกลมฺเพ ขีรสฺส ปูเรตฺวา อุทฺธเนสุ อาโรเปตฺวา ฆนปากปกฺเก ขีเร โถเก ตณฺฑุเล ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกมธุสกฺกราจุณฺณสปฺปีหิ อภิสงฺขตำ โภชนำ วุจฺจติ. มนุสฺสาเยว ปน ปริวิสิตุำ นาสกฺขึสุ, เทวาปิ เอกนฺตริกา

เพราะเหตุนั้น พระมหาบุรุษแม้นั้น จึงคิดว่า "เราควรจะให้ทานแก่ภิกษุทั้งหลายอันนับได้ ๑ แสนโกฏิ ตลอด ๗ วัน" ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งในปะรำนั้น แล้วถวายทานชื่อว่าควปานะ ตลอด ๗ วัน. อาหารที่เรียกว่าควปานะนั้น(วิธีทำ) คือใส่นมในอ่างใหญ่ ๆ หลายใบให้เต็ม แล้วยกขึ้นตั้งบนเตาไฟ ใส่ข้าวสารในอ่างนมเหล่านั้น อ่างละพอประมาณ เมื่อ(ข้าวและ)นมสุกเป็นก้อนแล้ว จึงปรุงด้วยน้ำผึ้ง น้ำตาลกรวดป่นละเอียด

หุตฺวา ปริวิสึสุ.

และเนยใส ซึ่งได้เคี่ยวเข้าด้วยกันไว้ก่อนแล้ว. มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมไม่อาจ (เข้า) ถวายอาหารได้เลย (เพราะภิกษุแน่นขนัดมีจำนวนถึง ๑ แสนโกฏิ) แม้เหล่าเทวดาก็ยังต้องสลับกันเข้าถวายอาหาร (คือเข้าได้องค์หนึ่งเว้นองค์หนึ่ง).

ทฺวาทสเตรสโยชนปฺปมาณฏฺฐานมฺปิ ภิกฺขู คณฺหิตุํ นปฺปโหสิเยว, เต ปน ภิกฺขู อตฺตโน อตฺตโน อานุภาเวน นิสีทึสุ. ปริโยสานทิวเส สพฺพภิกฺขูนํ ปตฺเต โธวาเปตฺวา เภสชฺชตฺถาย สปฺปินวนีต-มธุผาณิตาทีนิ ปูเรตฺวา ติจีวเรหิ สทฺธึ อทาสิ, สงฺฆนวกภิกฺขูนา ลทฺธจีวรสาฏกา สตสหสฺสคฺฆนกา อทาสิ.[๑]

แม้สถานที่จะมีประมาณ(ถึง) ๑๒-๑๓ โยชน์ ก็ยังไม่เพียงพอ ที่จะรับภิกษุทั้งหลายได้อยู่นั่นเอง แต่ภิกษุเหล่านั้นนั่งได้ด้วยอานุภาพของตน ๆ. ในวันสุดท้าย พระมหาบุรุษให้เหล่าชนล้างบาตรของภิกษุทั้งสิ้น แล้วใส่เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้นให้เต็ม เพื่อประสงค์ให้เป็นเภสัช แล้วถวายพร้อมด้วยไตรจีวร พระองค์ได้ถวายจีวรผ้าสาฏก ซึ่งภิกษุใหม่ในสงฆ์ได้รับไปมีราคา ๑ แสน.

สตฺถา อนุโมทนํ กโรนฺโต "อยํ ปุริโส เอวรูปึ มหาทานํ อทาสิ, โก นุ โข ภวิสฺสตี"ติ อุปธาเรนฺโต "อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ ทฺวินฺนํ อสงฺเขยฺยานํ มตฺถเก โคตโม นาม

พระศาสดามังคละเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนา ทรงใคร่ครวญว่า "บุรุษนี้ได้ให้มหาทานเห็นปานนี้ เขาเป็นใครหนอ" ทรงเห็นแล้วว่า "เมื่อล่วง ๒ อสงไขยกับอีกแสนกัป ในอนาคตกาล

---

[๑] ฉ. อเหสุ.

พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ ทิสฺวา มหาปุริสํ อามนฺเตตฺวา "ตฺวํ เอตฺตกํ นาม กาลํ อติกฺกมิตฺวา โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ. มหาปุริโส พฺยากรณํ สุตฺวา "อหํ กิร พุทฺโธ ภวิสฺสามิ, โก เม ฆราวาเสน อตฺโถ, ปพฺพชิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา ตถารูปึ สมปตฺตึ เขฬปิณฺฑํ วิย ฉฑฺเฑตฺวา[๑] สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิ, ปพฺพชิตฺวา พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติ.

ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม" จึงตรัสเรียกพระมหาบุรุษให้เข้ามาแล้วทรงพยากรณ์ว่า "เมื่อล่วงเวลามีประมาณเท่านี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม". พระมหาบุรุษสดับคำพยากรณ์แล้วคิดว่า "ได้ยินว่าเราจักเป็นพระพุทธเจ้า (ฉะนั้น) จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ด้วยการอยู่ครองเรือนเล่า เราจักบวช" ดังนี้แล้วได้ละทิ้งสมบัติเห็นปานนั้น เหมือนดังบ้วนก้อนน้ำลายทิ้งไป แล้วบวชในสำนักของพระศาสดา ครั้นบวชแล้ว เล่าเรียนพระพุทธวจนะ ยังอภิญญาและสมาบัติให้เกิดแล้ว ในกาลเมื่อสิ้นอายุได้ไปบังเกิดในพรหมโลก.

มงฺคลสฺส ปน ภควโต นครํ อุตฺตรํ นาม อโหสิ, มาตาปิ อุตฺตรา นาม เทวี, ปิตาปิ อุตฺตรา นาม ขตฺติโย, สุเทโว จ ธมฺมเสโน จ เทฺว อคฺคสาวกา, ปาลิโต นาม อุปฏฺฐาโก, สีวลี จ อโสกา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข นาม โพธิ, อฏฺฐาสีติ-หตฺถุพฺเพธํ สรีรํ อโหสิ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า มังคละ มีชื่อว่า อุตตระ พระมารดาเป็นพระเทวี พระนามว่าอุตตรา พระบิดาเป็นกษัตริย์ พระนามว่าอุตตระ พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสุเทว-เถระและพระธรรมเสนเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อปาลิตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระ

---

[๑] ฉ. ปหาย.

นวุติวสฺสสหสฺสานิ ฐตฺวา ปรินิพฺพายิ. ปรินิพฺพุเต ปน ตสฺมึ ภควติ เอกปฺปหาเรเนว ทสจกฺกวาฬสหสฺสานิ เอกนฺธการานิ อเหสุ, สพฺพจกฺกวาเฬสุ มนุสฺสานํ มหนฺตํ อาโรทนปริเทวนํ อโหสิ.

สีวลีเถรี และพระอโสกาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ชื่อนาคะ (กากะทิง) เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๘๘ ศอก. พระพุทธเจ้าพระนามว่ามังคละนั้น ทรงดำรงอยู่สิ้นกาล ๙ หมื่นปี จึงปรินิพพาน. เมื่อพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานหมื่นจักรวาลได้มืดมิด โดยมืดสนิททั่วกันทันที การร่ำไห้และการคร่ำครวญอย่างใหญ่หลวงได้เกิดแก่มนุษย์ทั้งหลายในจักรวาลทั้งปวง.

โกณฺฑญฺญสฺส อปเรน
มงฺคโล นาม นายโก
ตมํ โลเก นิหนฺตฺวาน
ธมฺโมกฺกมภิธารยีติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าโกณฑัญญะ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ามังคละ ทรงเป็นผู้นำ ทรงชูคบเพลิง คือ พระธรรมขึ้นขจัดความมืดในโลกแล้ว ฉะนี้แล.

เอวํ ทสสหสฺสิโลกธาตุ์ อนฺธการํ กตฺวา ปรินิพฺพุตสฺส ตสฺส ภควโต อปรภาเค **สุมโน** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย กญฺจนปพฺพตมฺหิ นวุติโกฏิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฏิสหสฺสานิ. ตทา มหาสตฺโต อตุโล นาม นาคราชา อโหสิ มหิทฺธิโก

เมื่อพระผู้มีพระภาคมังคละพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพาน ได้กระทำหมื่นโลกธาตุให้มืดมิด ด้วยประการฉะนี้แล้ว ในกาลต่อมา พระศาสดาทรงพระนามว่าสุมนะ ก็เสด็จอุบัติขึ้น(ในโลก). สาวกสันนิบาตของพระองค์ได้มี ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิมาประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ ที่กัญจนบรรพต มีภิกษุ ๙ หมื่นโกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ

มหานุภาโว. โส "พุทฺโธ อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา ญาติสมฺปริวุโต นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา โกฏิสตสหสฺสภิกฺขุปริวารสฺส ตสฺส ภควโต ทิพฺพตุริเยหิ อุปหารํ กาเรตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ปจฺเจกํ ทุสฺสยุคานิ ทตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาสิ. โสปิ นํ สตฺถา "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

๘ หมื่นโกฏิ. ในกาลนั้น พระมหาสัตว์เป็นพญานาค ชื่ออตุละ มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก. พระมหาสัตว์นั้นได้สดับว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว" ดังนี้ แวดล้อมด้วยหมู่ญาติ จึงออกจากภพของพญานาค (สั่ง) ให้จัดงานเฉลิมฉลองถวายแด่พระผู้มีพระภาค ผู้มีภิกษุแสนโกฏิเป็นบริวารพระองค์นั้น ด้วยดนตรีอันเป็นทิพย์ แล้วได้กระทำมหาทานถวายผ้าชุด (สำหรับตัดสบงและจีวรแด่พระภิกษุ) แต่ละองค์แล้วตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย. แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์พระมหาสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต".

ตสฺส ภควโต นครํ เขมํ นาม อโหสิ, สุทตฺโต นาม ราชา ปิตา, สิริมา นาม มาตา, สรโณ จ ภาวิตตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อุเทโน นาม อุปฏฺฐาโก, โสณา จ อุปโสณา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข จ โพธิ, นวุติหตฺถุพฺเพธํ สรีรํ, นวุติเยว วสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคสุมนะพระองค์นั้น ได้มีนามว่า เขมะ พระราชาพระนามว่า สุทัตตะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า สิริมา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสรณเถระ และพระภาวิตัตตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ อุเทนะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระโสณาเถรี และพระอุปโสณาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นกากะทิง เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระ

มีความสูง ๙๐ ศอก มีพระชนมายุได้ประมาณ ๙ หมื่นปีพอดี.

มงฺคลสฺส อปเรน
สุมโน นาม นายโก
สพฺพธมฺเมหิ อสโม
สพฺพสตฺตานมุตฺตโมติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้ามังคละ ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุมนะ ทรงเป็นผู้นำ ไม่มีบุคคลใดเสมอโดยธรรมทั้งปวง (คือศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **เรวโต** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต คณนา นาม นตฺถิ, ทุติเย โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ตถา ตติเย. ตทา โพธิสตฺโต อติเทโว นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาย สิรสิ อญฺชลึ ฐเปตฺวา ตสฺส สตฺถุโน กิเลสปฺปหาเน วณฺณํ วตฺวา อุตฺตราสงฺเคน ปูชํ อกาสิ. โสปิ ตํ "พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระผู้มีพระภาค พระนามว่า สุมนะ พระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **เรวตะ** จึงเสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระนามว่า เรวตะ พระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก ชื่อว่ามีภิกษุจำนวนนับไม่ถ้วน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุแสนโกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีจำนวนเท่ากัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อ อติเทวะ ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วตั้งอยู่ในสรณะ ยกกระพุ่มมือขึ้นเหนือศีรษะ กล่าวคุณในการละกิเลส แล้วได้กระทำการบูชา แด่พระศาสดาพระองค์นั้น ด้วยผ้าอุตราสงค์ (ผ้าห่ม). แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

ตสฺส ปน ภควโต นครํ สุธญฺญวตี นาม อโหสิ, ปิตาปิ วิปุโล นาม ขตฺติโย, มาตา วิปุลา นาม เทวี, วรุโณ จ พฺรหฺมเทโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, สมฺภโว นามุปฏฺฐาโก, ภทฺทา จ สุภทฺทา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข ว โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, อายุ สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานีติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคเรวตะพระองค์นั้น มีชื่อว่า สุธัญญวดี พระบิดาเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า วิปุละ พระเทวีพระนามว่า วิปุลา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระวรุณเถระและพระพรหมเทวเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่า สัมภวะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระภัททาเถรีและพระสุภัททาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นกากะทิงเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๘๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๖ หมื่นปี ดังนี้แล.

สุมนสฺส อปเรน
เรวโต นาม นายโก
อนูปโม อสทิโส
อตุโล อุตฺตโม ชิโนติ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าสุมนะ มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า เรวตะ ผู้ชำนะข้าศึกคือกิเลส ทรงเป็นผู้นำ ไม่มีบุคคลเปรียบเทียบ หาบุคคลเสมอเหมือนมิได้ หาบุคคลเทียบถึงมิได้ ทรงเป็นบุคคลสูงสุด ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **โสภิโต** นาม อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต อชิโต นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา สตฺถุ

ในกาลต่อจากพระศาสดาพระนามว่า เรวตะ พระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **โสภิตะ** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้นได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุ ๑๐๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ

ธมฺมเทสนำ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาย พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานำ อทาสิ. โสปิ นำ "พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

๙๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐ โกฏิ ประชุมกัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่ออชิตะ สดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดา แล้วตั้งอยู่ในสรณะ ได้ถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

ตสฺส ปน ภควโต นครำ สุธมฺมนฺนาม อโหสิ, ปิตาปิ สุธมฺโม นาม ราชา, มาตาปิ สุธมฺมา นาม เทวี, อสโม จ สุเนตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อโนโม นามุปฏฺฐาโก, นกุลา จ สุชาตา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข โพธิ, อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธำ สรีรำ อโหสิ, นวุติ วสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณนฺติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคโสภิตะพระองค์นั้น มีชื่อว่า สุธรรม พระบิดาทรงเป็นพระราชา พระนามว่า สุธรรม พระมารดาเป็นพระเทวี พระนามว่า สุธรรมา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระอสมเถระและพระสุเนตตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ อโนมะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระนกุลาเถรีและสุชาดาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นกากะทิงเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๕๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุประมาณ ๙ หมื่นปี ฉะนี้แล.

เรวตสฺส อปเรน
โสภิโต นาม นายโก

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าเรวตะ มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า โสภิตะ

๒๕๖๑/๑/๒-๓๑/๑๑๑ ณ ๑๑/๑๑/๒๕๖๑

สมาหิโต สนฺตจิตฺโต
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโลติ.

พระองค์ทรงเป็นผู้นำ มีจิตตั้งมั่น มีจิตสงบ หาบุคคลเปรียบเสมอมิได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค เอกं อสงฺเขยฺยं อติกฺกมิตฺวา เอกสฺมึเยว กปฺเป ตโย พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ **อโนมทสฺสี ปทุโม นารโท**ติ. **อโนมทสฺสิสฺส** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต อฏฺฐภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุ, ทุติเย สตฺต, ตติเย ฉ. ตทา โพธิสตฺโต เอโก ยกฺขเสนาปติ อโหสิ มหิทฺธิโก มหานุภาโว อเนกโกฏิสตสหสฺสานं ยกฺขานं อธิปติ. โส "พุทฺโธ อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา อาคนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานं อทาสิ. สตฺถาปิ นं "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระศาสดาโสภิตะพระองค์นั้น เมื่อล่วงไป ๑ อสงไขยพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ **พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี พระพุทธเจ้าปทุมะ พระพุทธเจ้านารทะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน. สาวกสันนิบาตของพระผู้มีพระภาค**อโนมทัสสี** ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๘ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๗ แสน ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๖ แสน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นยักษ์เสนาบดีตนหนึ่ง มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เป็นใหญ่กว่าหมู่ยักษ์หลายแสนโกฏิ. พระโพธิสัตว์นั้นทราบว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว" จึงมาเฝ้า ได้ถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

อโนมทสฺสิสฺส ปน ภควโต จนฺทวตี นาม นครํ อโหสิ, ยสวา นาม ราชา ปิตา, ยโสธรา นาม มาตา, นิสโภ

ก็พระนคร แห่งพระผู้มีพระภาคอโนมทัสสี ได้มีชื่อจันทวดี พระราชาพระนามว่ายสวะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า

จ อโนโม จ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุโณ นามุปฏฺฐาโก, สุนฺทรี จ สุมนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อชฺชุนรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติ.

ยโสธรา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระนิสภเถระ และพระอโนมเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อวรุณะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสุนทรีเถรี และพระสุมนาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นรกฟ้าขาวเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๕๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

โสภิตสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม[๑]
อโนมทสฺสี อมิตยโส
เตชสี ทุรติกฺกโมติ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าโสภิตะ ได้มี พระอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นผู้สูงสุด กว่าสัตว์ทวิบาททั้งหลาย ทรงเป็นที่กล่าวยกย่องอย่างหาประมาณมิได้ มีพระเดช(ด้วยศีล ด้วยปัญญา และด้วยบุญกุศล) อันบุคคลจะก้าวล่วงโดยยาก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **ปทุโม** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ. ทุติเย ตีณิ สตสหสฺสานิ, ตติเย อคามเก อรญฺเญ มหาวนสณฺฑวาสีนํ ภิกฺขูนํ เทฺว

ในกาลต่อจากพระศาสดาอโนมทัสสีพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **ปทุมะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มี ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิประชุมกัน, ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๓ แสนโกฏิ

---

[๑] ฉ. ทฺวิปทุตฺตโม.

สตสหสฺสานิ. ตทา ตถาคเต ตสฺมึ วนสณฺเฑ วสนฺเต โพธิสตฺโต สีโห หุตฺวา สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปนฺนํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปีติโสมนสฺสชาโต ติกฺขตฺตุ สีหนาทํ นทิตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธารมฺมณปีตึ อวิชหิตฺวา ปีติสุเขเนว โคจราย อปกฺกมิตฺวา ชีวิตปริจฺจาคํ กตฺวา ปยิรุปาสมาโน อฏฺฐาสิ. สตฺถา สตฺตาหจฺจเยน นิโรธา วุฏฺฐิโต สีหํ โอโลเกตฺวา "ภิกฺขุสงฺเฆปิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สงฺฆํ วนฺทิสฺสตีติ ภิกฺขุสงฺโฆ อาคจฺฉตู"ติ จินฺเตสิ. ภิกฺขู ตาวเทว อาคมึสุ. สีโห สงฺเฆ จิตฺตํ ปสาเทสิ. สตฺถา ตสฺส มนํ โอโลเกตฺวา "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๒ แสนโกฏิ ซึ่งปรกติอยู่ที่ป่าชัฏมหาวันมาประชุมกันในป่าที่ไม่มีหมู่บ้าน. ในกาลนั้น เมื่อพระตถาคตเจ้า ประทับอยู่ในป่าชัฏนั้น พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ เห็นพระศาสดาทรงเข้านิโรธสมาบัติ[๑] มีจิตเลื่อมใส จึงไหว้แล้วกระทำประทักษิณ เกิดความปีติและโสมนัส บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง ไม่ละปีติซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ตลอด ๗ วัน ไม่ออกไปหาอาหาร เพราะสุขอันเกิดจากปีตินั่นแล ได้(ตั้งใจ)ให้ชีวิตเป็นทาน จึงเข้าไปยืนอยู่ใกล้(พระศาสดา). พระศาสดาทรงออกจากนิโรธ เมื่อเวลาล่วงไป ๗ วัน ทรงแลดูราชสีห์แล้วดำริว่า "ราชสีห์ได้มีจิตเลื่อมใสในภิกษุสงฆ์ แล้วจักไหว้พระสงฆ์ ขอภิกษุสงฆ์จงมาเถิด". ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย จึงได้มาพร้อมกันในทันทีนั้น. ราชสีห์ได้ทำจิตให้เลื่อมใสแล้วในพระสงฆ์. พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของราชสีห์แล้ว ทรงพยากรณ์ว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

---

[๑] การเข้านิโรธสมาบัติ คือ การที่พระอนาคามี-บุคคล และพระอรหันต์ทำให้รูปนามดับชั่วคราว โดยอาศัยฌานและวิปัสสนาประกอบ เพื่อพักผ่อนจากการปรุงแต่งของรูปนามชั่วคราว

ปทุมสฺส ปน ภควโต จมฺปกนฺนาม นครํ อโหสิ, อสโม[๑] นาม ราชา ปิตา, อสมา นาม เทวี มาตา, สาโล จ อุปสาโล จ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุโณ นามุปฏฺฐาโก, รามา จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, โสณรุกฺโข นาม โพธิ, อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ สรีรํ อโหสิ, อายุ วสฺสสตสหสฺสนฺติ.

ก็พระนคร ของพระผู้มีพระภาคปทุมะ มีชื่อว่า จัมปกะ พระราชาทรงพระนามว่า อสมะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า อสมา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสาลเถระ และพระอุปสาลเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อวรุณะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระรามาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นอ้อยช้าง(น้อย) เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๕๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

อโนมทสฺสิสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
ปทุโม นาม นาเมน
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโลติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้า อโนมทัสสี ได้มีพระสัมพุทธเจ้า เมื่อจะกล่าวโดยพระนาม ก็มี พระนามว่า ปทุมะ พระองค์ทรง เป็นผู้สูงสุด กว่าสัตว์ทวิบาท ทั้งหลาย หาบุคคลเปรียบเสมอ มิได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **นารโท** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย

ในกาลต่อจาก พระผู้มีพระภาค ปทุมะพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **นารทะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาต ของพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีแล้ว

---

[๑] ก. ปทุโม.

นวุติโกฏิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฏิ-สหสฺสานิ. ตทา โพธิสตฺโต อิสิปพฺพชฺชं ปพฺพชิตฺวา ปญฺจสุ อภิญฺญาสุ อฏฺสุ จ สมาปตฺตีสุ จิณฺณวสี หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา โลหิตจนฺทเนน ปูชं อกาสิ. โสปิ ตํ "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก ได้มีภิกษุแสนโกฏิประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙ หมื่นโกฏิ ในสันนิบาตครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘ หมื่นโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บวชเป็นฤาษี มีความชำนาญอย่างยอดเยี่ยมในอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ได้ถวายมหาทาน แด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้กระทำการบูชาด้วยไม้แก่นจันทน์แดง. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต ธญฺญวตี นาม นครํ อโหสิ, สุเทโว นาม ขตฺติโย ปิตา, อโนมา นาม มาตา, ภทฺทปาโล จ ชิตมิตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, วาเสฏฺโฐ นามุปฏฺฐาโก, อุตฺตรา จ ผคฺคุณี จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหาโสณรุกฺโข นาม โพธิ, สรีรํ อฏฺาสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, นวุติวสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคนารทะพระองค์นั้น มีชื่อว่า ธัญญวดี กษัตริย์พระนามว่าสุเทวะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า อโนมา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระภัททปาลเถระและพระชิตมิตตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่า วาเสฏฐะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระอุตตราเถรี และพระผัคคุณีเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นอ้อยช้างใหญ่เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระได้มีความสูง ๘๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุ ๙ หมื่นปี ดังนี้แล.

ปทุมสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
นารโท นาม นาเมน
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโลติ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าปทุมะ ได้มีพระสัมพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดยพระนาม ก็มีพระนามว่า นารทะ พระองค์ทรงเป็น ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทวิบาททั้งหลาย หาบุคคลเปรียบเสมอมิได้ ฉะนี้แล.

นารทพุทฺธสฺส อปรภาเค เอกํ อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก เอกสฺมึ กปฺเป เอโกว **ปทุมุตฺตรพุทฺโธ** นาม อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐเม โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย เวภารปพฺพเต นวุติโกฏิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฏิสหสฺสานิ. ตทา โพธิสตฺโต ชฏิโล นาม มหารฏฺฐิโย หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสหสฺสสฺส สจีวรํ ทานํ อทาสิ. โสปิ นํ "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้านารทะ เมื่อล่วงไป ๑ อสงไขย ในที่สุดแสนกัปแต่กัปนี้ **พระพุทธเจ้าพระนามปทุมุตตระ** พระองค์เดียวเท่านั้น ได้เสด็จอุบัติขึ้นใน ๑ กัป. สาวกสันนิบาตแห่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ได้มี ๓ ครั้ง. ในครั้งแรกมีภิกษุแสนโกฏิ ประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙ หมื่นโกฏิ พระชุมกันที่เวภารบรรพต ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘ หมื่นโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นผู้ครองแคว้นใหญ่ชื่อชฏิละ ได้ถวายทานพร้อมด้วยจีวรแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระปทุมุตตรพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

ปทุมุตฺตรสฺส ปน ภควโต กาเล ติตฺถิยา นาม นาเหสุ. สพฺเพ

ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ขึ้นชื่อว่าเดียรถีย์ทั้งหลาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เทวมนุสฺสา พุทฺธเมว สรณํ อคมํสุ. ตสฺส นครํ หังสวตี นาม อโหสิ, ปิตา อานนฺโท นาม ขตฺติโย, มาตา สุชาตา นาม เทวี, เทวโล จ สุชาโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, สุมโน นามุปฏฺฐาโก, อมิตา จ อสมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สลลรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ คณฺหิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติ.

มิได้มีเลย เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นสรณะ.พระนครของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีชื่อว่าหังสวดี กษัตริย์พระนามว่า อานันทะเป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า สุชาดาเป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือพระเทวลเถระและพระสุชาตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสุมนะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือพระอมิตาเถรี และพระอสมาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นสนเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๕๘ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระถือเอา (แผ่ไป) แล้วโดยรอบตลอด ๑๒ โยชน์ ทรงมีพระชนมายุได้ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

นารทสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
ปทุมุตฺตโร นาม ชิโน
อกฺโขภา สาครูปโมติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้านารทะ ได้มีพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ พระองค์ทรงเป็นผู้สูงสุด กว่าสัตว์ทวิบาททั้งหลาย ทรงชำนะข้าศึกคือกิเลส ไม่มีความหวั่นไหว มีน้ำพระทัย เปรียบด้วยมหาสมุทร ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค สตฺตติ กปฺปสหสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา **สุเมโธ** จ

ในกาลต่อจากพระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ นั้น เมื่อล่วงไป ๗ หมื่น

สุชาโต จาติ เอกสฺมึ กปฺเป เทฺว พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ. **สุเมธสฺสาปิ** ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต สุทสฺสนนคเร โกฏิสตขีณาสวา อเหสุ, ทุติเย ปน นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต อุตฺตโร นาม มาณโว หุตฺวา นิทหิตฺวา จปิตเยว อสีติโกฏิธนํ วิสฺสชฺเชตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาย นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิ. โสปิ นํ "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

กัป พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ **พระสุเมธพุทธเจ้า** และ**พระสุชาต-พุทธเจ้า** ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน. สาวกสันนิบาต **แห่งพระสุเมธพุทธเจ้า** ได้มี ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีพระขีณาสพ ๑๐๐ โกฏิ ประชุมกันในสุทัสนนคร ส่วนในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙๐โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐โกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นมาณพชื่อว่าอุตตระ สละทรัพย์ประมาณ ๘๐ โกฏิ ที่ตนสะสมเก็บไว้แล้วนั่นแล ถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อสดับพระธรรมก็ตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย แล้วออกผนวช. แม้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

สุเมธสฺส ภควโต สุทสฺสนนฺนาม นครํ อโหสิ, สุทตฺโต นาม ราชา ปิตา, มาตาปิ สุทตฺตา นาม, สรโณ จ สพฺพกาโม จ เทฺว อคฺคสาวกา, สาคโร นามุปฏฺฐาโก, รามา จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหานีปรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อฏฺฐาสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, อายุ นวุติ วสฺสสหสฺสานีติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคสุเมธะมีชื่อว่าสุทัสนะ พระราชาพระนามว่าสุทัตตะ เป็นพระบิดา พระมารดามีพระนามว่า สุทัตตา พระเถระทั้ง ๒ คือพระสรณเถระ และพระสัพพกามเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าสาคระ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระรามาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็น

พระอัครสาวิกา ต้นจิกใหญ่เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระสูงได้ ๘๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๙ หมื่นปี ดังนี้แล.

ปทุมุตฺตรสฺส อปเรน
สุเมโธ นาม นายโก
ทุราสโท อุคฺคเตโช
สพฺพโลกุตฺตโม มุนีติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุเมธะ พระองค์ทรงเป็นผู้นำ ยากที่บุคคลจะเอาชนะได้ มีพระเดชกล้า เป็นพระมุนีผู้สูงสุดในโลกทั้งปวง ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **สุชาโต** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต สฏฺฐิ ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุ, ทุติเย ปณฺณาสํ, ตติเย จตฺตาฬีสํ. ตทา โพธิสตฺโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา "พุทฺโธ อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สทฺธึ สตฺตหิ รตเนหิ จตุมหาทีปรชฺชํ ทตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิ. สกลรฏฺฐวาสิโน รฏฺฐุปฺปาทํ คเหตฺวา อารามิกกิจฺจํ สาเธนฺตา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิจฺจํ มหาทานํ อทํสุ. โสปิ นํ สตฺถา "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระผู้มีพระภาคสุเมธะพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **สุชาตะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาตแห่งพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นได้มี ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๖๐ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๕๐ แสน ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๔๐ แสน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรงสดับว่า "พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นแล้ว" จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ครั้นทรงสดับพระธรรมแล้ว ได้ถวายราชสมบัติในมหาทวีปทั้ง ๔ พร้อมกับรัตนะ ๗ ประการ แด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วทรงผนวชในสำนักแห่งพระศาสดา. ชาวเมืองทั้งสิ้น

ถือเอารายได้ของรัฐ รับทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลอาราม[๑] อย่างพร้อมมูล ได้ถวายมหาทานเป็นนิจแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต นครํ สุมงฺคลํ นาม อโหสิ, อุคฺคโต นาม ราชา ปิตา, ปภาวตี นาม มาตา, สุทสฺสโน จ สุเทโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, นารโท นามุปฏฺฐาโก, นาคา จ นาคสมาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหาเวฬุรุกฺโข โพธิ. โส กิร มนฺทจฺฉิทฺโท ฆนกฺขนฺโธ อุปริ นิคฺคตาหิ มหาสาขาหิ โมรปิญฺฉกลาโป วิย วิโรจิตฺถ. ตสฺส ภควโต สรีรํ ปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, อายุ นวุติ วสฺสสหสฺสานีติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคสุชาตะพระองค์นั้น มีชื่อว่า สุมังคละ พระราชาพระนามว่า อุคคตะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า ปภาวดี เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสุทัสนเถระและพระสุเทวเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อนารทะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระนาคาเถรีและพระนาคสมาลาเถรี เป็นอัครสาวิกา ต้นไผ่ใหญ่เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้. ได้ยินว่า ต้นไผ่ใหญ่กอนั้นมีซ่องน้อย มีลำต้นหนาแน่น สวยงามแล้วด้วยกิ่งก้านสาขามากมาย ทอดไปสู่เบื้องบนราวกับกำหางนกยูง. พระสรีระของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น สูงได้ ๕๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๙ หมื่นปี ดังนี้แล.

---

[๑] อาราม สวนไม้ผลและไม้ดอกที่บุคคลถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยทางศาสนกิจ เช่น สวนพระเชตวัน.

ตตฺเถว มณฺฑกปฺปมฺหิ
สุชาโต นาม นายโก
สีหหนุสภกฺขนฺโธ
อปฺปเมยฺโย ทุราสโทติ.

ในมัณฑกัปนั้นนั่นแหละ ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุชาตะ พระองค์ทรงเป็นผู้นำ ทรงมีพระหนุ(คาง)ดุจราชสีห์ มีลำพระศองามดุจลำคอโคอุสภ(โคผู้) มีพระคุณหาประมาณมิได้ ทรงเป็นบุคคลที่ยากจะเอาชนะได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค อิโต อฏฺฐารสกปฺปสตมตฺถเก เอกสฺมึ กปฺเป **ปิยทสฺสี อตฺถทสฺสี ธมฺมทสฺสี**ติ ตโย พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ. **ปิยทสฺสิสฺสาปิ** ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐเม โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต กสฺสโป นาม มาณโว ติณฺณํ เวทานํ ปารงฺคโต หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา โกฏิสตสหสฺสธนปริจฺจาเคน สมฺมารามํ กาเรตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาสิ. อถ นํ สตฺถา "อฏฺฐารสกปฺปสตจฺจเยน พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจากพระศาสดาพระนามว่า สุชาตะนั้น ในที่สุดแห่ง ๑๑๘ กัปแต่กัปนี้ (คือภัทรกัป) พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ **พระปิยทัสสี พระอัตถทัสสี พระธัมมทัสสี** ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน. สาวกสันนิบาต**แห่งพระปิยทัสสีพุทธเจ้า** ได้มี ๓ ครั้ง. ในครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐ โกฏิ. ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เป็นมาณพชื่อกัสสปะ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท (คือเรียนจบไตรเพท) ครั้นได้สดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ให้สร้างสังฆาราม ด้วยการบริจาคทรัพย์แสนโกฏิ แล้วตั้งอยู่ในสรณะและศีล. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์พระ

---

๑ ในกัปที่ทรงพระพุทธเจ้าไว้ ๒-๓ พระองค์.

โพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าโดยกาลล่วงไป ๑๑๘ กัป" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต อโนมนฺนาม นครํ อโหสิ, ปิตา สุทินฺโน นาม ราชา, มาตา จนฺทา นาม เทวี, ปาลิโต จ สพฺพทสฺสี จ เทฺว อคฺคสาวกา, โสภิโต นามุปฏฺฐาโก, สุชาตา จ ธมฺมทินฺนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, กกุธรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, นวุติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคปิยทัสสีพระองค์นั้น มีชื่อว่า อโนมะ พระราชาพระนามว่า สุทินนะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่าจันทา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระปาลิตเถระ และพระสัพพทัสสีเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อโสภิตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสุชาตาเถรีและพระธรรมทินนาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นกุ่มเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๘๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๙ หมื่นปี ดังนี้แล.

สุชาตสฺส อปเรน
สยมฺภู โลกนายโก
ทุราสโท อสมสโม
ปิยทสฺสี มหายโสติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าสุชาตะ ได้มีพระพุทธเจ้าปิยทัสสี ทรงเป็นที่กล่าวยกย่องอย่างยิ่ง เป็นพระสยัมภู (คือ ผู้ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง) ทรงเป็นผู้นำโลก ทรงเป็นบุคคลยากที่จะเอาชนะได้ ทรงหาผู้เสมอมิได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **อตฺถทสฺสี** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวก-สนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐเม อฏฺฐนวุติ

ในกาลต่อจาก พระปิยทัสสีพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **อัตถทัสสี** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวก

ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุ, ทุติเย อฏฺจาสีติสตสหสฺสานิ, ตถา ตติเย. ตทา โพธิสตฺโต สุสีโม นาม มหิทฺธิกตาปโส หุตฺวา เทวโลกโต มนฺทารวปุปฺผจฺฉตฺตํ อาหริตฺวา สตฺถารํ ปูเชสิ. โสปิ นํ "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

สันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในครั้งแรกมีภิกษุ ๙๘ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๘๘ แสน ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๘ แสน เท่ากัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระดาบสผู้มีฤทธิ์มาก ชื่อสุสีมะ นำฉัตรดอกมณฑารพมาจากเทวโลก บูชาพระศาสดา. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต โสภิตํ นาม นครํ อโหสิ, สาคโร นาม ราชา ปิตา, สุทสฺสนา นาม มาตา, สนฺโต จ อุปสนฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อภโย นามุปฏฺจาโก, ธมฺมา จ สุธมฺมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, จมฺปกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สมนฺตโต สพฺพกาลํ โยชนมตฺตํ ผริตฺวา อฏฺจาสิ, อายุ วสฺสสตสหสฺสนฺติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคอัตถทัสสีพระองค์นั้น มีชื่อว่า โสภิตะ พระราชาพระนามว่า สาคระ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า สุทัสนา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสันตเถระและพระอุปสันตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าอภยะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือพระธัมมาเถรี และพระสุธัมมาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นจัมปาเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๘๐ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระได้แผ่ไปโดยรอบตลอดพื้นที่ประมาณ ๑ โยชน์ แล้วได้ตั้งอยู่ตลอดเวลา ทรงมีพระชนมายุได้ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

ตตฺเถว มณฺฑกปฺปมฺหิ
อตฺถทสฺสี นราสโภ
มหาตมํ นิหนฺตฺวาน
ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมนฺติ.

ในมัณฑกัปนั้นนั่นแหละ ได้มีพระพุทธเจ้าอัตถทัสสี พระองค์ทรงเป็นจอมแห่งมนุษย์ ทรงทำลายความมืดมิด(แห่งอวิชชา) เสียได้ ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ อันสูงสุด ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **ธมฺมทสฺสี** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ, ปฐเม โกฏิสตภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย สตฺตติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต สกฺโก เทวราชา หุตฺวา ทิพฺพคนฺธปุปฺเผหิ จ ทิพฺพตุริเยหิ จ ปูชं อกาสิ. โสปิ นं "อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระผู้มีพระภาคอัตถทัสสีพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **ธัมมทัสสี** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในครั้งแรก มีภิกษุ ๑๐๐ โกฏิประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๗๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐ โกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นท้าวสักกเทวราช ได้ทรงกระทำการบูชาด้วยของหอม ดอกไม้ทิพย์ และด้วยเครื่องดนตรีอันเป็นทิพย์. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ในอนาคต ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต สรณนฺนาม นครํ อโหสิ, ปิตา สรโณ นาม ราชา, มาตา สุนนฺทา นาม, ปทุโม จ ผุสฺสเทโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, สุเนตฺโต

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคธัมมทัสสีพระองค์นั้น มีชื่อว่าสรณะ พระราชาพระนามว่า สรณะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า สุนันทา เป็นพระมารดา

ตรวจทานโดย ป.ธ.๑-๙ ๐๑๐

นามุปฏฺฐาโก, เขมา จ สพฺพนามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา รตฺตกุรวกรุกฺโข[๑] โพธิ, "พิมฺพิชาโล"ติปิ วุจฺจติ, สรีรํ ปนสฺส อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติ.

พระเถระทั้ง ๒ คือ พระปทุมเถระ และพระผุสสเทวเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าสุเนตตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระเขมาเถรีและพระสัพพนามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นรัตตกุรวก (ต้นมะเกลือ) เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ บางอาจารย์กล่าวว่า "ต้นพิมพิชาละ" ดังนี้ก็มี พระสรีระของพระศาสดานั้น มีความสูง ๘๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

ตตฺเถว มณฺฑกปฺปมฺหิ
ธมฺมทสฺสี มหายโส
ตมนฺธการํ วิธมิตฺวา
อติโรจติ สเทวเกติ.

ในมัณฑกัปนั้นนั่นแหละ พระพุทธเจ้าธัมมทัสสี ผู้ทรงเป็นที่กล่าวยกย่องอย่างยิ่ง ทรงกำจัดความมืดมิด (คืออวิชชา) ทรงรุ่งโรจน์ยิ่งในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค อิโต จตุนวุติกปฺปมตฺถเก เอกสฺมึ กปฺเป เอโกว **สิทฺธตฺโถ** นาม พุทฺโธ อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย

ในกาลต่อจาก พระผู้มีพระภาคธัมมทัสสีพระองค์นั้น เมื่อกาลล่วงไป ๙๔ กัป นับแต่ภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่า**สิทธัตถะ** พระองค์เดียวเท่านั้น ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปหนึ่ง. สาวกสันนิบาตแห่งพระสิทธัตถพุทธเจ้านั้น

---

[๑] ฉ. รตฺตงฺกุรรุกฺโข.

อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต อุคฺคเตโช อภิญฺญาพลสมฺปนฺโน มงฺคโล นาม ตาปโส หุตฺวา มหาชมฺพุผลํ อาหริตฺวา ตถาคตสฺส อทาสิ. สตฺถาปิ ตํ ผลํ ปริภุญฺชิตฺวา "จตุนวุติกปฺปมตฺถเก ตฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ โพธิสตฺตํ พฺยากาสิ.

ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐ โกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระดาบสมีนามว่า มังคละ มีเดชกล้า มีอภิญญาพละ นำผลหว้าใหญ่มาถวายแด่พระตถาคต. พระศาสดาเสวยผลไม้นั้นแล้ว ก็ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่า "เมื่อกาลล่วงไป ๙๔ กัป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต นครํ เวภารนฺนาม อโหสิ, ปิตา ชยเสโน นาม ราชา, มาตา สุผสฺสา นาม, สมฺพโล จ สุมิตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, เรวโต นามุปฏฺฐาโก, สีวลา[1] จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, กณฺณิการรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มีชื่อว่าเวภาระ พระราชาพระนามว่าชยเสนะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่าสุผัสสา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสัมพลเถระ และพระสุมิตตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าเรวตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสีวลาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นกรรณิการ์เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๖๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุ ๑ แสนปี ฉะนี้แล.

---

[1] ฉ. สีวลี.

ธมฺมทสฺสิสฺส อปเรน
สิทฺธตฺโถ โลกนายโก
นิหนฺตฺวาน ตมํ สพฺพํ
สุริโย อพฺภุคฺคโต ยถาติ.

ในกาลต่อจาก พระธัมมทัสสี-พุทธเจ้า ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามสิทธัตถะ พระองค์ทรงเป็นผู้นำโลก ทรงขจัดความมืด (แห่งอวิชชา) ทั้งมวล ดุจดวงอาทิตย์ เมื่อขึ้นสูงสุดในท้องฟ้า ฉะนั้นแล.

ตสฺส อปรภาเค อิโต ทฺวานวุติ-กปฺปมตฺถเก **ติสฺโส ปุสฺโส**ติ เอกสฺมึ กปฺเป เทฺว พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ. **ติสฺสสฺส** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต ภิกฺขูนํ โกฏิสตํ อโหสิ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโย. ตทา โพธิสตฺโต มหาโภโค มหายโส สุชาโต นาม ขตฺติโย หุตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา มหิทฺธิกภาวํ ปตฺวา "พุทฺโธ อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา ทิพฺพมนฺทารวปทุมปาริจฺฉตฺตกปุปฺผานิ อาทาย จตุปฺปริสมชฺเฌ คจฺฉนฺตํ ตถาคตํ ปูเชสิ, อากาเส ปุปฺผวิตานํ อกาสิ. โสปิ นํ สตฺถา "อิโต ทฺวานวุติกปฺเป พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจากพระสิทธัตถพุทธเจ้านั้น เมื่อล่วงไป ๙๒ กัปแต่กัปนี้ พระ-พุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ**พระติสสพุทธเจ้า** และ**พระปุสสพุทธเจ้า** ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน. สาวกสันนิบาตแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **ติสสะ** ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๑๐๐ โกฏิประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๙๐ โกฏิ ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘๐ โกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ มีพระนามว่าสุชาตะ มีโภคะมาก มียศคือบริวารมากมาย ได้บวชเป็นฤาษี บรรลุถึงความเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ทรงสดับว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว" จึงถือเอาดอกมณฑารพ (ดอกมณฑา) ดอกปทุม และดอกปาริชาต (ทองหลาง) อันเป็นทิพย์มาบูชาพระตถาคตซึ่งกำลังเสด็จไป ในท่ามกลางพุทธบริษัท ๔ ได้กระทำดอกไม้ให้แผ่กระจายเป็นเพดานในอากาศ. แม้

พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าใน ๙๒ กัปแต่กัปนี้" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต เขมนฺนาม นครํ อโหสิ, ปิตา ชนสนฺโธ นาม ขตฺติโย, มาตา ปทุมา นาม, พฺรหฺมเทโว จ อุทโย จ เทฺว อคฺคสาวกา, สมงฺโค นาม อุปฏฺฐาโก, ผุสฺสา จ สุทตฺตา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อสนรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคติสสะพระองค์นั้น มีชื่อว่าเขมะ กษัตริย์พระนามว่าชนสันธะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่าปทุมา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระพรหมเทวเถระและพระอุทยเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสมังคะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระผุสสาเถรีและพระสุทัตตาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นประดู่เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๖๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๑ แสนปี ดังนี้แล.

สิทฺธตฺถสฺส อปเรน
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล
อนนฺตสีโล อมิตยโส
ติสฺโส โลกคฺคนายโกติ.

ในกาลต่อจาก พระสิทธัตถพุทธเจ้า ได้มีพระติสสพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่จะหาผู้ใด เปรียบเสมอเหมือนมิได้ ทรงมีศีลหาที่สุดมิได้ ทรงมียศ คือบริวารนับไม่ถ้วน ทรงเป็นผู้นำเลิศของโลก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **ปุสฺโส** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต

ในกาลต่อจาก พระติสสพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **ปุสสะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาต

สฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุ, ทุติเย ปณฺณาส, ตติเย ทฺวตฺตึส. ตทา โพธิสตฺโต วิชิตาวี นาม ขตฺติโย หุตฺวา มหารชฺชํ ปหาย สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมกถํ กเถสิ, สีลปารมึ จ ปูเรสิ. โสปิ นํ "พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ ตเถว พฺยากาสิ.

แห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๖๐ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๕๐ แสน ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๓๒ แสน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ พระนามว่า วิชิตาวี ทรงสละราชสมบัติใหญ่ แล้วออกบวชในสำนักของพระศาสดา เล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วทรงแสดงธรรมกถาแก่มหาชน และทรงบำเพ็ญศีลบารมี. แม้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น อย่างนี้ว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

ตสฺส ภควโต กาสิ นาม นครํ อโหสิ, ชยเสโน นาม ราชา ปิตา, สิริมา นาม มาตา, สุรกฺขิโต จ ธมฺมเสโน จ เทฺว อคฺคสาวกา, สภิโย นามุปฏฺฐาโก, จาลา จ อุปจาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อามลกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ. นวุติวสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระนครของสมเด็จพระผู้มีพระภาคปุสสะพระองค์นั้น มีชื่อว่ากาสี พระราชาพระนามว่า ชยเสนะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่าสิริมา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระสุรักขิตเถระและพระธัมมเสนเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ สภิยะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระจาลาเถรีและพระอุปจาลาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นมะขามป้อมเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๕๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๙ หมื่นปี ดังนี้.

ตตฺเถว มณฺฑกปฺปมฺหิ
อหุ สตฺถา อนุตฺตโร
อนูปโม อสมสโม
ปุสฺโส โลกคฺคนายโกติ.

ในมัณฑกัปนั้นนั่นแหละ ได้มีพระศาสดาพระนามว่า ปุสสะ พระองค์ทรงเป็นบุคคลผู้ยอดเยี่ยม หาที่เปรียบเสมอเหมือนมิได้ ทรงเป็นผู้นำเลิศของโลก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค อิโต เอกนวุติ-กปฺเป **วิปสฺสี** นาม ภควา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต อฏฺฐสฏฺฐิ ภิกฺขุ-สตสหสฺสานิ อเหสุ. ทุติเย เอกสตสหสฺสํ, ตติเย อสีติสหสฺสานิ. ตทา โพธิสตฺโต มหิทฺธิโก มหานุภาโว อตุโล นาม นาคราชา หุตฺวา สตฺตรตนขจิตํ โสวณฺณมยํ มหาปีฐํ ภควโต อทาสิ. โสปิ นํ "อิโต เอกนวุติกปฺเป พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้า ปุสสะ พระองค์นั้น ใน ๙๑ กัปแต่กัปนี้ พระผู้มีพระภาคพระนามว่า **วิปัสสี** เสด็จอุบัติแล้ว. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้นได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๖๘ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๑ แสน ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๘ หมื่น ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพญานาคชื่ออตุละ มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ได้ถวายตั่งใหญ่ อันทำด้วยทองคำประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ แด่พระผู้มีพระภาค. แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าใน ๙๑ กัปแต่กัปนี้".

ตสฺส ภควโต พนฺธุมตี นาม นครํ อโหสิ, พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา, พนฺธุมตี นาม มาตา, ขณฺโฑ จ ติสฺโส จ เทฺว อคฺคสาวกา, อโสโก นามุปฏฺฐาโก, จนฺทา จ จนฺทมิตฺตา

พระนคร ของพระผู้มีพระภาควิปัสสี พระองค์นั้น มีชื่อว่า พันธุมดี พระราชาพระนามว่า พันธุมา เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า พันธุมดี เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ

จ เทฺว อคฺคสาวิกา, ปาตลิรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สทา สตฺต โยชนานิ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ, อสีติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระขัณฑเถระและพระติสสเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่ออโสกะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระจันทาเถรีและพระจันทมิตตาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นแคฝอยเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๘๐ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไป ตั้งอยู่ได้ตลอด ๗ โยชน์ ทรงมีพระชนมายุได้ ๘ หมื่นปี ดังนี้แล.

ปุสฺสสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
วิปสฺสี นาม นาเมน
โลเก อุปฺปชฺชิ จกฺขุมาติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าปุสสะ มีพระสัมพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดยพระนาม ก็มีพระนามว่า วิปัสสี ผู้สูงสุด ในบรรดาสัตว์ทวิบาททั้งปวง ทรงมีพระจักษุ (คือพระปัญญา) ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค อิโต เอกตฺตึสกปฺเป **สิขี จ เวสฺสภู** จาติ เทฺว พุทฺธา อเหสุ. **สิขิสฺสาปิ** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต ภิกฺขุสตสหสฺสํ อโหสิ, ทุติเย อสีติสหสฺสานิ, ตติเย สตฺตติสหสฺสานิ. ตทา โพธิสตฺโต อรินฺทโม นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าวิปัสสีพระองค์นั้น ใน ๓๑ กัปแต่กัปนี้ มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ**พระพุทธเจ้าสิขี** และ**พระพุทธเจ้าเวสสภู**. สาวกสันนิบาตแห่งพระผู้มีพระภาคสิขี ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุ ๑ แสนประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๘ หมื่น ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๗ หมื่น.

สจีวรํ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา สตฺตรตน-ปฏิมณฺฑิตํ หตฺถิรตนํ ทตฺวา หตฺถิปฺปมาณํ กตฺวา กปฺปิยภณฺฑํ อทาสิ. โสปิ นํ "อิโต เอกตฺตึสกปฺเป พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชา พระนามว่า อรินทมะ ทรงถวายมหาทาน พร้อมด้วยจีวรแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายช้างแก้ว ประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ ได้ถวายกัปปิยภัณฑ์ (คือสิ่งของที่สมควร) มี(มากมาย)ประมาณเท่าช้าง. แม้พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าใน ๓๑ กัปแต่กัปนี้".

ตสฺส ภควโต อรุณวตี นาม นครํ อโหสิ, อรุโณ นาม ขตฺติโย ปิตา, ปภาวตี นาม มาตา, อภิภู จ สมฺภโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, เขมงฺกโร นามุปฏฺฐาโก, สชิลา จ ปทุมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, ปุณฺฑรีกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สตฺตติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา โยชนตฺตยํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ, สตฺตติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคสิขีพระองค์นั้น มีชื่อว่า อรุณวตี กษัตริย์พระนามว่า อรุณะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า ปภาวดี เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระอภิภูเถระและพระสัมภวเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ เขมังกระ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสชิลาเถรี และพระปทุมาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นมะม่วงป่าเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูงได้ ๗๐ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไปตั้งอยู่ได้ตลอดประมาณ ๓ โยชน์ ทรงมีพระชนมายุได้ ๗ หมื่นปี ดังนี้แล.

๐๑-๑๑๑๑-๑๓๑๓-๓๑๑๑-๑๓๑๓-๓๑๑๑-๑๓๑๓-๓

วิปสฺสิสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
สิขีวฺหโย นาม ชิโน
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโลติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าพระนามวิปัสสี ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุขี พระองค์ทรงเป็นผู้สูงสุด ในบรรดาสัตว์ทวิบาททั้งหลาย ทรงเป็นผู้ชำนะข้าศึกคือกิเลส จะหาบุคคลเปรียบเสมอเหมือนมิได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **เวสฺสภู** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุ. ปฐมสนฺนิปาเต อสีติ ภิกฺขุสหสฺสานิ[๑] อเหสุ, ทุติเย สตฺตติ, ตติเย สฏฺฐิ. ตทา โพธิสตฺโต สุทสฺสโน นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สจีวรํ มหาทานํ ทตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อาจารคุณสมฺปนฺโน พุทฺธรตเน จิตฺตีการปีติพหุโล อโหสิ. โสปิ นํ ภควา "อิโต เอกตฺตึสกปฺเป พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าสิขีพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **เวสสภู** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง. ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุประมาณ ๘ หมื่นประชุมกัน ในครั้งที่ ๒ มีภิกษุ ๗ หมื่น ในครั้งที่ ๓ มีภิกษุ ๖ หมื่น. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาพระนามว่า สุทัสนะ ถวายมหาทาน พร้อมด้วยจีวรแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้ทรงบรรพชาในสำนักแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณคืออาจาร (ได้แก่ การประพฤติปฏิบัติชอบ) มากด้วยความเคารพและปีติในพระพุทธรัตนะ. แม้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ก็ทรง

---

[๑] ก. อสีติภิกฺขุสตสหสฺสานิ.

พยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าใน ๓๑ กัปแต่กัปนี้" ดังนี้.

ตสฺส ปน ภควโต อโนมนฺนาม นครํ, อโหสิ, สุปฺปตีโต นาม ราชา ปิตา, ยสวตี นาม มาตา, โสโณ จ อุตฺตโร จ เทฺว อคฺคสาวกา อุปสนฺโต นามุปฏฺฐาโก, ทามา จ สุมาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สาลรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ อายูติ.

พระนครของพระผู้มีพระภาคเวสสภูพระองค์นั้น มีชื่อว่า อโนมะ พระราชาพระนามว่า สุปปตีตะ เป็นพระบิดา พระเทวีพระนามว่า ยสวดี เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ อุปสันตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระทามาเถรีและพระสุมาลาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นสาละเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระสูง ๖๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๖ หมื่นปี ดังนี้แล.

ตตฺเถว มณฺฑกปฺปมฺหิ
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล
เวสฺสภู นาม นาเมน
โลเก อุปฺปชฺชิ โส ชิโนติ.

ในมัณฑกัปนั้นนั่นแหละ พระพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดยพระนาม ก็มีพระนามว่า เวสสภู ผู้หาบุคคลเปรียบเสมอมิได้ พระผู้ทรงชำนะข้าศึกคือกิเลสพระองค์นั้น ได้เสด็จอุบัติแล้วในโลก ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค อิมสฺมึ กปฺเป จตฺตาโร พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ **กกุสนฺโธ โกนาคมโน กสฺสโป อมฺหากํ ภควาติ.** กกุสนฺธสฺส ภควโต เอโกว สาวก-

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าเวสสภูพระองค์นั้น พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ **พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ**

สนฺนิปาโต, ตตฺถ จตฺตาฬีส ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุ. ตทา โพธิสตฺโต เขโม นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สปตฺตจีวรํ มหาทานญฺเจว อญฺชนาทีนิ เภสชฺชานิ จ ทตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิ. โสปิ นํ สตฺถา พฺยากาสิ.

และพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ได้บังเกิดแล้วในกัปนี้. สาวกสันนิบาตของพระผู้มีพระภาคกกุสันธะ ได้มีครั้งเดียวเท่านั้น ในสันนิบาตนั้น มีภิกษุ ๔ หมื่นประชุมกัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาพระนามว่า เขมะ ถวายมหาทานพร้อมด้วยบาตรจีวรและเภสัช มียาหยอดตาเป็นต้น แด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดา แล้วทรงผนวช. แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น.

กกุสนฺธสฺส ปน ภควโต เขมํ นาม นครํ อโหสิ, อคฺคิทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, วิสาขา นาม พฺราหฺมณี มาตา, วิธุโร จ สญฺชีโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, พุทฺธิโช นามุปฏฺฐาโก, สามา จ จมฺปกา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหาสิรีสรุกฺโข โพธิ, สรีรํ จตฺตาฬีสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, จตฺตาฬีส วสฺสสหสฺสานิ อายุ ติ.

พระนครของพระผู้มีพระภาคกกุสันธะ มีชื่อว่าเขมะ พราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ เป็นพระบิดา พราหมณีชื่อว่า วิสาขา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระวิธุรเถระและพระสัญชีวเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อพุทธิชะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสามาเถรีและพระจัมปกาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นซึกใหญ่เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระมีความสูง ๔๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๔ หมื่นปี ดังนี้แล.

เวสฺสภุสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
กกุสนฺโธ นาม นาเมน
อปฺปเมยฺโย ทุราสโทติ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าเวสสภู ได้มีพระพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดยพระนาม ก็มีพระนามว่า กกุสันธะ ผู้สูงสุด ในบรรดาสัตว์ทวิบาททั้งปวง ทรงมีพระคุณอันพึงประมาณมิได้ ยากที่บุคคลจะเอาชนะได้ ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **โกนาคมโน** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ เอโก สาวกสนฺนิปาโต. ตตฺถ ตีส ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุ. ตทา โพธิสตฺโต ปพฺพโต นาม ราชา หุตฺวา อมจฺจคณปริวุโต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ปตฺตุณฺณจีนปฏฺฏโกเสยฺยกมฺพลทุกูลานิ เจว สุวณฺณปาทุกญฺจ ทตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิ. โสปิ นํ พฺยากาสิ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้ากกุสันธะพระองค์นั้น พระศาสดาพระนามว่า **โกนาคมนะ** ได้เสด็จอุบัติขึ้น. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีเพียงครั้งเดียว. ในสาวกสันนิบาตนั้น มีภิกษุ ๓ หมื่นประชุมกัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพระราชาพระนามว่า ปัพพตะ มีหมู่อำมาตย์แวดล้อม เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา ทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้ว ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทาน ถวายผ้าที่ทำในแคว้นปัตตุณณะ ผ้าทำในเมืองจีน ผ้าไหม ผ้าทำด้วยขนสัตว์ ผ้าทุกูลพัตร (ทำด้วยเปลือกไม้) และเขียงเท้าทอง (คือรองเท้า) แล้วได้ทรงผนวช ในสำนักของพระศาสดา. แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น.

ตสฺส ภควโต โสภวตี นาม นครํ อโหสิ, ยญฺญทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, อุตฺตรา นาม พฺราหฺมณี มาตา, ภิยฺโยโส จ อุตฺตโร จ เทฺว อคฺคสาวกา, โสตฺถิโช นามุปฏฺฐาโก, สมุทฺทา จ อุตฺตรา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อุทุมฺพรรุกฺโข โพธิ, สรีรํ ตีสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, ตีส วสฺสสหสฺสานิ อายุตี.

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคโกนาคมนะ พระองค์นั้น มีชื่อว่าโสภวดี พราหมณ์ชื่อว่ายัญญทัตตะ เป็นพระบิดา พราหมณีชื่อว่าอุตตรา เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระภิยโยสเถระและพระอุตตรเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่า โสตถิชะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระสมุททาเถรีและพระอุตตราเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นมะเดื่อเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระสูง ๓๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๓ หมื่นปี ดังนี้แล.

กกุสนฺธสฺส อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
โกนาคมโน[๑] นาม ชิโน
โลกเชฏฺโฐ นราสโภติ.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามกกุสันธะ ได้มีพระพุทธเจ้าพระนามโกนาคมนะ พระองค์ทรงเป็นผู้สูงสุด ในบรรดาสัตว์ทวิบาททั้งหลาย ทรงชำนะข้าศึกคือกิเลส ทรงเป็นโลกเชฏฐ์ (คือผู้เจริญที่สุดในโลก) เป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่านรชนทั้งปวง ฉะนี้แล.

ตสฺส อปรภาเค **กสฺสโป** นาม สตฺถา อุทปาทิ. ตสฺสาปิ เอโกว

ในกาลต่อจาก **พระพุทธเจ้า** โกนาคมนะพระองค์นั้น พระศาสดา

---

[๑] ฉ. โกณาคมโน, เอวมุปริปิ.

สาวกสนฺนิปาโต. ตตฺถ วีสติ ภิกฺขุ-สหสฺสานิ อเหสุ. ตทา โพธิสตฺโต โชติปาโล นาม มาณโว หุตฺวา ติณฺณं เวทานํ ปารคู ภูมิยํ จ อนฺตลิกฺเข จ ปากโฏ ฆฏีการสฺส กุมฺภการสฺส มิตฺโต อโหสิ. โส เตน สทฺธึ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา อารทฺธวีริโย ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา วตฺตปฏิวตฺตสมฺปตฺติยา พุทฺธสฺส สาสนํ โสเภสิ. โสปิ นํ สตฺถา พฺยากาสิ.

พระนามว่า **กัสสปะ** เสด็จอุบัติแล้ว. สาวกสันนิบาตแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ได้มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น. ในสันนิบาตนั้นมีภิกษุ ๒ หมื่นประชุมกัน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นมาณพ ชื่อโชติปาละ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท (คือเรียนจบวิชาสามของพราหมณ์) เป็นที่ปรากฏทั้งบนพื้นแผ่นดินและในกลางหาว เป็นมิตรของช่างปั้นหม้อชื่อว่า ฆฏีการะ. พระโพธิสัตว์นั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา พร้อมกับช่างปั้นหม้อนั้น สดับพระธรรมกถาแล้ว ได้บวช กระทำความเพียร เล่าเรียนพระไตรปิฎกได้ยังพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ให้งาม ด้วยความถึงพร้อมแห่งวัตรและปฏิบัติ. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น.

ตสฺส ภควโต ชาตนครํ พาราณสี นาม อโหสิ, พฺรหฺมทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, ธนวตี นาม พฺราหฺมณี มาตา, ติสฺโส จ ภารทฺวาโช จ เทฺว อคฺคสาวกา, สพฺพมิตฺโต นามุปฏฺฐาโก, อนุฬา จ อุรุเวฬา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นิโครุกฺโข โพธิ, สรีรํ วีสติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วีสติ วสฺสสหสฺสานิ อายุติ.

พระนครที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นประสูติ มีชื่อว่าพาราณสี พราหมณ์ชื่อว่าพรหมทัต เป็นพระบิดา พราหมณีชื่อว่าธนวดี เป็นพระมารดา พระเถระทั้ง ๒ คือ พระติสสเถระและพระภารทวาชเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสัพพมิตตะ เป็นพระอุปัฏฐาก พระเถรีทั้ง ๒ คือ พระอนุฬาเถรีและพระอุรุเวฬา-เถรี เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไทรเป็น

ต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสรีระสูง ๒๐ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๒ หมื่นปี ดังนี้แล.

โกนาคมนสฺส[๑] อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
กสฺสโป นาม นาเมน[๒]
ธมฺมราชา ปภงฺกโรติ.

ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ได้มีพระพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดยพระนาม ก็มีพระนามว่ากัสสปะ ทรงเป็นผู้สูงสุด ในบรรดาสัตว์ทวิบาททั้งหลาย เป็นพระราชาแห่งธรรม ทรงกระทำแสงสว่างให้เกิดขึ้น ฉะนี้แล.

ยสฺมึ ปน กปฺเป ทีปงฺกรทสพโล อุทปาทิ, ตสฺมึ อญฺเญปิ ตโย พุทฺธา อเหสุ. เตสํ สนฺติกา โพธิสตฺตสฺส พฺยากรณํ นตฺถิ, ตสฺมา เต อิธ น ทสฺสิตา. อฏฺฐกถายํ ปน ตมฺหา กปฺปา ปฏฺฐาย สพฺเพปิ พุทฺเธ ทสฺเสตุํ อิทํ วุตฺตํ :

ในกัปที่พระทศพลทีปังกร ได้เสด็จอุบัติขึ้น ได้มีพระพุทธเจ้าองค์อื่นอีก ๓ พระองค์ (อุบัติขึ้นก่อนแล้ว). การพยากรณ์พระโพธิสัตว์ไม่มีจากสำนักของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น. เพราะเหตุนั้น เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงไม่แสดงไว้ในที่นี้. แต่ในอรรถกถา ท่านประสงค์จะแสดงพระพุทธเจ้าทั้งหมดตั้งแต่กัปนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวคำเป็นคาถานี้ว่า :

"ตณฺหงฺกโร เมธงฺกโร
อโถปิ สรณงฺกโร

"พระตัณหังกรพุทธเจ้า ๑ พระเมธังกรสัมพุทธเจ้า ๑ พระสรณังกร

---

[๑] ฉ. โกณาคมนสฺส.
[๒] ฉ. กสฺสโป นาม โคตฺเตน.

ทีปงฺกโร จ สมฺพุทฺโธ
โกณฺฑญฺโญ ทิปทุตฺตโม
มงฺคโล จ สุมโน จ
เรวโต โสภิโต มุนิ
อโนมทสฺสี ปทุโม
นารโท ปทุมุตฺตโร
สุเมโธ จ สุชาโต จ
ปิยทสฺสี มหายโส
อตฺถทสฺสี ธมฺมทสฺสี
สิทฺธตฺโถ โลกนายโก
ติสฺโส ปุสฺโส จ สมฺพุทฺโธ
วิปสฺสี สิขี เวสฺสภู
กกุสนฺโธ โกนาคมโน
กสฺสโป จาปิ นายโก
เอเต อเหสุ สมฺพุทฺธา
ธุตราคา[๑] สมาหิตา.
สตรสีว อุปฺปนฺนา
มหาตมวิโนทนา
ชลิตฺวา อคฺคิขนฺธาว
นิพฺพุตา เต สสาวกา"ติ.

สัมพุทธเจ้า ๑ พระทีปังกร-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระโกณฑัญญ-
สัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดา
สัตว์ทวิบาททั้งปวง ๑ พระมังคล-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระสุมนสัมพุทธเจ้า
๑ พระเรวตสัมพุทธเจ้า ๑ พระ-
โสภิตะผู้เป็นมุนี ๑ พระอโนมทัสสี-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระปทุมสัมพุทธเจ้า
๑ พระนารทสัมพุทธเจ้า ๑ พระ-
ปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า ๑ พระสุเมธ-
สัมพุทธเจ้า๑ พระสุชาตสัมพุทธเจ้า
๑ พระปิยทัสสีสัมพุทธเจ้า ผู้มียศ
บริวารมาก ๑ พระอัตถทัสสี-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระธัมมทัสสี-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระสิทธัตถ-
สัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกแห่งโลก ๑
พระติสสสัมพุทธเจ้า ๑ พระปุสส-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระวิปัสสีพุทธเจ้า
๑ พระสิขีพุทธเจ้า ๑ พระเวสสภู-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระกกุสันธ-
สัมพุทธเจ้า ๑ พระโกนาคมน-
สัมพุทธเจ้า ๑ รวมทั้งพระกัสสป-
สัมพุทธเจ้าผู้เป็นผู้นำ ๑ พระ-

---

[๑] ฉ. วีตราคา.

พุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านี้ ผู้ทรงกำจัดราคะแล้ว มีพระทัยตั้งมั่นแล้ว ได้มีมาแล้ว. พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น มีพระรัศมี ๑๐๐ (เปรียบดังดวงอาทิตย์) ทรงกำจัดความมืด (คืออวิชชา) ได้อุบัติขึ้นแล้ว. พระพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้ทรงรุ่งโรจน์ประดุจกองไฟ พร้อมทั้งพระสาวกเสด็จนิพพานแล้วแล".

ตตฺถ อมฺหากํ โพธิสตฺโต ทีปงฺกราทีนํ จตุวีสติยา พุทฺธานํ สนฺติเก อธิการํ กโรนฺโต กปฺป-สตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ อาคโต. กสฺสปสฺส ปน ภควโต โอรภาเค ฐเปตฺวา อิมํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อญฺโญ พุทฺโธ นาม นตฺถิ. อิติ ทีปงฺกราทีนํ จตุวีสติยา พุทฺธานํ สนฺติเก ลทฺธพฺยากรโณ ปน โพธิสตฺโต. เตนาห[๑] :

บรรดาพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลาย ทรงกระทำอธิการในสำนักของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระพุทธเจ้าทีปังกรเป็นต้น มาแล้วสิ้น ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป. แต่ในกาลถัดมาแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ ยกเว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้ (พระโคตมะ) ไม่มีพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นเลย. พระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์ ในสำนักของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระพุทธเจ้าทีปังกรเป็นต้น ดังกล่าวมานี้. ด้วยเหตุนั้น บัณฑิตจึงกล่าว(คาถา)ไว้ว่า :

---

[๑] ฉ. เยเนน.

"มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ
เหตุ สตฺถารทสฺสนํ
ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ
อธิกาโร จ ฉนฺทตา
อฏฺฐธมฺมสโมธานา
อภินีหาโร สมิชฺฌตี"ติ.[๑]

"อภินิหาร (คือความตั้งปรารถนาตกลงใจอย่างแน่วแน่ ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า) จะสำเร็จได้ ก็เพราะธรรมสโมธาน (ได้แก่ การชุมนุมพร้อมกันของธรรม) ๘ ประการ คือ ความเป็นมนุษย์ ๑ ความสมบูรณ์ด้วยเพศคือเป็นบุรุษ ๑ เหตุ (คือถึงพร้อมแล้วด้วยเหตุ ที่จะบรรลุพระอรหัตในชาตินั้น) ๑ การได้พบเห็นพระศาสดา ๑ การบรรพชาคือได้บวช ๑ ความถึงพร้อมแห่งคุณ (คือได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘) ๑ อธิการ (คือการกระทำอันประเสริฐยิ่ง ได้แก่การถวายชีวิตแด่พระพุทธเจ้า) ๑ ความเป็นผู้มีฉันทะ (คือความพอใจในพระโพธิญาณ) ๑" ดังนี้.

อิเม อฏฺฐ ธมฺเม สโมธาเนตฺวา ทีปงฺกรปาทมูเล กตาภินีหาเรน "หนฺท พุทฺธกเร ธมฺเม วิจินามิ อิโต จิโต"ติ อุสฺสาหं กตฺวา "วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ ปฐมं ทานปารมินฺ"ติ ทานปารมิตาทโย พุทฺธการกา ธมฺมา ทิฏฺฐา, เต

พระโพธิสัตว์ได้ยังธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ให้ประชุมพร้อมกัน แล้วได้ทรงตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า แทบพระบาทของพระพุทธเจ้าทีปังกรได้กระทำความอุตสาหะตั้งใจว่า "ดีละเราจะค้นหาพุทธการกธรรม จากที่นั่นบ้างและที่นี่บ้าง"

---

[๑] ขุ. พุทฺธ. ๓๓/๔๒๒.

ปูเรนฺโตเยว ยาว เวสฺสนฺตรตฺตภาวา อาคมิ. อาคจฺฉนฺโต จ เย เต กตาภินีหารานํ โพธิสตฺตานํ อานิสํสา สංวณฺณิตา :

ดังนี้ ได้ทรงพบพุทธการกธรรมมีทานบารมีเป็นต้นแล้ว สมดังที่กล่าวว่า "เมื่อเราค้นหาอยู่ ได้พบทานบารมีเป็นข้อแรก" ดังนี้เป็นต้น เมื่อจะทรงบำเพ็ญพุทธการกธรรมเหล่านี้ จึงได้เสด็จมาจนถึงเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร. และเมื่อจะเสด็จมา ก็ได้เสด็จมาบรรลุอานิสงส์ตามที่ได้พรรณนาไว้สำหรับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้ได้ทรงกระทำอภินิหารดังพระคาถาว่า :

"เอวं สพฺพงฺคสมฺปนฺนา
โพธิยา นิยตา นรา
สංสรं ทีฆมทฺธานं
กปฺปโกฏิสเตหิปิ.

"นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยองค์ คือพุทธการกธรรมทั้งปวงอย่างนี้ เมื่อยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ สิ้นกาลอันยาวนาน แม้โดยกาลหลายร้อยโกฏิกัป ย่อมเป็นผู้แน่นอนที่จะตรัสรู้.

อวีจิมฺหิ นุปฺปชฺชนฺติ
ตถา โลกนฺตเรสุ จ
นิชฺฌามตณฺหา ขุปฺปิปาสา
น โหนฺติ กาลกญฺชิกา.[๑]

นรชนเหล่านั้น ย่อมไม่เกิดในอเวจีมหานรก และทั้งไม่เกิดในโลกันตร์นรก ไม่ไปเป็นนิชฌามตัณหิกเปรต[๑] ไม่ไปเป็นขุปปิปาสิกเปรต[๒]

---

[๑] ฉ. กาลกญฺชกา.

[๑] เปรตจำพวกหนึ่งที่ต้องทนทุกข์ เพราะถูกไฟตัณหาเผาลน.

[๒] เปรตจำพวกหนึ่งที่ต้องทนทุกข์ หิวกระหายมาก.

ไม่ไปเป็นอสูร จำพวกกาลกัญชิ-กาสูร.[๑]

น โหนฺติ ขุทฺทกา ปาณา
อุปฺปชฺชนฺตาปิ ทุคฺคตึ
ชายมานา มนุสฺเสสุ
ชจฺจนฺธา น ภวนฺติ เต.

นรชนเหล่านั้น แม้เมื่อเกิดในทุคติ ก็ไม่เกิดเป็นสัตว์เล็ก เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด.

โสตเวกลฺลตา นตฺถิ
น ภวนฺติ มูคปกฺขิกา
อิตฺถีภาวํ น คจฺฉนฺติ
อุภโตพฺยญฺชนปณฺฑกา.

หูพิการย่อมไม่มี ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นเพศหญิง ไม่เป็นอุภโตพยัญชนก และบัณเฑาะก์.

น ภวนฺติ ปริยาปนฺนา
โพธิยา นิยตา นรา
มุตฺตา อานนฺตริเกหิ
สพฺพตฺถ สุทฺธโคจรา.

นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยพุทธการกธรรม ย่อมไม่เป็นดังเช่นที่กล่าวแล้ว เป็นผู้แน่นอนที่จะตรัสรู้ ย่อมประพฤติปฏิบัติบริสุทธิในที่ทั้งปวง พ้นแล้วจากอนันตริยกรรม.

มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสวนฺติ
กมฺมกิริยทสฺสนา
วสมานาปิ สคฺเคสุ
อสญฺญึ นูปปชฺชเร.

นรชนเหล่านั้น ย่อมไม่เสพมิจฉาทิฐิ (คือความเห็นผิด) เพราะเห็นกรรม (ทั้งบุญและบาป) และเห็นกิริยา (คือ การกระทำของพระอรหันต์ที่ไม่เกิดวิบากด้วยผล) นรชนเหล่านั้น แม้เมื่ออยู่ในสวรรค์ ก็ไม่ถือกำเนิดเป็นอสัญญีสัตว์ (คือพรหมลูกฟัก

---

[๑] อสูรจำพวกหนึ่ง.

มีแต่รูป ไม่มีจิตดับด้วยอำนาจของฌานและแรงอธิษฐาน).

สุทฺธาวาเสสุ เทเวสุ
เหตุ นาม น วิชฺชติ
เนกฺขมฺมนินฺนา สปฺปุริสา
วิสยุตฺตา ภวาภเว
จรนฺติ โลกตฺถจริยาโย
ปูเรนฺตา สพฺพปารมี"ติ
เต อานิสเส อธิคนฺตฺวา อาคโต.

ขึ้นชื่อว่าเหตุ (ที่จะนำไปเกิด)ในเทวโลกชั้นสุทธาวาส ย่อมไม่มี สัปบุรุษ(เหล่านั้น) มีใจน้อมไปในเนกขัม (คือการออกบวชเพื่อพ้นจากภพ) ไม่ผูกพันทั้งรูปภพและอรูปภพ ย่อมบำเพ็ญบารมีทั้งปวง (ได้แก่บารมี ๑๐ ประการ) ประพฤติโลกัตถจริยา (คือเสวยพระชาติต่าง ๆ)" ดังนี้.

ปารมิโย ปูเรนฺตสฺส จสฺส อกิตฺติพฺราหฺมณกาเล สงฺขพฺราหฺมณกาเล ธนญฺชยราชกาเล มหาสุทสฺสนกาเล มหาโควินฺทกาเล นิมิมหาราชกาเล จนฺทกุมารกาเล วิสยฺหเสฏฺฐิกาเล สิวิราชกาเล เวสฺสนฺตรกาเลติ ทาน-ปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานำ ปริมาณำ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส สสปณฺฑิตชาตเก :

เมื่อพระโพธิสัตว์นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ พระชาติที่บำเพ็ญทานบารมีเช่นในกาลเมื่อเสวยพระชาติ เป็นอกิตติ-พราหมณ์ เป็นสังขพราหมณ์ เป็นพระเจ้าธนัญชัยราช เป็นพระเจ้ามหาสุทัสนะ เป็นมหาโควินทพราหมณ์ เป็นพระเจ้านิมิมหาราช เป็นพระจันทกุมาร เป็นวิสัยหเศรษฐี เป็นพระเจ้าสีวิราช และเป็นพระเวสสันดรนั้นนับเป็นปริมาณมิได้. **ทานบารมี**ของพระโพธิสัตว์ ผู้กระทำการบริจาคตน เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสสบัณฑิต ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"ภิกฺขาย อุปคตๆ ทิสฺวา
สกตฺตานๆ ปริจฺจชึ
ทาเนน เม สโม นตฺถิ
เอสา เม ทานปารมี"ติ[๑]

"เราได้เห็นพราหมณ์เข้ามาหาเพื่อขอ จึงบริจาคตัวของเรา บุคคลผู้เสมอเราด้วยทาน ย่อมไม่มี นี้เป็นทานบารมีของเรา"

เอวๆ อตฺตปริจฺจาคๆ กโรนฺตสฺส **ทานปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

ตถา สีลวราชกาเล จมฺเปยฺยนาคราช-กาเล ภูริทตฺตนาคราชกาเล ฉทฺทนฺตนาคราชกาเล ชยทฺทิสราช-ปุตฺตกาเล อลีนสตฺตุกุมารกาเลติ สีลปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานๆ ปริมาณๆ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส สงฺขปาลชาตเก :

อนึ่ง พระชาติที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมี เช่น ในกาลเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสีลวราช เป็นจัมเปยย-นาคราช เป็นภูริทัตตนาคราช เป็นพญาช้างฉัททันต์ เป็นโอรสของพระเจ้าชัยทิศราช และเป็นอลีนสัตตุกุมารนั้น นับเป็นปริมาณมิได้. **ศีลบารมี**ของพระโพธิสัตว์ผู้กระทำการบริจาคตน เมื่อครั้งพระเสวยพระชาติเป็นพญานาค ชื่อสังขปาละ ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"สูเลหิ วิชฺฌยนฺเตปิ
โกฏฺฏยนฺเตปิ สตฺติหิ[๒]
โภชปุตฺเต น กุปฺปามิ
เอสา เม สีลปารมี"ติ[๓]

"เมื่อเราถูกลูกชาวบ้าน แทงด้วยหลาวก็ดี พุ่งด้วยหอกก็ดี เราไม่โกรธลูกชาวบ้าน(เหล่านั้น) นี้เป็นศีลบารมีของเรา"

---

[๑] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๖๗.
[๒] ฉ. สูเลหิ วิชฺฌิยนฺโตปิ โกฏฺฏิยนฺโตปิ สตฺติหิ.
[๓] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๗๘.

เอวํ อตฺตปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส **สีลปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

ตถา โสมนสฺสกุมารกาเล หตฺถิปาล-กุมารกาเล อโยฆรปณฺฑิตกาเลติ มหารชฺชํ ปหาย เนกฺขมฺมปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส จูฬสุตโสมชาตเก :

อนึ่ง พระชาติที่พระบรมโพธิสัตว์ทรงละราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ แล้วทรงบำเพ็ญเนกขัมบารมี เช่น ในกาลเมื่อเสวยพระชาติเป็นโสมนัสกุมาร เป็นหัตถิปาล-กุมาร เป็นอโยฆรบัณฑิตนั้น นับเป็นปริมาณมิได้. **เนกขัมบารมี**ของพระบรมโพธิสัตว์ผู้ทรงละราชสมบัติ แล้วออกผนวชด้วยความไม่มีกิเลสเครื่องผูกพันร้อยรัด เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นจูฬสุตโสม ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"มหารชฺชํ หตฺถคตํ
เขฬปิณฺฑํ ว ฉฑฺฑยึ
จชโต น โหติ ลคฺคนํ[๑]
เอสา เม เนกฺขมฺมปารมี"ติ[๒]

"เราละทิ้งราชสมบัติ อันยิ่งใหญ่ที่มาถึงเงื้อมมือแล้ว เหมือนดังบุคคลบ้วนน้ำลายทิ้ง ฉะนั้น เมื่อเราละทิ้งราชสมบัติ อันยิ่งใหญ่นั้น กิเลสเครื่องผูกพันร้อยรัดไว้ไม่มี นี้เป็นเนกขัมบารมีของเรา"

---

[๑] ฉ. ลคฺคํ.

[๒] ขุ. จริยา. คาถานี้ขาดหายไป ทั้งฉบับของพม่าและไทย อ่านเรื่องในจุลลสุตโสมชาดก (ม. จูฬสุตโสมชาดก).

เอวं นิสฺสงฺคตาย รชฺชं ฉฑฺเฑตฺวา นิกฺขมนฺตสฺส **เนกฺขมฺมปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

ตถา วิธุรปณฺฑิตกาเล มหาโควินฺทปณฺฑิตกาเล กุฑฺฑาลปณฺฑิตกาเล อรกปณฺฑิตกาเล โพธิปริพฺพาชกกาเล มโหสธปณฺฑิตกาเลติ ปญฺญาปารมิตาย ปูริตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส เสนกชาตเก[๑] เสนกปณฺฑิตกาเล :

อนึ่ง พระชาติที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี เช่น ในกาลเมื่อเสวยพระชาติเป็นวิธุรบัณฑิต เป็นมหาโควินทบัณฑิต เป็นกุฑฑาลบัณฑิต เป็นอรกบัณฑิต เป็นโพธิปริพาชก เป็นมโหสธบัณฑิตนั้น นับเป็นปริมาณมิได้. **ปัญญาบารมี**ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งแสดงให้พราหมณ์ได้รู้ว่างูอยู่ในไถ้ ในกาลเมื่อเสวยพระชาติเป็นเสนกบัณฑิต ในเสนกชาดก ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"ปญฺญาย วิจินนฺโตหํ
พฺราหฺมณํ โมจยึ ทุขา
ปญฺญาย เม สโม นตฺถิ
เอสา เม ปญฺญาปารมี"ติ[๒]

"เมื่อเราพิจารณาอยู่ด้วยปัญญาได้ยังพราหมณ์ให้พ้นจากทุกข์ บุคคลผู้เสมอเราด้วยปัญญาย่อมไม่มี นี้เป็นปัญญาบารมีของเรา"

อนฺโตภาสฺตคตํ สปฺปึ ทสฺเสนฺตสฺส **ปญฺญาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

---

[๑] ฉ. สตฺตุภสฺตชาตเก.

[๒] ขุ. จริยา. คาถานี้ขาดหายไป ทั้งฉบับของพม่าและไทย อ่านเรื่องในเสนกชาดก (ม. สัตตุภัสตชาดก).

ตถา วีริยปารมิตาทีนมฺปิ ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส มหาชนกชาตเก :

อนึ่ง พระชาติที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี มีวิริยบารมีเป็นต้น นับเป็นปริมาณมิได้. แต่**วิริยบารมี**ที่ได้บำเพ็ญแล้วของพระโพธิสัตว์ ผู้ว่ายข้ามมหาสมุทรเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"อตีรทสฺสี ชลมชฺเฌ
หตา สพฺเพว มานุสา
จิตฺตสฺส อญฺญถา นตฺถิ
เอสา เม วีริยปารมี"ติ[๑]

"เมื่อเราแลไม่เห็นฝั่ง(และ)ยังกระทำความเพียร(ว่าย) อยู่ในท่ามกลางสมุทร พวกมนุษย์ทั้งหมด ถูกปลาเต่า ฆ่าแล้ว จิตของเรานั้นไม่เปลี่ยนแปรเป็นอย่างอื่น (คือไม่ท้อถอย) นี้เป็นวิริยบารมีของเรา"

เอวํ มหาสมุทฺทํ ตรนฺตสฺส ปวตฺตา **วีริยปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา. ขนฺติวาทิชาตเก :

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง. **ขันติบารมี**ของพระโพธิสัตว์ผู้ทนทุกข์ใหญ่ราวกับว่าเป็นผู้ไม่มีจิตใจ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นขันติวาทีดาบส ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"อเจตนํ ว โกฏฺเฏนฺเต
ติเณฺหน ผรสุนา มมํ

"เมื่อพระเจ้ากาสีทรงตัด (อวัยวะต่าง ๆ ของ)เรา ราวกับว่าเราเป็นผู้

---

[๑] ขุ. จริยา. คาถานี้ขาดหายไป ทั้งฉบับของพม่าและไทย อ่านเรื่องในมหาชนกชาดก.

กาสิราเช น กุปฺปามิ
เอสา เม ขนฺติปารมี"ติ[๑]

ไม่มีจิตใจ ด้วยขวานอันคมกริบ
เราไม่โกรธ นี้เป็นขันติบารมีของเรา"

เอวํ อเจตนภาเวน วิย มหาทุกฺขํ อธิวาเสนฺตสฺส **ขนฺติปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

มหาสุตโสมชาตเก :

สัจบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ยอมสละชีวิตเมื่อตามรักษาสัจวาจา เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระราชาชื่อ มหาสุตโสม ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"สจฺจวาจํ อนุรกฺขนฺโต
จชิตฺวา มม ชีวิตํ
โมเจสึ เอกสตํ ขตฺติเย
เอสา เม สจฺจปารมี"ติ[๒]

"เมื่อเราตามรักษาสัจวาจา จึงยอมสละชีวิตของเรา ยังกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ให้พ้น(จากทุกข์) นี้เป็นสัจบารมีของเรา"

เอวํ ชีวิตํ จชิตฺวา สจฺจมนุรกฺขนฺตสฺส **สจฺจปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

มูคปกฺขชาตเก :

อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้ยอมสละแม้ชีวิต เพื่อตั้งอยู่ในอธิษฐานวัตร

---

[๑] ขุ. จริยา. คาถานี้ขาดหายไปทั้งฉบับของพม่าและไทย อ่านเรื่องในขันติวาทิชาดก.

[๒] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๙๒ ต่างกับพระบาลีในจริยาปิฎก เนื่องจากท่านอรรถกถาจารย์ รวบรวมความในสุตโสมจริยา มาแต่งขึ้นใหม่.

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นเตมิยกุมาร ในมูคปักขชาดก ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"มาตา ปิตา น เม เทสฺสา
อตฺตา เม น จ เทสฺสิโย[๑]
สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ
ตสฺมา วตมธิฏฺฐหินฺ"ติ[๒]

"เราจะเกลียดชังมารดาบิดาก็หาไม่ เราจะเกลียดชังตนเองก็หาไม่ แต่พระสัพพัญญุตญาณ เป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงตั้งอธิษฐานวัตร (๓ ประการ คือ แกล้งทำเป็นใบ้ หูหนวก และง่อยเปลี้ย)"

เอวํ ชีวิตมฺปิ จชิตฺวา วตํ อธิฏฺฐหนฺตสฺส **อธิฏฺฐานปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

สุวณฺณสามชาตเก[๓] :

เมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้แผ่เมตตาอยู่ ไม่ห่วงใยแม้ชีวิต เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"น มํ โกจิ อุตฺตสติ
นปิหํ ภายามิ กสฺสจิ
เมตฺตาพเลนุปตฺถทฺโธ
รมามิ ปวเน ตทา"ติ[๔]

"สัตว์ใด ๆ ย่อมไม่สะดุ้งกลัวเรา แม้เราก็ไม่สะดุ้งกลัวสัตว์ใด ๆ เราเป็นผู้มีกำลังเมตตาค้ำชูแล้ว ในกาลนั้นเราจึงยินดีอยู่ในป่าใหญ่"

---

[๑] ฉ. นปิ เม เทสฺสํ มหายสํ.
[๒] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๘๖.
[๓] โป. ฉ. เอกราชชาตเก.
[๔] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๙๓.

เอวं ชีวิตมฺปิ อโนโลเกตฺวา เมตฺตายนฺตสฺส **เมตฺตาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

โลมหังสชาตเก :

อุเบกขาบารมีของพระบรมโพธิสัตว์ ผู้ไม่ประพฤติล่วงอุเบกขา (คือวางเฉย) ในพวกเด็กชาวบ้าน ผู้ยังสุขและทุกข์ให้บังเกิดขึ้นด้วยการถ่มน้ำลายรดเป็นต้น และด้วยการบูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นมุนีในโลมหังสชาดก ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"สุสาเน เสยฺยํ กปฺเปมิ
ฉวฏฺฐิกํ อุปธายหํ[๑]
โคมณฺฑลา[๒] อุปาคนฺตฺวา
รูปํ ทสฺเสนฺตินปฺปกนฺ"ติ[๓]

"เรานอนเคียงข้างซากศพที่เหลือแต่กระดูกในป่าช้าได้ พวกเด็กเลี้ยงโคเข้ามาหาเรา แล้วทำท่าล้อเลียนต่าง ๆ"

เอวं คามทารเกสุ นิฏฺฐภนาทีหิ เจว มาลาคนฺธูปหาราทีหิ จ สุขทุกฺขํ อุปฺปาเทนฺเตสุปิ อุเปกฺขํ อนติวตฺตนฺตสฺส **อุเปกฺขาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

ดังนี้ จัดว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้จริง.

---

[๑] ขุ. จริยา. อุปนิธาย.
[๒] ฉ. คามณฺฑลา. ฏีกายํ "โคมณฺฑลาติ โคปาลทารกา"ติ อตฺโถ.
[๓] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๙๔.

อยเมตฺถ สงฺเขโป. วิตฺถารโต ปเนส อตฺโถ จริยาปิฏกโต คเหตพฺโพ. เอวํ ปารมิโย ปูเรตฺวา เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐิโต :

นี้เป็นความย่อ(ของเรื่องต่าง ๆ) ในที่นี้. ส่วนเนื้อความพิสดารนั้น บัณฑิตพึงถือเอาจากพระคัมภีร์จริยาปิฎก. พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายอย่างนี้แล้ว เมื่อครั้งทรงสภาพเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรได้ทรงบำเพ็ญบุญใหญ่หลวงอันยังแผ่นดินใหญ่ให้ไหว ดังพระคาถาอย่างนี้ว่า :

"อเจตนายํ ปฐวี
อวิญฺญาย สุขํ ทุกฺขํ
สาปิ ทานพลา มยฺหํ
สตฺตกฺขตฺตุํ ปกมฺปถา"ติ[๑]

"พื้นแผ่นดินนี้ ไม่มีจิตใจ ไม่รู้สุขและทุกข์ แม้กระนั้นพื้นแผ่นดินนั้นก็ไหวถึง ๗ ครั้ง เพราะกำลังแห่งทานของเรา" ดังนี้.

เอวํ มหาปฐวิกมฺปนานิ[๒] มหาปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน ตโต จุโต ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ. อิติ ทีปงฺกรปาทมูลโต ปฏฺฐาย ยาว อยํ ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติ. เอตฺตกํ ฐานํ **ทูเรนิทานนฺ**นามาติ เวทิตพฺพํ.

เมื่อถึงกาลอันเป็นที่สุดแห่งพระชนมายุ ก็ได้จุติจากพระชาติเวสสันดรนั้น แล้วบังเกิดในภพชั้นดุสิต. (เรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้กล่าว) ตั้งแต่(พระโพธิสัตว์ได้รับพยากรณ์) แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทีปังกร จนถึงเสด็จอุบัติในดุสิตบุรี ก็มีด้วยประการฉะนี้. เรื่องราวทั้งหมดเหล่านี้ บัณฑิตพึงทราบว่า ชื่อว่า **ทูเรนิทาน**.

ทูเรนิทานกถา นิฏฺฐิตา.

ทูเรนิทานกถา จบ.

---

[๑] ขุ. จริยา. ๓๓/๕๖๕.
[๒] ฉ. มหาปถวิกมฺปนาทีนิ.

๒. อวิทูเรนิทานกถา

ตุสิตปุเร วสนฺเตเยว ปน โพธิสตฺเต พุทฺธโกลาหลํ นาม อุทปาทิ. โลกสฺมึ หิ ตีณิ โกลาหลานิ อุปฺปชฺชนฺติ **กปฺปโกลาหลํ พุทฺธโกลาหลํ จกฺกวตฺติโกลาหลนฺติ**.

ตตฺถ "วสฺสสตสหสฺสสฺส อจฺจเยน กปฺปุฏฺฐานํ ภวิสฺสตี"ติ โลกพฺยูหา นาม กามาวจรเทวา มุตฺตสิรา วิกิณฺณเกสา รุทมุขา อสฺสูนิ หตฺเถหิ ปุญฺฉมานา รตฺตวตฺถนิวตฺถา อติวิย วิรูปเวสธาริโน หุตฺวา มนุสฺสปเถ วิจรนฺตา เอวํ อาโรเจนฺติ "มาริสา อิโต วสฺสสตสหสฺสสฺส อจฺจเยน กปฺปุฏฺฐานํ ภวิสฺสติ, อยํ โลโก วินสฺสิสฺสติ, มหาสมุทฺโทปิ สุสฺสิสฺสติ, อยญฺจ มหาปถวี สิเนรุ จ ปพฺพตราชา อุฑฺฑยฺหิสฺสนฺติ วินสฺสิสฺสนฺติ, ยาว พฺรหฺมโลกา โลกวินาโส ภวิสฺสติ, เมตฺตํ มาริสา ภาเวถ, กรุณํ, มุทิตํ, อุเปกฺขํ มาริสา ภาเวถ, มาตรํ อุปฏฺฐหถ, ปิตรํ อุปฏฺฐหถ, กุเลเชฏฺฐาปจายิโน โหถา"ติ. อิทํ **กปฺปโกลาหลํ** นาม.

๒. อวิทูเรนิทานกถา

เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์อยู่ในดุสิตบุรีนั้น ชื่อว่า พุทธโกลาหล ได้บังเกิดขึ้น (ในโลก). โกลาหล (คือความตื่นเต้นอลหม่านใหญ่) ๓ ประการ ย่อมเกิดขึ้นในโลก ได้แก่ **กัปโกลาหล พุทธโกลาหล และจักรพรรดิโกลาหล**.

ในบรรดาโกลาหลทั้งสามนั้น โกลาหลที่เหล่าเทวดาชั้นกามาวจรชื่อโลกพยูหะรู้ว่า "เมื่อกาลล่วงไปแสนปี จักมีการตั้งกัปขึ้น (ใหม่)" จึงปล่อยศีรษะ (คือขาดสติมีความคิดสับสนวุ่นวาย) สยายผม น้ำตานองหน้า เช็ดน้ำตาด้วยมือทั้งสอง นุ่งผ้าสีแดงจำแลงกายมีรูปร่างน่าเกลียดยิ่งนัก เที่ยวบอกกล่าวไปในถิ่นมนุษย์อย่างนี้ว่า "ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย เมื่อกาลล่วงไปแสนปีนับแต่นี้ จักมีการตั้งกัปขึ้น (ใหม่), โลกนี้จักพินาศ, แม้มหาสมุทรก็จักเหือดแห้ง, แผ่นดินใหญ่ผืนนี้ และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พินาศ, ความพินาศแห่งโลกจักมีจนถึงพรหมโลก, ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ท่านจงเจริญเมตตา, ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ท่านจงเจริญกรุณา, มุทิตา, อุเบกขา, จงบำรุง

มารดาบิดา, จงมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล". (ความตื่นเต้นอลหม่าน) นี้ชื่อว่า **กัปโกลาหล.**

วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน ปน สพฺพญฺญุพุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตีติ โลกปาลเทวตา "อิโต มาริสา วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตี"ติ อุคฺโฆเสนฺตา อาหิณฺฑนฺติ. อิทำ **พุทฺธโกลาหลำ** นาม.

ก็เหล่าเทวดาโลกบาล (คือเทวดาผู้คุ้มครองโลก) รู้ว่า เมื่อกาลล่วงไปพันปี พระสัพพัญญูพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติในโลก จึงเที่ยวประกาศไปว่า "ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย เมื่อกาลล่วงไปพันปีนับแต่นี้ พระพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติในโลก". (ความตื่นเต้นอลหม่าน) นี้ชื่อว่า **พุทธโกลาหล.**

วสฺสสตสฺส อจฺจเยน จกฺกวตฺติราชา อุปฺปชฺชิสฺสตีติ เทวตา "อิโต มาริสา วสฺสสตสฺส อจฺจเยน จกฺกวตฺติราชา โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตี"ติ อุคฺโฆเสนฺติโย อาหิณฺฑนฺติ. อิทำ **จกฺกวตฺติโกลาหลำ** นาม.

เหล่าเทวดารู้ว่า เมื่อกาลล่วงไป ๑๐๐ ปี พระเจ้าจักรพรรดิจักเสด็จอุบัติ (ในโลก) จึงเที่ยวประกาศว่า "ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย เมื่อกาลล่วงไป ๑๐๐ ปีนับแต่นี้ พระเจ้าจักรพรรดิ จักเสด็จอุบัติในโลก". (ความตื่นเต้นอลหม่าน) นี้ชื่อว่า **จักรพรรดิโกลาหล.**

อิมินา ตีณิ โกลาหลานิ มหนฺตานิ โหนฺติ.

โกลาหลทั้ง ๓ ครั้งนี้ เป็นโกลาหลที่ใหญ่ยิ่ง.

เตสุ พุทฺธโกลาหลสทฺทำ สุตฺวา สกลทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา เอกโต สนฺนิปติตฺวา "**อสุโก** นาม สตฺโต

ในบรรดาโกลาหลทั้ง ๓ นั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ได้สดับเสียงพุทธโกลาหล จึงมาประชุมพร้อมกัน

พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ ญตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อายาจนฺติ. อายาจมานา จ ปุพฺพนิมิตฺเตสุ อุปฺปนฺเนสุ อายาจนฺติ.

พอรู้ว่า "สัตว์ชื่อโน้น จักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้ ก็เข้าไปอาราธนาสัตว์ผู้นั้น. และเมื่อจะอาราธนา ย่อมอาราธนาเมื่อมีบุพนิมิตเกิดขึ้นแล้ว (เท่านั้น).

ตทา ปน สพฺพาปิ เทวตา เอเกกจกฺกวาเฬ จาตุมฺมหาราชสกฺกสุยาม-สนฺตุสิตนิมฺมานรติปรนิมฺมิตวสวตฺติมหา-พฺรหฺเมหิ[๑] สทฺธึ เอกจกฺกวาเฬ สนฺนิปติตฺวา ตุสิตภวเน โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "มาริสา ตุเมฺหหิ ทส ปารมิโย ปูเรนฺเตหิ น สกฺกสมฺปตฺตี, น มารสมฺปตฺตี, น พฺรหฺมสมฺปตฺตี, น จกฺกวตฺติสมฺปตฺตี ปตฺเถนฺเตหิ ปูริตา, **โลกนิตฺถรณตฺถาย ปน สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปตฺเถนฺเตหิ ปูริตา**, โส โว อิทานิ กาโล มาริสา พุทฺธตฺตาย สมโย, มาริสา พุทฺธตฺตาย สมโย"ติ ยาจึสุ.

กาลครั้งนั้น เทวดาทั้งหมด พร้อมทั้งท้าวจาตุมหาราช, ท้าวสักกะ, ท้าวสุยาม, ท้าวสันดุสิต, ท้าวนิมมานรดี, ท้าวปรนิมมิตวสวัตดี, และท้าวมหาพรหม ในแต่ละจักรวาล ได้มาประชุมในจักรวาลเดียวกัน แล้วพากันไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ในภพชั้นดุสิต กราบทูลอาราธนาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ประการ ทรงบำเพ็ญแล้ว จะได้ปรารถนาสมบัติของท้าวสักกะก็หาไม่, จะได้ปรารถนาสมบัติของมารก็หาไม่, จะได้ปรารถนาสมบัติของพรหมก็หาไม่, จะได้ปรารถนาสมบัติของจักรพรรดิก็หาไม่, **แต่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว ปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อประโยชน์จะรื้อขนสัตวโลก**, ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ กาลบัดนี้เป็นกาลสำหรับการ

[๑] ฉ. จตุมหาราชสกฺกสุยามสนฺตุสิตสุนิมฺมิตวส-วตฺติมหาพฺรหฺเมหิ.

ฉบับพิมพ์อักษรไทย ๒๕๔๙

ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์, ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ กาลบัดนี้ เป็นกาลสำหรับการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ของพระองค์" ดังนี้.

อถ มหาสตฺโต เทวตานำ ปฏิญฺญำ อทตฺวาว กาลทีปเทสกุลชเนตฺติอายุ-ปริจฺเฉทวเสน **ปญฺจมหาวิโลกนำ** นาม วิโลเกสิ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังมิได้ให้ปฏิญญา (คือให้ความเห็นชอบด้วย) แก่เทวดาทั้งหลาย (แต่)ได้ทรงตรวจดู**มหาวิโลกนะ ๕ ประการ** โดยอำนาจเกี่ยวกับการกำหนดกาล, ทวีป, ประเทศ, วงศ์ตระกูล และพระชนมายุของพระมารดา.

ตตฺถ "กาโล นุ โข, อกาโล นุ โข"ติ ปฐมำ กาลำ วิโลเกสิ. ตตฺถ วสฺสสตสหสฺสโต อุทฺธำ วฑฺฒิโต อายุกาโล กาโล นาม น โหติ. กสฺมา ตทา หิ สตฺตานำ ชาติชรา-มรณานิ น ปญฺญายนฺติ.

บรรดามหาวิโลกนะ ๕ ประการนั้น พระมหาสัตว์ทรงตรวจดูกำหนดกาลเป็นประการแรกว่า "เป็นกาลสมควรหรือหนอ, เป็นกาลไม่สมควรหรือหนอ". ในกาลทั้งสองนั้น กาลที่(สัตว์)มีอายุมากกว่าแสนปี ย่อมไม่ชื่อเป็นกาล(ที่สมควร). เพราะเหตุไร เพราะกาลเช่นนั้น ชาติ ชรา และมรณะ ย่อมไม่เป็นที่แจ่มแจ้งแก่สัตว์ทั้งหลาย.

พุทฺธานญฺจ ธมฺมเทสนา ติลกฺขณวิมุตฺตา นตฺถิ. เตสำ "อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา"ติ กเถนฺตานำ "กถนฺนาเมตำ กเถนฺตี"ติ เนว

พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะได้พ้นจากพระไตรลักษณ์ (คือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ย่อมไม่มี. เมื่อ

โสตพฺพํ น สทฺทหิตพฺพํ[๑] มญฺญนฺติ, ตโต อภิสมโย น โหติ, ตสฺมึ อสติ อนิยฺยานิกํ สาสนํ โหติ. ตสฺมา โส อกาโล.

พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ตรัสว่า "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" ดังนี้ สัตว์ทั้งหลายย่อมพากันคิดว่า "พระพุทธเจ้าตรัสคำอะไรนี่ (ไม่เข้าใจเลย)" ดังนี้ ย่อมไม่เห็นเป็นสิ่งที่ควรฟัง ทั้งไม่เห็นเป็นสิ่งที่ควรเชื่อ, เพราะเหตุนั้น การตรัสรู้ (คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน) ก็ย่อมไม่มี, เมื่อการตรัสรู้ไม่มีอยู่ คำสอนจึงเป็นสิ่งไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์. เพราะเหตุนั้น กาลนั้นจึงเป็นอกาล (คือ กาลไม่สมควร).

วสฺสสตโต อูนอายุกาโลปิ กาโล น โหติ. กสฺมา ตทา สตฺตา อุสฺสนฺนกิเลสา โหนฺติ, อุสฺสนฺนกิเลสานญฺจ ทินฺโน โอวาโท โอวาทฏฺฐาเน น ติฏฺฐติ, อุทเก ทณฺฑราชิ วิย โส ขิปฺปํ วิคจฺฉติ. ตสฺมา โสปิ อกาโล. วสฺสสตสหสฺสโต ปน ปฏฺฐาย เหฏฺฐา, วสฺสสตโต ปฏฺฐาย อุทฺธํ อายุกาโล กาโล นาม. ตทา จ วสฺสสตกาโล. อถ มหาสตฺโต "นิพฺพตฺติตพฺพกาโล"ติ กาลํ ปสฺสิ.

แม้กาลแห่งอายุต่ำกว่า ๑๐๐ ปี ก็ไม่เป็นกาล(ที่สมควร). เพราะเหตุไร เพราะในกาลนั้น สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกิเลสหนา, โอวาทอันพระพุทธเจ้าให้แก่สัตว์ที่มีกิเลสหนา ย่อมไม่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นโอวาท, โอวาทนั้นย่อมหายไปพลันเหมือนรอยขีดด้วยไม้ในน้ำฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น แม้กาลเช่นนั้น ก็เป็นอกาล (คือกาลไม่สมควร). แต่กาลแห่งอายุตั้งแต่แสนปีลงมา (และ) ตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ชื่อว่าเป็นกาล (คือกาลที่สมควร). กาล (ที่เหล่าเทวดามากราบทูลอาราธนา) นั้นเป็นกาลแห่งสัตว์มีอายุ ๑๐๐ ปี. ลำดับนั้น

---

[๑] ฉ. สทฺธาตพฺพํ.

พระมหาสัตว์ทรงเห็นกาล(นี้)ว่า "เป็นกาลที่เราสมควรจะเกิด" ดังนี้.

ตโต ทีปึ วิโลเกนฺโต สปริวาเร จตฺตาโร มหาทีเป โอโลเกตฺวา "ตีสุ ทีเปสุ พุทฺธา น นิพฺพตฺตนฺติ, ชมฺพุทีเปเยว นิพฺพตฺตนฺตี"ติ ทีปึ ปสฺสิ.

ต่อจากนั้น พระมหาสัตว์ได้ตรวจดูทวีป ก็แลเห็นทวีปใหญ่ทั้ง ๔ พร้อมกับทวีปที่เป็นบริวาร ได้ทรงเห็นทวีปว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดในทวีปทั้ง ๓, ย่อมเกิดแต่ในชมพูทวีปเท่านั้น" ดังนี้.

ตโต "ชมฺพุทีโป นาม มหา ทสโยชนสหสฺสปริมาโณ, กตรสฺมึ นุ โข ปเทเส พุทฺธา นิพฺพตฺตนฺตี"ติ โอกาสํ วิโลเกนฺโต มชฺฌิมเทสํ ปสฺสิ. มชฺฌิมเทโส นาม "ปุรตฺถิมาย ทิสาย กชงฺคลํ[๑] นาม นิคโม, ตสฺส อปเรน มหาสาโล, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มชฺเฌ. ปุพฺพทกฺขิณาย ทิสาย สลฬาวตี นาม นที, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มชฺเฌ. ทกฺขิณาย ทิสาย เสตกณฺณิกนฺนาม นิคโม, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มชฺเฌ. ปจฺฉิมาย ทิสาย ถูนนฺนาม[๒] พฺราหฺมณคาโม, ตโต ปรํ

จากนั้น จึงทรงตรวจดูโอกาส (คือภูมิประเทศ)ว่า "ชื่อว่า ชมพูทวีป เป็นทวีปใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณหมื่นโยชน์, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเกิดในประเทศไหนหนอ" ดังนี้ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ ที่เรียกว่า มัชฌิมประเทศ ได้แก่ ดินแดนที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระวินัย อย่างนี้ว่า "ทางทิศตะวันออก (ของมัชฌิมประเทศ) มีนิคม (คือเมืองเล็ก ๆ) ชื่อกชังคละ, ถัดกชังคลนิคมไป เป็นมหาสาลนิคม, เลยมหาสาลนิคมออกไป เป็นปัจจันต-ชนบท (คือเมืองชายแดน), ส่วนด้านในเป็นมัชฌิมประเทศ. ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มีแม่น้ำสัลวตี, เลยแม่น้ำสัลวตี

---

[๑] ฉ. คชงฺคลํ.
[๒] ฉ. ถูณํ.

ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มชฺเฌ. อุตฺตราย ทิสาย อุสีรทฺธโช นาม ปพฺพโต, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มชฺเฌ"ติ เอวํ วินเย[๑] วุตฺโต ปเทโส.

ออกไปเป็นเมืองชายแดน, ส่วนด้านในเป็นมัชฌิมประเทศ. ทางทิศใต้มีเสตกัณณิกนิคม, เลยนิคมนั้นออกไปเป็นเมืองชายแดน, ส่วนด้านในเป็นมัชฌิมประเทศ. ทางทิศตะวันตกมีหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อหมู่บ้านถูนะ, เลยหมู่บ้านนั้นออกไป เป็นเมืองชายแดน, ส่วนด้านในเป็นมัชฌิมประเทศ. ทางทิศเหนือมีภูเขาอุสีรัทธชะ, เลยภูเขานั้นออกไป เป็นเมืองชายแดน, ส่วนด้านในเป็นมัชฌิมประเทศ".

โส อายามโต ตีณิ โยชนสตานิ, วิตฺถารโต อฑฺฒเตยฺยานิ, ปริกฺเขปโต นว โยชนสตานีติ. เอตสฺมึ ปเทเส พุทฺธา ปจฺเจกพุทฺธา อคฺคสาวกา อสีติ มหาสาวกา จกฺกวตฺติราชา อญฺเญ จ มเหสกฺขา ขตฺติยพฺราหฺมณคหปติ-มหาสาลา อุปฺปชฺชนฺติ.

มัชฌิมประเทศนั้น มีด้านยาวประมาณ ๓๐๐ โยชน์, มีด้านกว้างประมาณ ๒๕๐ โยชน์, (และ)วัดโดยรอบประมาณ ๙๐๐ โยชน์ ฉะนี้แล. พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอสีติมหาสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และขัตติยมหาสาล พราหมณมหาสาล คหบดีมหาสาล ผู้มีศักดิ์ใหญ่อื่น ๆ ย่อมเกิดขึ้นในมัชฌิมประเทศนี้.

อิทํ เจตฺถ กปิลวตฺถุ นาม นครํ, "ตตฺถ มยา นิพฺพตฺติตพฺพนฺ"ติ นิฏฺฐํ

แต่คำว่ามัชฌิมประเทศ ในที่นี้ หมายถึงพระนครชื่อกบิลพัสดุ์, พระมหาสัตว์ได้

---

[๑] วิ. มหา. ๕/๓๕.

อคมาสิ.

ตกลงพระทัยว่า "เราพึงเกิดในพระนครกบิลพัสดุ์นั้น" ดังนี้.

ตโต กุลๆ วิโลเกนฺโต "พุทฺธา นาม เวสฺสกุเล วา สุทฺทกุเล วา น นิพฺพตฺตนฺติ, โลกสมฺมเต ปน ขตฺติยกุเล วา พฺราหฺมณกุเล วาติ ทฺวีสุเยว กุเลสุ นิพฺพตฺตนฺติ. อิทานิ จ ขตฺติยกุลๆ โลกสมฺมตๆ, ตตฺถ นิพฺพตฺติสฺสามิ. สุทฺโธทนมหาราชา[๑] ปิตา เม ภวิสฺสตี"ติ กุลๆ ปสฺสิ.

ต่อจากนั้น พระมหาสัตว์ได้ตรวจดูตระกูล ทรงเห็นตระกูลว่า "ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดในตระกูลแพศย์ (คือพ่อค้า) หรือในตระกูลศูทร (คือคนรับใช้), แต่ย่อมเกิดใน ๒ ตระกูลเท่านั้น คือ ในตระกูลกษัตริย์ (คือนักรบ) หรือในตระกูลพราหมณ์ที่โลกยกย่อง. บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์เป็นตระกูลที่โลกยกย่อง, เราจักเกิดในตระกูลกษัตริย์นั้น. พระเจ้าสุทโธทนมหาราชจักเป็นบิดาของเรา" ดังนี้.

ตโต มาตรๆ วิโลเกนฺโต "พุทฺธมาตา นาม ปุริสโลลา สุราธุตฺตา น โหติ, กปฺปสตสหสฺสๆ ปน ปูริตปารมี ชาติโต ปฏฺฐาย อขณฺฑปญฺจสีลาเยว โหติ. อยญฺจ มหามายา นาม เทวี เอทิสี, อยๆ เม มาตา ภวิสฺสติ, กิตฺตกๆ ปนสฺสา อายูติ ทสนฺนๆ มาสานๆ อุปริ สตฺต ทิวสานี"ติ ปสฺสิ.

ต่อมา ทรงตรวจดูพระมารดา ทรงเห็นว่า "ธรรมดา พุทธมารดาย่อมไม่เป็นหญิงเหลาะแหละในบุรุษ ไม่เป็นนักเลงสุรา, แต่ว่าเป็นผู้มีบารมีอันทรงบำเพ็ญแล้วตลอดแสนกัป เป็นผู้มีศีล ๕ ไม่ขาดนับแต่ประสูติ. พระเทวีพระนามว่ามหามายา ทรงเป็นหญิงเช่นนี้, พระนางนี้จักเป็นพระมารดาของเรา, แต่ว่าพระชนมายุของพระนางมหามายาเทวี

---

[๑] ฉ. สุทฺโธทโน นาม ราชา.

มีประมาณเท่าไร (ก็ทรงเห็นว่า) จักมี (พระชนมายุอีก) ๑๐ เดือน กับ ๗ วัน" ดังนี้.

อิติ อิมํ ปญฺจมหาวิโลกนํ วิโลเกตฺวา "กาโล เม มาริสา พุทฺธภาวายา"ติ เทวตานํ สงฺคหํ กโรนฺโต ปฏิญฺญํ ทตฺวา "คจฺฉถ ตุเมฺห"ติ ตา เทวตา อุยฺโยเชตฺวา ตุสิตเทวตาหิ ปริวุโต ตุสิตปุเร นนฺทนวนํ[๑] ปาวิสิ. สพฺพเทวโลเกสุ หิ นนฺทนวนํ อตฺถิเยว.

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงตรวจดูมหาวิโลกนะทั้ง ๕ นี้ ด้วยประการฉะนี้แล้วจึงตรัสว่า "ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลอันสมควรสำหรับการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของเรา" ดังนี้ พระมหาสัตว์เมื่อจะสงเคราะห์เหล่าเทวดา จึงให้ปฏิญญา (คือให้ความเห็นชอบด้วย) แล้วตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงไปเถิด" ดังนี้ ทรงส่งเทวดาเหล่านั้นไปแล้ว ถูกแวดล้อมด้วยเหล่าเทวดาชั้นดุสิต ได้เสด็จไปสู่สวนนันทวันในดุสิตบุรี. ความจริงแล้ว สวนนันทวันย่อมมีอยู่ในเทวโลกทุกแห่งเหมือนกันหมด.

ตตฺร นํ เทวตา "อิโต จุโต มาริสา สุคตึ คจฺฉ, อิโต จุโต สุคตึ คจฺฉา"ติ ปุพฺเพ กตกุสลกมฺโมกาสํ สารยมานา วิจรนฺติ. โส เอวํ เทวตาหิ กุสลํ สารยมานาหิ ปริวุโต ตตฺถ วิจรนฺโต จวิตฺวา มหามายาย เทวิยา กุจฺฉิสฺมึ

เหล่าเทวดาในสวนนันทวันนั้น กล่าวกะพระมหาสัตว์ว่า "ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ เมื่อท่านจุติจากที่นี้แล้ว จงไปสู่สุคติเถิด, เมื่อท่านจุติจากที่นี้แล้ว จงไปสู่สุคติเถิด" ดังนี้ แล้วเที่ยวคอยเตือนให้พระมหาสัตว์ทรงระลึกถึงโอกาสที่ตนได้กระทำกุศลกรรม

---

[๑] ก. นนฺทวนํ.

ปฏิสนฺธึ คณฺหิ.

ไว้ในกาลก่อน. พระมหาสัตว์เที่ยวอยู่ในสวนนันทวัน ห้อมล้อมด้วยหมู่เทวดาซึ่งคอยเตือนให้ระลึกถึงกุศลอยู่อย่างนี้ ได้เสด็จจุติแล้วทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวี.

เยน[๑] ปน วิธาเนน คณฺหิ,[๑] ตสฺสาวิภาวตฺถํ อยํ อนุปุพฺพิกถา :

พระมหาสัตว์ทรงถือปฏิสนธิด้วยวิธีใด จะได้แสดงวิธีนั้นให้แจ่มแจ้ง มีคำอธิบายตามลำดับ ดังนี้ :

ตทา กิร กปิลวตฺถุนคเร อาสาฬฺหนกฺขตฺตํ[๒] สงฺฆุฏฺฐํ อโหสิ, มหาชโน นกฺขตฺตํ กีฬติ. มหามายาปิ เทวี ปุเร ปุณฺณมาย สตฺตมทิวสโต ปฏฺฐาย วิคตสุราปานํ มาลาคนฺธวิภูสนสมฺปนฺนํ นกฺขตฺตกีฬํ อนุภวมานา สตฺตเม ทิวเส ปาโตว อุฏฺฐาย คนฺโธทเกน นฺหายิตฺวา จตฺตาริ สตสหสฺสานิ วิสฺสชฺเชตฺวา มหาทานํ ทตฺวา สพฺพาลงฺการวิภูสิตา วรโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย อลงฺกตปฏิยตฺตํ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สิริสยเน นิปนฺนา นิทฺทํ โอกฺกมมานา อิมํ สุปินํ อทฺทส "จตฺตาโร กิร นํ

ได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้นในพระนครกบิลพัสดุ์ มีงานพิธีนักษัตรในเดือน ๘ อย่างเอิกเกริก, มหาชนต่างมาเที่ยวงานนักษัตรนี้. แม้พระนางมหามายาเทวีก็เสด็จมาในงานนักษัตรนี้ซึ่งไม่มีการดื่มสุรา แต่เพียบพร้อมตกแต่งด้วยดอกไม้และของหอม ตั้งแต่ก่อนวันเพ็ญถึง ๗ วัน, ครั้นถึงวันที่ ๗ (คือวันจันทร์เพ็ญ) ทรงตื่นบรรทมแต่เช้าตรู่ สรงสนานด้วยน้ำหอม ทรงสละทรัพย์ ๔ แสน ให้มหาทาน ทรงแต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เสวยพระกระยาหารรสเลิศ ทรงอธิษฐานองค์แห่งอุโบสถ แล้วเสด็จเข้าสู่ห้องพระบรรทมมีสิริ อันได้ประดับ

๑-๑ ฉ. อิเม สทฺทา น ปญฺญายนฺติ.

๒ ฉ. อาสาฬฺหินกฺขตฺตํ.

มหาราชาโน สยเนเนว สทฺธึ อุกฺขิปิตฺวา หิมวนฺตํ เนตฺวา สฏฺฐิโยชนิเก มโนสิลาตเล สตฺตโยชนิกสฺส มหาสาลรุกฺขสฺส เหฏฺฐา ฐเปตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ. อถ เนสํ เทวิโย อาคนฺตฺวา เทวึ อโนตตฺตหํ เนตฺวา มนุสฺสมลหรณตฺถํ นฺหาเปตฺวา ทิพฺพวตฺถํ นิวาสาเปตฺวา ทิพฺพคนฺเธหิ วิลิมฺปาเปตฺวา ทิพฺพปุปฺผานิ ปิลนฺธาเปตฺวา ตโต อวิทูเร เอโก รชตปพฺพโต อตฺถิ, ตสฺส อนฺโต กนกวิมานํ อตฺถิ, ตตฺถ ปาจีนโต อุจฺจอีสกํ ทิพฺพสยนํ ปญฺญาเปตฺวา นิปชฺชาเปสุ.

ตกแต่งไว้(อย่างงดงาม) บรรทมลงบนพระแท่นมีสิริ เมื่อบรรทมหลับ ทรงพระสุบินว่า "ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้ยกพระนางพร้อมทั้งพระแท่นที่บรรทมนำไปสู่ป่าหิมพานต์ แล้ววางไว้บนพื้นมโนศิลาอันมี(ขอบเขต)ประมาณ ๖๐ โยชน์ ภายใต้ต้นสาละใหญ่มีประมาณ ๗ โยชน์ แล้วยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง ลำดับนั้น นางเทวีทั้งหลายของท้าวมหาราชเหล่านั้น มาแล้ว ได้นำพระมหาเทวีไปยังสระอโนดาตให้สรงสนาน เพื่อชำระมลทินของมนุษย์ แล้วให้ทรงภูษาทิพย์ ให้ลูบไล้ด้วยของหอมอันเป็นทิพย์ ให้ประดับดอกไม้ทิพย์ แล้วลาดพระแท่นบรรทมทิพย์สูงขึ้นไปทางทิศตะวันออกหน่อยหนึ่ง ณ วิมานทอง ซึ่งอยู่ภายในภูเขาเงินลูกหนึ่ง อันมีอยู่ไม่ไกลจากสระอโนดาตนั้น แล้วให้พระนางมหาเทวีบรรทม (บนพระแท่นนั้น).

อถ โพธิสตฺโต เสตวรวารโณ หุตฺวา ตโต อวิทูเร เอโก สุวณฺณปพฺพโต อตฺถิ, ตตฺถ วิจริตฺวา ตโต โอรุยฺห รชตปพฺพตํ อารุหิตฺวา อุตฺตรทิสโต อาคมฺม รชตทามวณฺณาย โสณฺฑาย เสตปทุมํ คเหตฺวา โกญฺจนาทํ นทิตฺวา

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์(เกิด)เป็นพญาช้างเผือก เที่ยวไป ณ บริเวณภูเขาทองลูกหนึ่ง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากภูเขาเงินนั้น เมื่อลงจากภูเขาทอง ได้ขึ้นไปยังภูเขาเงิน เดินมาทางทิศเหนือ ถือดอกบัวขาวด้วยงวงมีสีขาวเหมือนดอกพวงเงิน เปล่งเสียง

กนกวิมานำ ปวิสิตฺวา มาตุสยนำ ติกฺขตฺตุำ ปทกฺขิณำ กตฺวา ทกฺขิณปสฺสำ ปทาเลตฺวา[๑] กุจฺฉิปฺปวิฏฺฐสทิโส อโหสี"ติ. เอวำ อุตฺตราสาฬฺหนกฺขตฺเตน[๒] ปฏิสนฺธึ คณฺหิ.

โกญจนาท แล้วเข้าไปยังวิมานทอง กระทำประทักษิณพระแท่นบรรทมของพระมารดา ๓ ครั้ง แล้วได้เป็นเหมือนหนึ่งแหวกพระปรัศว์ (คือสีข้าง) เบื้องขวาเข้าสู่พระครรภ์". พระมหาสัตว์ทรงถือปฏิสนธิ ณ วันนักษัตรอุตราษาฒ (คือเดือน ๘ หลัง) ด้วยประการดังพรรณนามาฉะนี้.

ปุนทิวเส ปพุทฺธา เทวี ตำ สุปีนำ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา จตุสฏฺฐิมตฺเต พฺราหฺมณปาโมกฺเข ปกฺโกสาเปตฺวา โคมยหริตุปลิตฺตาย ลาชาทีหิ กตมงฺคล-สกฺการาย ภูมิยา มหารหานิ อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนานำ พฺราหฺมณานำ สปฺปิมธุสกฺขราภิสงฺขตสฺส วรปายาสสฺส สุวณฺณรชตปาติโย ปูเรตฺวา สุวณฺณรชตปาตีหิเยว ปฏิกุชฺชิตฺวา อทาสิ, อญฺเญหิ จ อหตวตฺถกปิลคาวีทานาทีหิเยว เต สนฺตปฺเปสิ.

ในวันรุ่งขึ้น พระมหาเทวีทรงตื่นบรรทม ได้กราบทูลพระสุบินนั้นแด่พระราชา. พระราชารับสั่งให้เชิญพราหมณ์ปาโมกข์ (คือพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญ)ประมาณ ๖๔ คนมา แล้วให้จัดตั้งอาสนะทั้งหลาย อันมีค่ายิ่งบนพื้นอันฉาบทาด้วยโคมัยสด (คือมูลโคสด) มีเครื่องสักการะอันเป็นมงคลซึ่งทำด้วยข้าวตอกเป็นต้น แล้วบรรจุข้าวปายาสอย่างดีซึ่งปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ให้เต็มถาดทองและถาดเงิน ปิดครอบด้วยถาดทองและถาดเงินเช่นเดียวกัน แล้วให้พระราชทานแด่พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้นั่งอยู่ ณ อาสนะเหล่านั้น,

---

[๑] ฉ. ผาเลตฺวา.
[๒] ก. ...นกฺขตฺเต.

และได้ยังพราหมณ์เหล่านั้นให้อิ่มเอิบใจด้วยการพระราชทานสิ่งของอื่นอีก มีผ้าใหม่และแม่โคแดงเป็นต้น.

อถ[๑] เตสं สพฺพกามสนฺตปฺปิตานं[๑] สุปีนं อาโรเจตฺวา[๒] "กึ ภวิสฺสตี"ติ ปุจฺฉิ. พฺราหฺมณา อาหํสุ "มา จินฺตยิตฺถ มหาราช, เทวิยา เต กิจฺฉิมฺหิ คพฺโภ ปติฏฺฐิโต, โส จ โข ปุริสคพฺโภ ปติฏฺฐิโต, น อิตฺถีคพฺโภ, ปุตฺโต เต ภวิสฺสติ, โส สเจ อคารํ อชฺฌาวสิสฺสติ, ราชา ภวิสฺสติ จกฺกวตฺตี. สเจ อคารา นิกฺขมฺม ปพฺพชิสฺสติ, พุทฺโธ ภวิสฺสติ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท"ติ.[๓]

ลำดับนั้น พระราชาตรัสเล่าพระสุบินแก่พราหมณ์เหล่านั้นผู้พอใจที่ได้สิ่งสมปรารถนาทั้งปวง แล้วจึงตรัสถามว่า "(ความฝันนี้) จักเป็นอย่างไร". พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระมหาราชา ขอพระองค์อย่าได้ทรงพระวิตกเลย, สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ได้ตั้งขึ้นแล้วในพระครรภ์ของพระเทวี ของพระองค์, สัตว์ผู้เกิดในครรภ์นั้นแล เป็นเพศชาย มิใช่เพศหญิง, พระองค์จักมีพระโอรส, ถ้าพระโอรสนั้นจักทรงครองเรือน(เป็นมราวาส), ก็จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. ถ้าเสด็จออกจากเรือนไปผนวช, ก็จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้เปิดสิ่งปิดบัง (คือทำลายอวิชชา) ได้ในโลก" ดังนี้.

โพธิสตฺตสฺส ปน มาตุกุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิคหณกฺขเณ เอกปฺปหาเรเนว สกลทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปิ

ก็ในขณะที่พระโพธิสัตว์ ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดา หมื่นโลกธาตุทั้งสิ้น ได้สะเทือนสะท้าน

---

[๑] ฉ. อถ เนสं สพฺพกาเมหิ สนฺตปฺปิตานं.
[๒] ฉ. อาโรจาเปตฺวา.
[๓] ฉ. วิวฏฺฏจฺฉโท.

สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ. ทฺวตฺตึส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุ : ทสสุ จกฺกวาฬสหสฺเสสุ อปฺปมาโณ โอภาโส ผริ, ตสฺส ตํ สิรึ ทฏฺฐุกามา วิย อนฺธา จกฺขูนิ ปฏิลภึสุ. พธิรา สทฺทํ สุณึสุ, มูคา สมาลปึสุ,[๑] ขุชฺชา อุชุคตฺตา อเหสุ, ปงฺคุลา ปทสา คมนํ ปฏิลภึสุ, พนฺธนคตา สพฺพสตฺตา อนฺทุพนฺธนาทีหิ มุจฺจึสุ, สพฺพนรเกสุ อคฺคิ นิพฺพายิ, ปิตฺติวิสเย[๒] ขุปฺปิปาสา วูปสมิ, ติรจฺฉานคตานํ[๓] ภยํ นาโหสิ, สพฺพสตฺตานํ โรโค[๔] เจว ราคาทิกิเลสคฺคิ จ วูปสมึสุ, สพฺพสตฺตา ปิยวาจา อเหสุ,[๔] มธุเรนากาเรน อสฺสา หสึสุ, วารณา คชฺชึสุ, สพฺพตุริยานิ[๕] สกสกนินฺนาทํ มุญฺจึสุ, อฆฏฺฏิตานิเยว มนุสฺสานํ หตฺถูปคานิ อาภรณานิ วิรวึสุ, สพฺพา ทิสา วิปฺปสนฺนา อเหสุ, สตฺตานํ สุขํ อุปฺปาทยมาโน มุทุสีตลวาโต ปวายิ,[๖] อกาลเมฆา หวั่นไหวขึ้นพร้อมกัน. บุพนิมิต ๓๒ ประการ ได้ปรากฏแล้ว คือ : แสงสว่างหาประมาณมิได้ แผ่ไปแล้วในหมื่นจักรวาล, พวกคนตาบอดกลับเห็นได้ราวกับปรารถนาจะเห็นพระสิริของพระองค์ฉะนั้น. พวกคนหูหนวกก็ได้ยินเสียง, พวกคนใบ้ก็พูดได้, พวกคนหลังค่อมก็มีตัวตรง, พวกคนง่อยก็กลับเดินได้, สัตว์ที่ถูกกักขังจองจำทั้งหมด ก็หลุดพ้นไปจากเครื่องจองจำมีขื่อคาเป็นต้น, ไฟในนรกทั้งสิ้นก็ดับลง, ความหิวกระหายในแดนของเปรตก็ระงับไป, ภัยอันตรายแก่หมู่สัตว์เดียรัจฉานก็ไม่มี, ความเจ็บไข้และไฟ คือ กิเลสมีราคะเป็นต้นของสัตว์ทั้งปวง สงบระงับ, สัตว์ทั้งปวงต่างมีวาจาไพเราะ, ฝูงม้าต่างร่าเริงแจ่มใส, ฝูงช้างได้เปล่งเสียงโกญจนาท, เครื่องดนตรีทั้งปวงส่งเสียงประโคมขึ้นเอง พร้อมด้วยอาการอ่อนหวาน, เครื่องประดับต่าง ๆ ที่สวมใส่ (ข้อ)มือเป็นต้น

---

๑ ก. สมฺมาลปึสุ.
๒ ฉ. เปตฺติวิสเย.
๓ ฉ. ติรจฺฉานานํ.
๔-๔ ฉ. โรโค วูปสมิ, สพฺพสตฺตา ปิยวาทา อเหสุ.
๕ ฉ. สพฺพตูริยานิ.
๖ ฉ. วายิ.

ปวสฺสิ,[๑] ปจฺวิโตปิ อุทกํ อุพฺพิชฺชิตฺวา วิสฺสนฺทิ,[๒] ปกฺขิโน อากาสคมนํ วิชหึสุ, นทิโย อสนฺทมานา อฏฺฐํสุ, มหาสมุทฺเท มธุรํ อุทกํ อโหสิ, สพฺพตฺถกเมว ปญฺจวณฺเณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํ[๓] ตลํ อโหสิ,[๓] ถลชชลชาทีนิ สพฺพปุปฺผานิ ปุปฺผึสุ, รุกฺขานํ ขนฺเธสุ ขนฺธปทุมานิ, สาขาสุ สาขปทุมานิ, ลตาสุ ลตาปทุมานิ ปุปฺผึสุ, ถเล สิลาตลานิ ภินฺทิตฺวา อุปฺปริ สตฺต สตฺต[๔] หุตฺวา ทณฺฑปทุมานิ นาม นิกฺขมึสุ, อากาเส โอลมฺพกปทุมานิ[๕] นาม นิพฺพตฺตึสุ, สมนฺตโต ปุปฺผวสฺสา วสฺสึสุ, อากาเส ทิพฺพตุริยานิ วชฺชึสุ, สกลทสสหสฺสี โลกธาตุ วฏฺเฏตฺวา วิสฺสฏฺฐมาลากุฬ[๖] วิย, อุปฺปีเฬตฺวา พทฺธมาลากลาโป วิย, อลงฺกตปฏิยตฺตํ มาลาสนํ วิย จ เอกมาลามาลินี วิปฺผุรนฺตวาฬวีชนี ปุปฺผฏฺฐปคนฺธปริวาสิตา ปรมโส-

ของมนุษย์ มิได้กระทบกันเลย ก็เกิดเสียงดังได้, ทิศทั้งปวงแจ่มใส, ลมเย็นอ่อน ๆ อันยังความสุขให้เกิดแก่สัตว์ทั้งหลายก็พัดโชยมา, ฝนนอกฤดูกาลได้โปรยปรายตกลง, น้ำพุ่งขึ้นจากแผ่นดินแล้วไหลไป, นกทั้งหลายไม่บินไปในอากาศ, แม่น้ำหยุดนิ่งไม่ไหล, น้ำในมหาสมุทรมีรสหวาน, พื้นที่ทุกแห่งเต็มไปด้วยดอกบัว ๕ สี, ดอกไม้ทั้งหมดทั้งบนบกและในน้ำเป็นต้น ต่างบานสะพรั่ง, ขันธปทุม (คือดอกบัวที่ออกตามลำต้น) ก็ผลิดอกออกที่ลำต้น, สาขปทุม (คือดอกบัวที่ออกตามกิ่ง) ก็ผลิดอกออกที่กิ่ง, ลตาปทุม (คือดอกบัวที่ออกตามเถา) ก็ผลิดอกออกที่เถา, ทัณฑปทุม (คือดอกบัวที่ออกตามก้านทั้งหลาย) ก็ได้ชำแรกพื้นศิลางอกขึ้นมาบนพื้นดิน ผลิดอกออกก้าน ๆ ละ ๗ ดอก เป็นชั้น ๆ ขึ้นไป, โอลัมพกปทุม (คือดอกบัว

---

๑ ฉ. วสฺสิ.
๒ ก. สนฺทติ.
๓-๓ ฉ. สญฺฉนฺนตโล อโหสิ.
๔ ม. สตปตฺตานิ.
๕ ก. โอลมฺพิกปทุมานิ.
๖ ฉ. วิสฺสฏฺฐมาลากุโฬ.

ภคฺคปฺปตฺตา อโหสิ.

ที่ห้อยย้อย) ก็มีปรากฏขึ้นในอากาศ, ฝนดอกไม้ก็โปรยปรายตกลงมาโดยรอบ, เครื่องดนตรีทิพย์ก็ประโคมในอากาศ, หมื่นโลกธาตุทั้งสิ้น หมุน(ไปเป็นวง) ดังพวกมาลัยดอกไม้ที่ปล่อยไป(ในอากาศ), ดังกำดอกไม้ที่มัดรวบไว้, ดังอาสนะดอกไม้ที่ประดับตกแต่งแล้ว ดังดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเดียวกัน และดังพัดขนสัตว์ที่คลี่กระจายอยู่ อบอวลด้วยกลิ่นดอกไม้ และกลิ่นธูปได้ถึงความเลิศด้วยความงามอย่างยิ่ง.

เอวํ คหิตปฏิสนฺธิกสฺส โพธิสตฺตสฺส ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส เจว โพธิสตฺตสฺส มาตุยา จ อุปทฺทวนิวารณตฺถํ ขคฺคหตฺถา จตฺตาโร เทวปุตฺตา อารกฺขํ คณฺหึสุ. โพธิสตฺตมาตุยา ปน ปุริเสสุ ราคจิตฺตํ นุปฺปชฺชิ, ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา อโหสิ สุขินี อกิลนฺตกายา.

นับแต่วันปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ผู้ทรงปฏิสนธิอย่างนี้ เทพบุตร ๔ องค์ ได้ถือพระขรรค์ถวายอารักขาแด่พระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระองค์เพื่อคุ้มกันอันตราย. อนึ่ง ราคจิตในบุรุษทั้งหลายมิได้เกิดขึ้นแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์, พระนางทรงถึงความเป็นเลิศด้วยลาภและด้วยยศ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย (เนื่องด้วยทรงพระครรภ์).

โพธิสตฺตญฺจ อนฺโตกุจฺฉิคตํ วิปฺปสนฺเนมณิรตเน อาวุตปณฺฑรสุตฺตํ[๑] วิย ปสฺสติ. ยสฺมา จ โพธิสตฺเตน

อนึ่ง พระมารดาของพระโพธิสัตว์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในพระครรภ์ ดังทอดพระเนตรเห็นด้ายสีขาว

---

[๑] ฉ. อาวุตปณฺฑุสุตฺตํ.

วสิตกุจฺฉิ นาม เจติยคพฺภสทิสา โหติ, น สกฺกา อญฺเญน สตฺเตน อาวสิตุ วา ปริภุญฺชิตุ วา, ตสฺมา โพธิสตฺตมาตา สตฺตาหชาเต โพธิสตฺเต กาลํ กตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติ.

ที่ร้อยไว้ในแก้วมณีใสฉะนั้น. เพราะเหตุที่พระครรภ์อันพระโพธิสัตว์ได้ประทับอยู่นั้น เป็นเสมือนหนึ่งห้องภายในพระเจดีย์, สัตว์อื่นไม่อาจจะอยู่อาศัย หรือใช้สอยร่วมด้วยได้, ฉะนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว ๗ วัน พระมารดาของพระองค์จึงเสด็จสวรรคตแล้วไปบังเกิดในดุสิตบุรี.

ยถา จ อญฺญา อิตฺถิโย ทส มาเส อปฺปตฺวาปิ อติกฺกมิตฺวาปิ นิสินฺนาปิ นิปฺปนฺนาปิ วิชายนฺติ, น เอวํ โพธิสตฺตมาตา. สา ปน โพธิสตฺตํ ทส มาเส กุจฺฉิยา[๑] ปริหริตฺวา ฐิตาว วิชายติ. อยญฺเจสา[๒] โพธิสตฺตมาตุ ธมฺมตา.

โดยปรกติธรรมดาแล้ว หญิงอื่นย่อมคลอดบุตรโดยที่(ครรภ์)ยังไม่ถึง ๑๐ เดือนบ้าง เกิน ๑๐ เดือนบ้าง นั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง, (แต่)พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นเช่นนั้นไม่. ก็พระนางทรงประคบประหงมพระโพธิสัตว์ ด้วยพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนแล้ว ได้ประทับยืนประสูติพระโอรส. เรื่องเช่นนี้เป็นสิ่งธรรมดาของผู้เป็นมารดาพระโพธิสัตว์.

มหามายาปิ เทวี ปตฺเตน เตลํ วิย ทส มาเส กุจฺฉิยา โพธิสตฺตํ ปริหริตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ญาติฆรํ คนฺตุกามา สุทฺโธทนมหาราชสฺส อาโรเจสิ "อิจฺฉามหํ เทว กุลสนฺตกํ

พระนางมหามายาเทวีทรงประคบประหงมพระครรภ์พระโพธิสัตว์ตลอดทั้ง ๑๐ เดือน ราวกับบุคคลประคับประคองระวังรักษาบาตรน้ำมัน (ซึ่งเต็มเปี่ยม) ฉะนั้น, เมื่อทรงมีพระครรภ์(แก่)ครบ

---

[๑] ฉ. กุจฺฉินา.
[๒] ฉ. อยํ.

เทวทหนครำ คนฺตุนฺ"ติ. ราชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กปิลวตฺถุโต ยาว เทวทหนครา มคฺคำ สมำ กาเรตฺวา กทลิปุณฺณฆฏชปฏากาทีหิ อลงฺการาเปตฺวา เทวึ สุวณฺณสีวิกาย นิสีทาเปตฺวา อมจฺจสหสฺเสน อุกฺขิปาเปตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน เปเสสิ.

กำหนดแล้ว ทรงปรารถนาจะเสด็จไปเยี่ยมถิ่นกำเนิด จึงกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนมหาราชว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ หม่อมฉันปรารถนาจะไปยังเทวทหนคร อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของหม่อมฉัน". พระราชาตรัสตอบว่า "ดีแล้ว" แล้วรับสั่งให้ตกแต่งมรรคาให้ราบเรียบจากนครกบิลพัสดุ์ จนถึงนครเทวทหะ แล้วให้ประดับ(สองข้างทาง)ด้วยสิ่งของมีต้นกล้วยหม้อน้ำอันเต็มเปี่ยม ธงชายและธงแผ่นผ้าเป็นต้น ทรงให้พระมหาเทวีประทับบนพระวอทอง แล้วทรงให้อำมาตย์ ๑ พันคนแห่แหนไป ทรงส่งเสด็จไปพร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก.

ทฺวินฺนำ ปน นครานำ อนฺตเร อุภยนครวาสีนำปิ ลุมฺพินีวนำ นาม มงฺคลสาลวนำ อตฺถิ, ตสฺมึ สมเย มูลโต ปฏฺฐาย ยาว อคฺคสาขา สพฺพำ เอกผาลิผุลฺลำ[๑] อโหสิ, สาขนฺตเรหิ เจว ปุปฺผนฺตเรหิ จ ปญฺจวณฺณา ภมรคณา นานปฺปการา จ สกุณสงฺฆา มธุรสฺสเรน วิกูชนฺตา วิจรนฺติ. สกลำ ลุมฺพินีวนำ จิตฺตลตาวนสทิสำ, มหานุภาวสฺส รญฺโญ

ระหว่างนครของชาวเมืองทั้งสอง มีป่าไม้สาละอันเป็นมงคล ชื่อลุมพินีวัน, ขณะนั้น ต้นสาละทั้งป่ามีดอกบานสะพรั่งติดกันเป็นพืด ตั้งแต่โคนต้นจนถึงยอด, ฝูงผึ้ง ๕ ชนิดและฝูงนกนานาชนิด เที่ยวส่งเสียงร้อง(ระงม) ด้วยเสียงอันไพเราะ ระหว่างกิ่งไม้และดอกไม้(ทั้งมวล). ทั่วทั้งลุมพินีวันเป็นเหมือนดังสวนจิตรลดา (ในสรวงสวรรค์), เป็นเหมือนดังห้องพระ

---

[๑] ฉ. เอกปาลิผุลฺลำ.

สุสชฺชิตํ อาปานมณฺฑลํ วิย อโหสิ.

สุธารสที่เขาตกแต่งไว้เพื่อพระราชา ผู้ทรงอานุภาพยิ่งใหญ่ ฉะนั้น.

เทวิยา ตํ ทิสฺวา สาลวนกีฬกีฬิตุกามตา อุทปาทิ. อมจฺจา เทวึ คเหตฺวา สาลวนํ ปวิสึสุ. สา มงฺคลสาลมูลํ คนฺตฺวา สาลสาขํ คณฺหิตุกามา อโหสิ, สาลสาขา สุเสทิตเวตฺตคฺคํ วิย โอนมิตฺวา เทวิยา หตฺถปถํ อุปคจฺฉิ, สา หตฺถํ ปสาเรตฺวา สาขํ อคฺคเหสิ. ตาวเทว จสฺสา กมฺมชวาตา จลึสุ. อถสฺสา สาณึ ปริกฺขิปิตฺวา มหาชโน ปฏิกฺกมิ, สาลสาขํ คเหตฺวา ติฏฺฐมานายเอว จสฺสา คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิ. ตงฺขณเญว จตฺตาโร วิสุทฺธจิตฺตา มหาพฺรหฺมาโน สุวณฺณชาลํ อาทาย สมฺปตฺตา เตน สุวณฺณชาเลน โพธิสตฺตํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มาตุ ปุรโต ฐเปตฺวา "อตฺตมนา เทวิ โหหิ, มเหสกฺโข เต ปุตฺโต อุปฺปนฺโน"ติ อาหํสุ.

พระมหาเทวีทอดพระเนตรเห็นป่าไม้สาละนั้นแล้ว ทรงเกิดความปรารถนาจะ (ประพาส) ให้เพลิดเพลินพระทัย ในป่าไม้สาละนั้น. อำมาตย์ทั้งหลายจึงเชิญเสด็จพระมหาเทวีเข้าไปยังป่าไม้สาละ. พระนางได้เสด็จไปสู่โคนต้นสาละอันเป็นมงคล(ต้นหนึ่ง) มีพระประสงค์จะเหนี่ยวกิ่งต้นสาละ, กิ่งสาละก็อ่อนเอน น้อมโน้มลงสู่เงื้อมพระหัตถ์ของพระเทวี ดังยอดหวายที่ถูกนึ่ง, พระนางทรงยื่นพระหัตถ์เหนี่ยวกิ่งไม้. ทันใดนั้นเองลมกรรมชวาต (คือลมเบ่ง) ของพระนางก็ปั่นป่วน. ลำดับนั้น มหาชน(คือหมู่อำมาตย์ทั้งหลาย) ได้(ช่วยกัน)กั้นม่านถวายพระมหาเทวีนั้นแล้วถอยห่างออกไป, เมื่อพระนางทรงเหนี่ยวกิ่งไม้สาละประทับยืนอยู่นั่นแล ก็ได้ประสูติพระโอรสแล้ว. ขณะนั้นนั่นเอง ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ผู้มีจิตหมดจด ได้อัญเชิญตาข่ายทองมาถึงพอดี และได้รองรับพระโพธิสัตว์ด้วยตาข่ายทองนั้นแล้ว(ประคอง)วางไว้ ณ เบื้องพระพักตร์ของพระมารดา พลางทูลว่า "ข้าแต่

ยถา ปน อญฺเญ สตฺตา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนฺตา ปฏิกูเลน อสุจินา มกฺขิตา นิกฺขมนฺติ, น เอวํ โพธิสตฺโต. โส ปน ธมฺมาสนโต โอตรนฺโต ธมฺมกถิโก วิย นิสฺเสณิโต โอตรนฺโต ปุริโส วิย จ เทฺว จ หตฺเถ เทฺว จ ปาเท ปสาเรตฺวา จิตโกว มาตุ กุจฺฉิสมฺภเวน เกนจิ อสุจินา อมกฺขิโต สุทฺโธ วิสโท กาสิกวตฺเถ นิกฺขิตฺตมณิรตนํ วิย โชตยนฺโต มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิ. เอวํ สนฺเตปิ โพธิสตฺตสฺส จ โพธิสตฺตมาตุยา จ สกฺการตฺถํ อากาสโต เทฺว อุทกธารา นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตสฺส จ มาตุยา จ สรีเร อุตุ์ คาหาเปสุ์.

พระมหาเทวี ขอจงทรงดีพระทัยเถิด, พระโอรสผู้ทรงอำนาจใหญ่ยิ่งของพระองค์ได้เสด็จอุบัติแล้ว" ดังนี้.

ก็สัตว์เหล่าอื่น เมื่อคลอดจากครรภ์มารดา ย่อมคลอดแปดเปื้อนด้วยสิ่งปฏิกูลไม่สะอาดฉันใด, แต่พระโพธิสัตว์หาเป็นฉันนั้นไม่. พระองค์ได้ทรงเหยียดพระหัตถ์ทั้งสอง และพระบาททั้งสอง ลงมาประทับยืนอยู่เลยทีเดียว เหมือนพระธรรมกถึกลงจากธรรมาสน์ และเหมือนบุรุษลงจากบันไดฉะนั้น ไม่ทรงแปดเปื้อนด้วยสิ่งไม่สะอาดใด ๆ อันมีอยู่ในพระครรภ์พระมารดา ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ ผุดผ่อง โชติช่วง ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาราวกับแก้วมณีที่วางไว้บนผ้ากาสิกพัสตร์ ฉะนั้น. แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ (ขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติอยู่นี้) อุทกธารา (คือน้ำที่เป็นฝอยดังสายฝน) ๒ สาย (คือสายน้ำอุ่น และสายน้ำเย็น) ได้ไหลหลั่งลงมาจากอากาศ เพื่อสักการะพระโพธิสัตว์ และพระมารดาของพระโพธิสัตว์ แล้วได้สรงสนานพระสรีระของพระโพธิสัตว์ และพระมารดาให้สดชื่น.

อถ นं สุวณฺณชาเลน ปฏิคฺคเหตฺวา ฐิตานं พฺรหฺมานं หตฺถโต จตฺตาโร มหาราชาโน มงฺคลสมฺมตาย สุขสมฺผสฺสาย อชินปฺปเวณิยา คณฺหึสุ. เตสं หตฺถโต มนุสฺสา ทุกูลจุมฺพฏเกน ปฏิคฺคณฺหึสุ. มนุสฺสานं หตฺถโต มุจฺจิตฺวา ปฐวิยं ปติฏฺฐาย ปุรตฺถิมทิสं โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุं.

ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔[๑] รองรับพระโพธิสัตว์ ด้วยผ้าห่มหนังสัตว์อันยกย่องกันว่าเป็นมงคล (เพราะติดกันเป็นผืน) และมีสัมผัส(อ่อนนุ่ม) เป็นที่สบายจากพระหัตถ์ของท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ที่ได้ยืนรองรับพระโพธิสัตว์ไว้ด้วยตาข่ายทอง (เมื่อตอนประสูติ)แล้ว. (ต่อมา) มนุษย์ทั้งหลายก็ได้รองรับพระโพธิสัตว์ จากพระหัตถ์ของท้าวมหาราชเหล่านั้น ด้วยเบาะทำด้วยผ้าทุกุลพัสตร์. พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากมือมนุษย์แล้ว ประทับยืนบนแผ่นดิน ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก, (ขณะนี้)จักรวาลหลายพันได้รวมตัวเป็นผืนแผ่นเดียวกัน.

ตตฺถ เทวมนุสฺสา คนฺธมาลาทีหิ ปูชยมานา "มหาปุริส อิธ ตุเมฺหหิ สทิโส อญฺโญ นตฺถิ, กุโต[๑] อุตฺตริตโร"ติ อาหํสุ. เอวं จตสฺโส ทิสา, จตสฺโส อนุทิสา, เหฏฺฐา, อุปรีติ ทส ทิสา อนุวิโลเกตฺวา อตฺตนา สทิสं กญฺจิ อทิสฺวา "อยं อุตฺตราทิสา"ติ สตฺตปทวีติหาเรน อคมาสิ มหาพฺรหฺมุนา

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ณ บริเวณนั้น ได้บูชา(พระโพธิสัตว์) ด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น พลางกราบทูล "ข้าแต่พระมหาบุรุษ ในโลกนี้บุคคลอื่นผู้เสมอด้วยพระองค์ ย่อมไม่มี, แล้วผู้ที่ประเสริฐยิ่งกว่าจักมีแต่ที่ไหน" ดังนี้. พระโพธิสัตว์ทรงตรวจดูในทิศทั้ง ๑๐ คือ ทิศใหญ่ ๔, ทิศน้อย ๔, ทิศเบื้องล่าง, ทิศเบื้องบน

---

[๑] ฉ. กุเตตฺถ.

[๑] ท้าวมหาราชทั้งสี่ ได้แก่ ท้าวธตรฐ, ท้าววิรุฬหก, ท้าววิรูปักข์ และท้าวกุเวร.

ตรวจสอบโดย ศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก

เสตจฺฉตฺตํ ธาริยมาโน, สุยาเมน เทวปุตฺเตน วาลวีชนึ, อญฺญาหิ จ เทวตาหิ เสสราชกกุธภณฺฑหตฺถาหิ อนุคมฺมมาโน. ตโต สตฺตมปเท ฐิโต "อคฺโคหมสฺมิ โลกสฺสา"ติ อาทิกํ อาสภึ วาจํ นิจฺฉาเรนฺโต สีหนาทํ นทิ.

ก็ไม่ทรงเห็นผู้ใดเสมอด้วยพระองค์ เมื่อทรงรู้ว่า "นี้เป็นทิศเหนือ" ดังนี้ จึงทรงย่างพระบาทไป ๗ ก้าว โดยมีท้าวมหาพรหมกั้นพระเศวตฉัตร, สุยาม-เทพบุตรถือพัดวาลวิชนี และเทวดาเหล่าอื่น ถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่เหลือตามเสด็จ. จากนั้น พระมหาบุรุษได้ประทับยืนในก้าวที่ ๗ แล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา (คือวาจาเยี่ยงมหาบุรุษ) บันลือสีหนาทว่า "เราเป็นผู้เลิศในโลก" ดังนี้เป็นต้น.

โพธิสตฺโต หิ ตีสุ อตฺตภาเวสุ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมตฺโตว วาจํ นิจฺฉาเรสิ มโหสธตฺตภาเว, เวสฺสนฺตรตฺต-ภาเว, อิมสฺมึ อตฺตภาเวติ.

ก็แล พระโพธิสัตว์พอประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ทรงเปล่งพระวาจาได้ในทันที มีใน ๓ พระชาติ คือในพระชาติที่เป็นพระมโหสธบัณฑิต, ในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร, และในพระชาตินี้.

มโหสธตฺตภาเว กิรสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตสฺเสว สกฺโก เทวราชา อาคนฺตฺวา จนฺทนสารํ หตฺเถ ฐเปตฺวา คโต, โส ตํ มุฏฺฐิยํ กตฺวาว นิกฺขนฺโต. อถ นํ มาตา "ตาต กึ คเหตฺวา อาคโตสี"ติ ปุจฺฉิ. "โอสธํ อมฺมา"ติ. อิติ โอสธํ คเหตฺวา อาคตตฺตา

ทราบว่า ในพระชาติที่เป็นมโหสธบัณฑิตนั้น เมื่อพระมหาบุรุษคลอดจากครรภ์มารดานั่นเอง ท้าวสักกเทวราชได้เสด็จมาวางแท่งแก่นจันทน์ไว้ในมือ (ของพระมหาบุรุษ)แล้วเสด็จกลับไป, พระมหาบุรุษกำแท่งแก่นจันทน์ไว้ในมือ แล้วจึงคลอดออกมา. ลำดับนั้น มารดาถามท่านว่า

"โอสธทารโก"เตฺววสฺส นามํ อกํสุ.

"ดูกรพ่อ เธอถืออะไรออกมาด้วย". มโหสธบัณฑิตตอบว่า "ข้าแต่มารดา (สิ่งนี้ คือ)แท่งยา". เพราะเหตุที่ทารกนั้นถือแท่งยามาด้วยอย่างนี้ มารดาบิดาจึงตั้งชื่อทารกนั้นว่า "พ่อหนูโอสธ" ดังนี้.

ตํ โอสธํ คเหตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิปึสุ, อาคตาคตานํ อนฺธพธิราทีนํ ตเทว สพฺพโรควูปสมาย เภสชฺชํ อโหสิ.

เมื่อชนทั้งหลายเอาแท่งยานั้น ใส่ลงในตุ่มน้ำ, แท่งยานั้นก็เป็นเภสัชสำหรับรักษาโรคทุกชนิด แก่บรรดาผู้ที่พากันมาหา มีคนตาบอดและหูหนวกเป็นต้น.

ตโต "มหนฺตํ อิทํ โอสธํ, มหนฺตํ อิทํ โอสธนฺ"ติ อุปฺปนฺนวจนํ อุปาทาย "มโหสโธ"เตฺววสฺส นามํ ชาตํ.

ต่อมา ชื่อของพ่อหนูก็ได้เรียกกันว่า "มโหสธ (คือ พ่อยาวิเศษ)" เพราะถือเอาคำพูดที่กล่าวกันทั่วไปว่า "นี่คือยาวิเศษ, นี่คือยาวิเศษ" ดังนี้.

เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ปน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมตฺโต[๑] ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา "อตฺถิ นุ โข อมฺม กิญฺจิ ธนํ เคหสฺมึ, ทานํ ทสฺสามี"ติ วทนฺโต นิกฺขมิ. อถสฺส มาตา "สธเน กุเล นิพฺพตฺโตสิ ตาตา"ติ ปุตฺตสฺส หตฺถํ อตฺตโน หตฺถตเล กตฺวา สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปสิ.

ส่วนในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรนั้น ขณะพระมหาบุรุษ พระสูติจากพระครรภ์พระมารดา ได้ทรงเหยียดพระหัตถ์ขวาแล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่มารดา ทรัพย์ใด ๆ มีอยู่ในเรือนหลวงหรือไม่หนอ, หม่อมฉันจักให้ทาน" ดังนี้ ได้ประสูติแล้ว. ลำดับนั้น พระมารดาของพระมหาบุรุษตรัสว่า "ดูกรพ่อ เธอได้เกิดอยู่ในตระกูลที่มีทรัพย์" ดังนี้ แล้วทรงจับพระหัตถ์

---

[๑] ฉ. นิกฺขนฺโต.

ของพระโอรส วางบนฝ่าพระหัตถ์ของพระนาง แล้วทรงวางถุงเงิน ๑ พันให้.

อิมสฺมึ ปน อตฺตภาเว อิมํ สีหนาทํ นทีติ.

ส่วนในพระชาตินี้(ที่เป็นพระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะ) พระมหาบุรุษได้ทรงบันลือสีหนาทนี้ (ดังได้กล่าวมาในตอนต้น) แล้ว.

เอวํ โพธิสตฺโต ตีสุ อตฺตภาเวสุ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมตฺโตว วาจํ นิจฺฉาเรสิ.

พระโพธิสัตว์ พอประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ก็ทรงเปล่งพระวาจา (ได้ทันที). ในพระชาติทั้ง ๓ ดังพรรณนามาด้วยประการฉะนี้.

ยถา จ ปฏิสนฺธิคฺคหณกฺขเณ, เอวํ ชาตกฺขเณปิสฺส ทฺวตฺตึส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุํ. ยสฺมึ ปน สมเย อมฺหากํ โพธิสตฺโต ลุมฺพินีวเน ชาโต, ตสฺมึเยว สมเย ราหุลมาตา เทวี, ฉนฺโน[๑] อมจฺโจ, กาฬุทายี อมจฺโจ, อานนฺโท ราชกุมาโร, กนฺถโก อสฺสราชา,[๑] มหาโพธิรุกฺโข, จตสฺโส นิธิกุมฺภิโย จ ชาตา. ตตฺถ เอกา คาวุตปฺปมาณา; เอกา อฑฺฒโยชนปฺปมาณา, เอกา ติคาวุตปฺปมาณา, เอกา โยชนปฺปมาณา อโหสีติ. อิเม สตฺต สหชาตา นาม.

บุพนิมิต ๓๒ ประการ ได้ปรากฏแล้ว แม้ในขณะที่พระโพธิสัตว์นั้น ประสูติแล้ว เหมือนอย่างที่ปรากฏในขณะที่พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดาฉะนั้น. ในกาลใดที่พระโพธิสัตว์ของเราประสูติแล้ว ณ ลุมพินีวัน, ในกาลนั้นนั่นแหละ พระเทวีผู้เป็นพระมารดาของพระราหุล ๑, นายฉันนอำมาตย์ ๑, กาฬุทายีอำมาตย์ ๑, อานนทราชกุมาร ๑, พญาม้ากัณฑกะ ๑, มหาโพธิพฤกษ์ (คือต้นไม้ใหญ่อันจะเป็นที่ตรัสรู้) ๑, ขุมทรัพย์ทั้งสี่ ๑, ก็ได้บังเกิดแล้ว. บรรดาขุมทรัพย์

๑-๑ อิโต ปฏฺฐาย ฉ. อานนฺทตฺเถโร, ฉนฺโน อมจฺโจ, กาฬุกายี อมจฺโจ, กณฺฑโก อสฺสราชา.

ทั้ง ๔ นั้น ขุมทรัพย์ขุมหนึ่งกว้างยาว ๑ คาพยุต (๑/๔ โยชน์), ขุมทรัพย์อีกขุมหนึ่งกว้างยาวกึ่งโยชน์, ขุมทรัพย์อีกขุมหนึ่งยาว ๓ คาพยุต (๓/๔ โยชน์) และขุมทรัพย์อีกขุมหนึ่งกว้างยาว ๑ โยชน์. สิ่งที่เกิดพร้อมกันทั้ง ๗ ประการเหล่านี้ ชื่อว่า สหชาต.

อุภยนครวาสิโน โพธิสตฺตํ คเหตฺวา กปิลวตฺถุนครเมว อคมํสุ. ตํ ทิวสเยว จ "กปิลวตฺถุนคเร สุทฺโธทนมหาราชสฺส ปุตฺโต ชาโต, อยํ กุมาโร โพธิตเล นิสีทิตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ ตาวตึสภวเน หฏฺฐตุฏฺฐา เทวสงฺฆา เจลุกฺเขปาทีนิ ปวตฺเตนฺตา กีฬึสุ.

ชาวพระนครทั้ง ๒ ได้อัญเชิญพระโพธิสัตว์ เสด็จไปยังนครกบิลพัสดุ์ทันที. ในวันนั้นเอง หมู่เทวดาในภพชั้นดาวดึงส์ต่างร่าเริงและยินดีว่า พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ในนครกบิลพัสดุ์ได้ประสูติแล้ว, พระกุมารนี้จักประทับนั่ง ณ พื้นโพธิบัลลังก์ จักเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้ ต่างก็โบกสะบัดผืนผ้าเป็นต้น ร่าเริงยินดี(ยิ่งนัก).

ตสฺมึ สมเย สุทฺโธทนมหาราชสฺส กุลูปโก อฏฺฐสมาปตฺติลาภี กาฬเทวิโล นาม ตาปโส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ทิวาวิหารตฺถาย ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ทิวาวิหารํ นิสินฺโน ตา เทวตา กีฬมานา ทิสฺวา "กึการณา ตุเมฺห เอวํ ตุฏฺฐมานสา กีฬถ, มยฺหเมตํ การณํ กเถถา"ติ

ในสมัยนั้น พระดาบสชื่อกาฬเทวิล ผู้ได้สมาบัติ ๘ เป็นผู้คุ้นเคยกับราชตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช เมื่อกระทำภัตกิจแล้ว ได้ขึ้นไปยังภพดาวดึงส์เพื่อพักผ่อนกลางวัน ขณะนั่งพักกลางวันในภพดาวดึงส์นั้น เห็นพวกเทวดาเหล่านั้นร่าเริงอยู่จึงถามว่า "ท่านทั้งหลายดีใจ

ปุจฺฉิ.

ร่าเริงอยู่อย่างนี้ เพราะเหตุไร, ขอท่านจงบอกเหตุนี้แก่เรา" ดังนี้.

ตं[๑] เทวตา อาหंสุ "มาริสา[๒] 'สุทฺโธทนรญฺโญ ปุตฺโต ชาโต, โส โพธิตเล นิสีทิตฺวา พุทฺโธ หุตฺวา ธมฺมจกฺกं ปวตฺเตสฺสติ, ตสฺส อนนฺตं พุทฺธลีฬหं ทฏฺฐุं ธมฺมญฺจ โสตุं ลจฺฉามา'ติ อิมินา การเณน ตุฏฺฐมฺหา"ติ.

เทวดาทั้งหลาย จึงกล่าวกับพระดาบสนั้นว่า "ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พวกเรายินดีด้วยเหตุนี้ว่า 'พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะประสูติแล้ว, พระโอรสนั้นจักประทับนั่ง ณ พื้นโพธิบัลลังก์ จักเป็นพระพุทธเจ้า ประกาศพระธรรมจักร, พวกเราจักได้เห็นพระพุทธลีลาอัน(งดงาม)หาที่สุดมิได้ และจักได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น'" ดังนี้.

โส[๓] ตาสं วจนं สุตฺวา ขิปฺปं เทวโลกโต โอรุยฺห ราชนิเวสนं ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสินฺโน "ปุตฺโต กิร เต มหาราช ชาโต, ปสฺสิสฺสามินนฺ"ติ อาห. ราชา อลงฺกตปฏิยตฺตं กุมารं อานาเปตฺวา[๔] ตาปสं วนฺทาเปตุं อภิหริ, โพธิสตฺตสฺส ปาทา ปริวตฺเตตฺวา ตาปสสฺส ชฏาสุ ปติฏฺฐหึสุ.

พระดาบสนั้นสดับคำของเทวดาเหล่านั้นแล้วลงจากเทวโลกทันที เข้าไปยังพระราชนิเวศน์ แล้วนั่งบนอาสนะที่ได้จัดไว้ ถวายพระพรว่า "ข้าแต่มหาบพิตร ได้ยินว่า พระโอรสของพระองค์ประสูติแล้ว, อาตมภาพจักขอเฝ้าเยี่ยมพระโอรสนั้น" ดังนี้. พระราชาจึงให้นำพระราชกุมารซึ่งได้ตกแต่งพระองค์แล้วเข้ามาเฝ้า แล้วทรงนำพระโอรสเข้าไปหา เพื่อจะให้

---

[๑] ฉ. อยं สทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ. มาริส.
[๓] ฉ. ตาปโส.
[๔] ฉ. อาหราเปตฺวา.

พระโอรสคารวะพระดาบส, แต่พระบาททั้งสองของพระโพธิสัตว์ (คือพระโอรสนั้น) กลับไปตั้งอยู่เหนือมวยผมของพระดาบส.

โพธิสตฺตสฺส หิ เตนตฺตภาเวน วนฺทิตพฺพยุตฺตโก นาม อญฺโญ นตฺถิ. สเจ หิ อชานนฺตา โพธิสตฺตสฺส สีสํ ตาปสสฺส ปาทมูเล ฐเปยฺยุ, สตฺตธา ตสฺส มุทฺธา ผเลยฺย. ตาปโส "น เม อตฺตานํ นาเสตุ ยุตฺตนฺ"ติ อุฏฺฐายาสนา โพธิสตฺตสฺส อญฺชลึ ปคฺคเหสิ. ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ วนฺทิ.

แท้จริง บุคคลอื่นชื่อว่าเป็นผู้สมควรที่พระโพธิสัตว์ จะพึงคารวะด้วยพระองค์เองนั้น ย่อมไม่มี. ก็ถ้าหากชนทั้งหลายไม่รู้ (ความจริงนั้น) จับพระเศียรของพระโพธิสัตว์วางไว้แทบเท้า ของพระดาบส, ศีรษะของพระดาบสนั้นจักพึงแตกออกเป็น ๗ เสี่ยง. พระดาบสคิดว่า "การที่เราจะทำตนให้ฉิบหายไม่สมควร" จึงลุกจากอาสนะ ประคองกระพุ่มมือไหว้พระโพธิสัตว์. พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์นั้น จึงถวายบังคมพระโอรสของพระองค์.

ตาปโส อตีเต จตฺตาฬีสกปฺเป, อนาคเต จตฺตาฬีสาติ อสีติกปฺเป อนุสฺสรติ. โพธิสตฺตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา "ภวิสฺสติ นุ โข พุทฺโธ, อุทาหุ โน"ติ อาวชฺเชตฺวา อุปธาเรนฺโต "นิสฺสํสยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ ญตฺวา "อจฺฉริยปุริโส อยนฺ"ติ สิตํ อกาสิ. ตโต "อหํ อิมํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามิ นุ โข, โน"ติ อุปธาเรนฺโต

พระดาบส(นี้)ระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือในอดีตกาล ๔๐ กัป (และ)ในอนาคตกาล ๔๐ กัป. พระดาบสเห็นความถึงพร้อมด้วยพระลักษณะของพระโพธิสัตว์ จึงรำพึงใคร่ครวญว่า "พระราชกุมารนี้จักเป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ" ก็รู้ว่า "(พระราชกุมาร) จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยมิต้องสงสัย" จึงได้ยิ้มแย้มให้เป็นนัยว่า "พระราชกุมารนี้ เป็นอัจฉริยบุรุษ"

ตรวจทานโดย ๑-๑๐-๒๕๔๑

"น ลภิสฺสามิ, อนฺตราเยว กาลํ กตฺวา พุทฺธสเตนปิ พุทฺธสหสฺเสนปิ คนฺตฺวา โพเธตุํ อสกฺกุเณยฺเย อรูปภเว นิพฺพตฺติสฺสามี"ติ ทิสฺวา "เอวรูปึ นาม อจฺฉริยปุริสํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุ น ลภิสฺสามิ, มหตี วต เม หานิ ภวิสฺสตี"ติ ปโรทิ.

ดังนี้. ต่อจากนั้น พระดาบสได้ใคร่ครวญดูว่า "เราจักได้เห็นอัจฉริยบุรุษนี้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ" ก็เห็นว่า "เราจักไม่ได้เห็น, (เพราะ) เราจักต้องตายเสียในระหว่างเวลา(ก่อนตรัสรู้)นั้นแหละ แล้วจักไปเกิดในอรูปภพที่แม้พระพุทธเจ้า ๑๐๐ พระองค์ก็ดี ๑,๐๐๐ พระองค์ก็ดี ก็ไม่สามารถเสด็จไปโปรดให้เราตรัสรู้ได้" ดังนี้แล้ว จึงร้องไห้ด้วยคิด(เสียดาย)ว่า "เราจักไม่ได้เห็นอัจฉริยบุรุษ(ที่ทรงคุณ)เหมือนเช่นนี้เป็นพระพุทธเจ้า, ความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง จักมีแก่เราหนอ(เพราะมิได้ตรัสรู้)" ดังนี้.

มนุสฺสา ทิสฺวา "อมฺหากํ อยฺโย อิทาเนว หสิตฺวา ปุน โรทิตุมุปฏฺฐิโต,[๑] กินฺนุ โข ภนฺเต อมฺหากํ อยฺยปุตฺตสฺส โกจิ อนฺตราโย ภวิสฺสตี"ติ ปุจฺฉึสุ. "นตฺเถตสฺส อนฺตราโย, นิสฺสํสเยน พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ. "อถ กสฺมา ปโรทิตฺถา"ติ. "เอวรูปึ มหาปุริสํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุ น ลภิสฺสามิ, 'มหตี วต เม หานิ ภวิสฺสตี'ติ อตฺตานํ อนุโสจนฺโต โรทามี"ติ อาห.

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นแล้วจึงถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา หัวเราะอยู่ในบัดนี้เอง แล้วกลับร้องไห้อีก, ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันตรายใดจักมีแก่พระลูกเจ้าของพวกเราหรือหนอแล". พระดาบสตอบว่า "อันตรายไม่มีแก่พระลูกเจ้าเลย, พระองค์จักเป็นพระพุทธเจ้า โดยมิต้องสงสัย". ชนเหล่านั้นจึงถามว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านร้องไห้ทำไม". พระดาบสกล่าวว่า "เราจักไม่ได้เห็นพระมหาบุรุษ

---

[๑] ฉ. ปโรทิ.

(ที่ทรงคุณ)เหมือนเช่นนี้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อเราเศร้าโศก(คิด)ถึงตนเองว่า 'ความเสื่อมอย่างใหญ่หลวงจักมีแก่เรา' จึงได้ร้องไห้" ดังนี้.

ตโต โส "กึ นุ โข เม ญาตเกสุ โกจิ เอตํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสติ, น ลภิสฺสตี"ติ อุปธาเรนฺโต อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ นาลกทารกํ อทฺทส. โส ภคินิยา เคหํ คนฺตฺวา "กหนฺเต ปุตฺโต นาลโก"ติ. "อตฺถิ เคเห อยฺยา"ติ. "ปกฺโกสาหิ นนฺ"ติ ปกฺโกสาเปตฺวา อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ กุมารํ อาห "ตาต สุทฺโธทนมหาราชสฺส กุเล ปุตฺโต ชาโต, พุทฺธงฺกุโร เอส ปญฺจตีส วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสติ, ตฺวํ เอตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสสิ, อชฺเชว ปพฺพชฺชาหี"ติ.

จากนั้น พระดาบสนั้นได้ใคร่ครวญดูว่า "บรรดาญาติของเรา ใครจักได้เห็นพระมหาบุรุษนี้ เป็นพระพุทธเจ้าบ้างไหมหนอ, หรือว่าจักไม่มีใครได้เห็น" ก็ได้เห็น(ว่า)เด็กหนุ่มชื่อนาลกะผู้เป็นหลานของตน (จะได้เห็นพระพุทธเจ้า). ท่านจึงไปยังเรือนของน้องสาว แล้วถามว่า "นาลกะลูกชายของเธออยู่ไหน". น้องสาวกล่าวตอบว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า นาลกะลูกชายของข้าพเจ้าอยู่ในเรือน". พระดาบสจึงบอกน้องสาวให้เรียกลูกชาย (โดยกล่าว)ว่า "เธอจงเรียกเขามา" (เมื่อ) กุมารเข้ามาหาตนแล้ว จึงได้พูดว่า "นี่แน่ะพ่อ พระโอรสทรงอุบัติขึ้นแล้วในราชตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช, พระโอรสพระองค์นี้เป็นหน่อพระพุทธเจ้า เมื่อเวลาผ่านไปแล้ว ๓๕ ปี พระองค์จักเป็นพระพุทธเจ้า, เธอจักได้เห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นี้, เธอจงบวชในวันนี้แหละ" ดังนี้.

สตฺตาสีติโกฏิธเน กุเล นิพฺพตฺตทารโกปิ "น มํ มาตุโล อนตฺเถ นิโยเชสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา ตาวเทว อนฺตราปณโต กาสายานิ เจว มตฺติกาปตฺตญ จ อาหราเปตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา "โย โลเก อุตฺตมปุคฺคโล, ตํ อุทฺทิสฺส มยฺหํ ปพฺพชฺชา"ติ โพธิสตฺตาภิมุขํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ ถวิกายํ ปกฺขิปิตฺวา อํสกูเฏ ลคฺเคตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ.

เด็กหนุ่ม ผู้เกิดในตระกูลอันมีทรัพย์ ๘๗ โกฏิ คิดว่า "ลุงคงไม่ชักชวนเราไปในทางฉิบหายเป็นแน่" ดังนี้ จึงให้นำผ้ากาสาวะและบาตรดินมาจากตลาดทันที แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวะแล้วกล่าวว่า "ผู้ใดเป็นบุคคลผู้ประเสริฐสุดในโลก, การบรรพชาของเรา เจาะจงผู้นั้น" แล้วกระพุ่มมือหันหน้าไปทางพระโพธิสัตว์ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ใส่บาตรลงในถลกบาตร แล้วคล้องไว้ที่จะงอยบ่า เข้าไปยังหิมวันตประเทศ บำเพ็ญสมณธรรม.

โส ปรมาภิสมฺโพธิปฺปตฺตํ ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา นาลกปฏิปทำ กถาเปตฺวา ปุน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา อุกฺกฏฺฐปฏิปทำ ปฏิปนฺโน สตฺเตว มาเส อายุ ปาเลตฺวา เอกำ สุวณฺณปพฺพตํ นิสฺสาย จิตกาว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ.

นาลกสมณะนั้น เข้าไปเฝ้าพระตถาคต ผู้ทรงบรรลุพระปรมาภิสัมโพธิญาณ (คือการตรัสรู้)แล้ว (ได้กราบทูลขอ)ให้ทรงแสดงนาลกปฏิปทาแก่ตน แล้วเข้าไปยังหิมวันตประเทศอีก ครั้นได้บรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ยังคงปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดอยู่ มีชีวิตต่อมาได้อีก ๗ เดือน ก็ยืนพิงสุวรรณบรรพตลูกหนึ่ง ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ (คือ ดับขันธ์).

โพธิสตฺตำปิ โข ปญฺจมทิวเส สีสำ นฺหาเปตฺวา "นามคหณำ คณฺหิสฺสามา"ติ

ในวันที่ ๕ พระประยูรญาติทั้งหลายให้พระโพธิสัตว์สนานพระเกศา แล้ว

ราชภวนํ จตุชาติกคนฺเธหิ วิลิมฺปิตฺวา ลาชปญฺจมกานิ[๑] ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา อสมฺภินฺนปายาสํ ปจาเปตฺวา ติณฺณํ เวทานํ ปารคเต[๒] อฏฺฐสตพฺราหฺมเณ นิมนฺเตตฺวา ราชภวเน นิสีทาเปตฺวา สุโภชนํ โภเชตฺวา มหาสกฺการํ กตฺวา "กินฺนุ โข ภวิสฺสตี"ติ ลกฺขณานิ ปริคฺคหาเปสุ. เตสุ **รามโ ธโช ลกฺขโณ จาปิ มนฺตี โภโช สุยาโม โกณฺฑญฺโญ สุทตฺโต**[๓] **เอเต ตทา อฏฺฐ อเหสุ พฺราหฺมณา ฉฬงฺควา มนฺเต พฺยากรีสูติ.**[๔][๕]

กล่าวว่า "พวกเราจักขนานพระนาม" ดังนี้ แล้วจึงได้ฉาบทาพระราชฐานด้วยของหอม ๔ ชนิด โปรยปรายดอกไม้(อันเป็นสิ่งแรก) ซึ่งมีข้าวตอกเป็นสิ่งที่ ๕ ให้หุงข้าวปายาส โดยใช้ข้าวไม่มีเมล็ดหัก เจือปน แล้วเชิญพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ๑๐๘ คน ให้นั่งในพระราชฐาน ให้บริโภคอาหารอย่างดี กระทำสักการะอย่างมากมาย แล้วให้ตรวจดูลักษณะว่า "ราชกุมารนี้จักเป็นอย่างไร". บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น **มีรามพราหมณ์ ๑ ธชพราหมณ์ ๑ ลักขณพราหมณ์ ๑ มันตีพราหมณ์ ๑ โภชพราหมณ์ ๑ สุยามพราหมณ์ ๑ โกณฑัญญ-พราหมณ์ ๑ สุทัตตพราหมณ์ ๑ พราหมณ์ ๘ คนเหล่านี้ รู้องค์ทั้ง ๖ แห่งพระเวท ได้ทำนายตามตำรับ** (คัมภีร์พระเวท) **ในครั้งนั้น.**

อิเม อฏฺเฐว พฺราหฺมณา **ลกฺขณ-ปริคฺคาหกา** อเหสุ. ปฏิสนฺธิคหณทิวเส

พราหมณ์ทั้ง ๘ นี้เท่านั้น **ได้เป็นผู้ทำนายพระลักษณะ** (ของพระกุมาร).

---

[๑] ฉ. ลาชาปญฺจมกานิ.
[๒] ฉ. ปารงฺคเต.
[๓] ฉ. โกณฺฑญฺโญ จ โภโช สุยาโม สุทตฺโต.
[๔] ฉ. วิยากรีสุ.
[๕] ปปญฺจสูทนี ๒/๒๕๑.

สุปิโนปิ เอเตเหว ปริคฺคหิโต.

พราหมณ์เหล่านี้นี่แหละ ทำนายพระสุบิน (ของพระมารดา) ในวันที่(พระโพธิสัตว์) ทรงถือปฏิสนธิ.

เตสุ สตฺต ชนา เทฺว องฺคุลิโย อุกฺขิปิตฺวา เทฺวธา พฺยากรึสุ "อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อคารํ อชฺฌาวสมาโน ราชา โหติ จกฺกวตฺตี, ปพฺพชมาโน พุทฺโธ"ติ, สพฺพํ จกฺกวตฺติรญฺโญ สิริวิภวํ อาจิกฺขึสุ. เตสํ ปน สพฺพหโร โคตฺเตน[๑] โกณฺฑญฺโญ นาม มาณโว โพธิสตฺตสฺส วรลกฺขณานิ นิปฺผตฺตึ โอโลเกตฺวา "เอตสฺส อคารมชฺเฌ ฐานการณํ นตฺถิ, เอกนฺเตเนส วิวฏฺฉโท[๒] พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ เอกเมว องฺคุลึ อุกฺขิปิตฺวา เอกํสพฺยากรณํ อกาสิ.

บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น พราหมณ์ ๗ คนได้ชูนิ้วขึ้นคนละ ๒ นิ้ว พยากรณ์โดยสองสถานว่า "พระราชกุมารประกอบด้วยพระลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครองเรือนจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, เมื่อบวชจะเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้, แล้วกราบทูลสิริสมบัติทั้งหมดของพระเจ้าจักรพรรดิ (ว่ามีอะไรบ้าง). แต่พราหมณ์หนุ่มผู้มีชื่อตามตระกูลว่า โกณฑัญญะ ซึ่งมีอายุน้อยกว่าพราหมณ์ทั้งหมด บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น ได้ตรวจดูความพร้อมมูลแห่งพระลักษณะอันประเสริฐของพระโพธิสัตว์แล้ว จึงชูนิ้วมือขึ้นเพียงนิ้วเดียว ได้พยากรณ์เพียงสถานเดียวว่า "เหตุที่พระราชกุมารพระองค์นี้ จะอยู่ครองเรือน ย่อมไม่มี, พระราชกุมารพระองค์นี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้เปิดเครื่องปิดบัง (คือทำลายอวิชชา)ได้เพียงสถานเดียว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. โคตฺตโต.
[๒] ฉ. วิวฏฺฏจฺฉโท.

อยํ หิ กตาธิกาโร ปจฺฉิมภวิกสตฺโต ปญฺญาย อิตเร สตฺต ชเน อภิภวิตฺวา "อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคตสฺส อคารมชฺเฌ ฐานํ นาม นตฺถิ, อสํสยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ เอกเมว คตึ อทฺทส, ตสฺมา เอกํ องฺคุลึ อุกฺขิปิตฺวา เอวํ พฺยากาสิ.

เพราะว่า โกณฑัญญพราหมณ์นี้ เป็นผู้เคยกระทำอธิการมาแล้ว เป็นสัตว์ผู้มีภพสุดท้าย (คือ จะไม่เกิดอีก) จึงมีปัญญาเลิศล้ำกว่าพราหมณ์ทั้ง ๗ ที่เหลือ ได้เห็นคติ (คือทางชีวิต) เพียงอย่างเดียวว่า "ชื่อว่าการอยู่ครองเรือน ย่อมไม่มีแก่พระราชกุมารผู้ประกอบด้วยพระลักษณะเหล่านี้, พระราชกุมารนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยมิต้องสงสัย", เพราะเหตุนั้น โกณฑัญญพราหมณ์จึงได้ชูนิ้วมือเพียงนิ้วเดียว แล้วพยากรณ์อย่างนี้.

อถสฺส นามํ คณฺหนฺตา สพฺพโลกสฺส อตฺถสิทฺธิกรตฺตา "สิทฺธตฺโถ"ติ นามมกํสุ.

ต่อมา พระประยูรญาติทั้งหลาย เมื่อจะขนานพระนามพระราชกุมารนั้น จึงได้ขนานพระนามว่า "สิทธัตถะ" เพราะพระราชกุมารนั้น จะเป็นผู้กระทำความสำเร็จประโยชน์ให้แก่โลกทั้งปวง.

อถ เต พฺราหฺมณา อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา ปุตฺเต อามนฺตยึสุ "ตาตา อเมฺห มหลฺลกา, สุทฺโธทน-มหาราชสฺส ปุตฺตสฺส สพฺพญฺญุตปฺปตฺตึ มยํ สมฺภเวยฺยาม วา โน วา, ตุเมฺห ตสฺมึ กุมาเร สพฺพญฺญุตึ ปตฺเต ตสฺส สาสเน ปพฺพเชยฺยาถา"ติ. เต สตฺตปิ

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้นได้ไปยังเรือนของตน แล้วเรียกบุตรทั้งหลายมาสั่งว่า "ดูกรพ่อทั้งหลาย เราเป็นคนชรา, พวกเราจะ (มีชีวิต) อยู่ทันพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ผู้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณหรือไม่ก็ตาม, แต่เมื่อพระราชกุมารพระองค์นั้นได้บรรลุ

ชนา ยาวตายุกำ ฐตฺวา ยถากมฺมำ คตา, โกณฺฑญฺญมาณโวว อโรโค อโหสิ.

พระสัพพัญญุตญาณแล้ว พวกเจ้าพึงบวชในศาสนาของพระองค์" ดังนี้. พราหมณ์ทั้ง ๗ นั้น มีชีวิตอยู่จนถึงสิ้นอายุแล้ว จึงไป(เกิด)ตามยถากรรม, โกณฑัญญพราหมณ์(เพียงผู้เดียว) เท่านั้น (ยังมีชีวิตอยู่) เป็นผู้ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนเลย.

โส มหาสตฺเต วุฑฺฒิมนฺวาย มหาภินิกฺขมนำ อภินิกฺขมิตฺวา อนุกฺกเมน อุรุเวลำ คนฺตฺวา "รมณีโย วต อยำ ภูมิภาโค, อลำ วติทำ กุลปุตฺตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา"ติ จิตฺตำ อุปฺปาเทตฺวา ตตฺถ วาสำ อุปคเต "มหาปุริโส ปพฺพชิโต"ติ สุตฺวา เตสำ พฺราหฺมณานำ ปุตฺเต อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "สิทฺธตฺถกุมาโร กิร ปพฺพชิโต, โส นิสฺสำสยำ พุทฺโธ ภวิสฺสติ. สเจ ตุมฺหากำ ปิตโร อโรคา อสฺสุ, อชฺช นิกฺขมิตฺวา ปพฺพเชยฺยุำ. สเจ ตุเมฺหปิ อิจฺเฉยฺยาถ, เอถ, อหำ ตำ มหาปุริสำ อนุปพฺพชิสฺสามี"ติ. เต สพฺเพ เอกจฺจนฺทา ภวิตุำ นาสกฺขึสุ, ตโย ชนา น ปพฺพชึสุ, โกณฺฑญฺญ-พฺราหฺมณำ เชฏฺฐกำ กตฺวา อิตเร จตฺตาโร ปพฺพชึสุ. เต ปญฺจปิ ชนา

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงถึงความเจริญวัย ได้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ แล้วเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาตามลำดับ (ณ ที่นี้) ทรงเกิดความคิดขึ้นว่า "ภูมิภาคนี้เป็นที่น่ารื่นรมย์จริงหนอ, สถานที่นี้สมควรแล้วสำหรับการบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้มีความต้องการบำเพ็ญเพียร" ดังนี้ แล้วเสด็จเข้าไปพำนักอยู่ ณ ตำบลอุรุเวลานั้น, โกณฑัญญพราหมณ์นั้นได้สดับว่า "พระมหาบุรุษทรงบรรพชาแล้ว" ดังนี้ จึงไปหาบุตรของพราหมณ์(ทั้งเจ็ด ผู้สิ้นชีวิต)เหล่านั้น แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ได้ยินว่า พระสิทธัตถกุมารทรงบรรพชาแล้ว, พระองค์จักเป็นพระ-พุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย. ถ้าบิดาของพวกเจ้าไม่มีโรคภัยเบียดเบียน (จนสิ้นชีวิตไป)แล้ว, ท่านก็คงจะออกบวชในวันนี้เป็นแน่. ถ้าเจ้าทั้งหลายปรารถนา(จะ

ปญฺจวคฺคิยตฺเถรา นาม ชาตา.

ออกบวช) ก็จง(ตาม)มาเถิด, เราจักออกบวชตามพระมหาบุรุษนั้น" ดังนี้. บุตรของพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด มีความเห็นไม่เป็นเอกฉันท์, พราหมณ์ ๓ คน จึงไม่บวช, พราหมณ์ที่เหลืออีก ๔ คน ได้ออกบวช แล้วให้โกณฑัญญ-พราหมณ์เป็นหัวหน้า. ทั้ง ๕ คนเหล่านั้น จึงชื่อว่า พระปัญจวัคคิยเถระ.

ตทา ปน ราชา "กึ ทิสฺวา มยฺหํ ปุตฺโต ปพฺพชิสฺสตี"ติ ปุจฺฉิ. "จตฺตาริ ปุพฺพนิมิตฺตานี"ติ. "กตรญฺจ กตรญฺจา"ติ. "ชราชิณฺณํ พฺยาธิตํ มตํ[๑] ปพฺพชิตนฺ"ติ. ราชา "อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปานํ มม ปุตฺตสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมิตุํ มา อทตฺถ, มยฺหํ ปุตฺตสฺส พุทฺธภาเวน กมฺมํ นตฺถิ, อหํ มม ปุตฺตํ ทฺวิสหสฺสทีปปริวารานํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรนฺตํ ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย ปริวุตํ คคนตเล วิจรมานํ ปสฺสิตุกาโมมฺหี"ติ.[๒]

ก็ในกาลนั้น พระราชาตรัสถามว่า "บุตรของข้าพเจ้าเห็นอะไร จึงจักออกบวช". พราหมณ์ทั้งหลายทูลว่า "ทอดพระเนตรเห็นบุพนิมิต ๔ ประการ". พระราชาตรัสถามว่า "บุพนิมิตมีอะไรบ้าง". พราหมณ์ทั้งหลายทูลว่า "บุพนิมิต ๔ ประการ คือ คนแก่ ๑ คนเจ็บไข้ ๑ คนตาย ๑ นักบวช ๑". พระราชาจึงตรัสว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ท่านทั้งหลายอย่าให้คนลักษณะเช่นนี้ เข้าไปยัง(บริเวณ)ที่อยู่ของบุตรเรา, (เมื่อทำอย่างนี้แล้ว) เราไม่ต้องการให้บุตรของเราเป็นพระพุทธเจ้า, เราใคร่จะเห็นบุตรของเราเสวยราชสมบัติเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยอิสริยยศแห่งมหาทวีปทั้ง ๔ มีทวีปอีก ๒ พันเป็นบริวาร

---

[๑] ฉ. กาลกตํ.　　[๒] ฉ. ปสฺสิตุกาโม.

แวดล้อมด้วยบริษัทมีปริมณฑล ๓๖ โยชน์ แล้วเที่ยวไปกลางหาว" ดังนี้.

เอวญฺจ ปน วตฺวา อิเมสํ จตุปฺปการานํ ปุริสานํ[๑] กุมารสฺส จกฺขุปเถ อาคมนนิวารณตฺถํ จตูสุ ทิสาสุ คาวุเต คาวุเต อารกฺขํ ฐเปสิ. ตํ ทิวสญฺจ ปน มงฺคลฏฺฐาเน สนฺนิปติเตสุ อสีติยา ญาติกุลสหสฺเสสุ เอเกโก เอกเมกํ ปุตฺตํ ปฏิชานิ "อยํ พุทฺโธ วา โหตุ ราชา วา, มยํ เอกเมกํ ปุตฺตํ ทสฺสาม. สเจปิ พุทฺโธ ภวิสฺสติ, ขตฺติยสมเณเหว ปุรกฺขตปริวาริโต วิจริสฺสติ. สเจปิ ราชา ภวิสฺสติ, ขตฺติยกุมาเรหว ปุรกฺขตปริวาริโต วิจริสฺสตี"ติ. ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส อุตฺตมรูปธรา วิคตสพฺพโทสา ธาติโย ปจฺจุปฏฺฐาเปสิ. โพธิสตฺโต อนนฺเตน ปริวาเรน มหนฺเตน สิริโสภคฺเคน วฑฺฒติ.

ก็แลพระราชาครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ทรงจัดวางอารักขาทั้ง ๔ ทิศ แต่ละทิศ(ห่างออกไป) ๑ คาพยุต (๑/๔ โยชน์ โดยรอบทุกทิศ) เพื่อป้องกันมิให้บุรุษ ๔ ประเภทเหล่านี้มา(ปรากฏ) ในคลองพระจักษุของพระราชกุมาร. ก็แลในวันนั้น เมื่อตระกูลแห่งพระประยูรญาติ ๙ หมื่นมาประชุมกันในสถานที่อันเป็นมงคลแล้ว พระญาติแต่ละองค์ก็ทรงกล่าวปฏิญาณถวายโอรสพระองค์ละ ๑ องค์ว่า "พระกุมารนี้ จะเป็นพระพุทธเจ้า หรือเป็นพระราชาก็ตาม, พวกเราก็จักถวายโอรสคนละ ๑ องค์. แม้ถ้าหากว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า ก็จักทรงมีขัตติยสมณะ[๑]ทั้งหลายให้ความยกย่องนับถือ และห้อมล้อมตามเสด็จไป, แม้ถ้าหากว่าเป็นพระราชาก็จักทรงมีขัตติยกุมารทั้งหลายให้ความยกย่องนับถือและห้อมล้อม ตามเสด็จไป" ดังนี้. ฝ่ายพระราชาทรงให้จัดหาพระนมผู้มีรูปร่าง

---

[๑] ฉ. นิมิตฺตานํ.

[๑] หมายถึงว่า พระโอรสที่พระญาติถวายคนละองค์ ถ้าพระสิทธัตถกุมารออกผนวช ก็จะออกผนวชตาม ถ้าไม่ออกผนวชก็จะอยู่เป็นบริวารตามเดิม.

สวยงาม ปราศจากข้อตำหนิทั้งปวง ถวายแด่พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ทรงมีบริวารจำนวนมาก ทรงเจริญวัยด้วยความงามสง่าอย่างยิ่ง.

อเถกทิวสํ รญฺโญ วปฺปมงฺคลํ นาม อโหสิ. ตํ ทิวสํ สกลนครํ เทววิมานํ วิย อลงฺกโรนฺติ, สพฺเพ ทาสกมฺมกราทโย อหตวตฺถนิวตฺถา คนฺธมาลาทิปฏิมณฺฑิตา ราชกุเล สนฺนิปตนฺติ, รญฺโญ กมฺมนฺเต นงฺคลสหสฺสํ โยชียติ.

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทรงประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัล (พิธีแรกนาขวัญ). ในวันนั้น ชนทั้งหลายประดับตกแต่งพระนครทั่วทั้งเมือง ราวกับเทพยวิมาน, คนทั้งปวงมีพวกทาสและกรรมกรเป็นต้น ต่างนุ่งผ้าผืนใหม่ตกแต่งกายด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มารวมกันอยู่ในพระราชวัง, ในงานพระราชพิธี(นั้น) ราชบุรุษได้เทียมคันไถไว้ ๑ พันคัน.

ตสฺมึ ปน ทิวเส เอเกน[๑] อูนานิ อฏฺฐสตนงฺคลานิ[๑] สทฺธึ พลิพทฺท-รสฺมิโยตฺเตหิ รชตปริกฺขตานิ โหนฺติ, รญฺโญ อาลมฺพนนงฺคลํ ปน รตฺตสุวณฺณปริกฺขตํ โหติ. พลิพทฺทานํ สิงฺครสฺมิโยตฺตปโตทาปิ[๒] สุวณฺณ-ปริกฺขตาว โหนฺติ. ราชา มหาปริวาเรน

ก็ในวันนั้น คันไถ ๑๐๗ คัน พร้อมด้วยเชือกล่าม และสายทาม[๑]โคพลิพัท (คือโคผู้ใช้เทียมคันไถ) ล้วนหุ้มด้วยเงิน, ส่วนคันไถที่พระราชาทรงถือ ล้วนหุ้มด้วยทองสีสุกปลั่ง. เขาโคพลิพัท เชือกล่าม สายทาม และประตักล้วนหุ้มด้วยทอง. พระราชาได้ทรงพาพระโอรส

๑-๑ ม. เอเกนูนอฏฺฐสเตน นงฺคเลน.

๒ ฉ. สิงฺครสฺมิปโตทาปิ.

[๑] สายทาม คือ สายรัดคอสัตว์พาหนะเข้ากับแอกหรือโกก.

นิกฺขมนฺโต[๑] ปุตฺตํ คเหตฺวา อคมาสิ.

เสด็จออกไป พร้อมด้วยข้าราชบริพารมากมาย.

กมฺมนฺตฏฺฐาเน เอโก ชมฺพุรุกฺโข พหลปลาโส สนฺทจฺฉายโย อโหสิ. ตสฺเสว เหฏฺฐา กุมารสฺส สยนํ ปญฺญาเปตฺวา[๒] อุปริ สุวณฺณตารกขจิตวิตานํ พนฺธาเปตฺวา สาณิปากาเรน ปริกฺขิปาเปตฺวา อารกฺขํ ฐปาเปตฺวา ราชา สพฺพาลงฺกาเรน[๓] อลงฺกริตฺวา อมจฺจคณปริวุโต นงฺคลกรณฏฺฐานํ อคมาสิ.

ในที่ประกอบพิธีนั้น มีต้นหว้าต้นหนึ่ง มีใบหนาและเงาทึบ. พระราชาทรงรับสั่งให้ปูลาดที่บรรทมของพระราชกุมารภายใต้ต้นหว้านั้นนั่นเอง ข้างบน(เหนือที่บรรทม) ให้คาดผ้าเพดานอันประดับตกแต่งด้วยดวงดาวที่ทำด้วยทอง ให้กั้นพระวิสูตรดุจกำแพง แล้วให้จัดวางอารักขา ทรงตกแต่งเครื่องอลังการทั้งปวง ทรงมีหมู่อำมาตย์แวดล้อม เสด็จไปสู่ที่จรดพระนังคัล.

ตตฺถ ราชา สุวณฺณนงฺคลํ คณฺหาติ, อมจฺจา เอเกนูนฏฺฐสตานิ รชตนงฺคลานิ, กสฺสกา เสสนงฺคลานิ. เต ตานิ คเหตฺวา อิโต จิโต จ กสนฺติ. ราชา ปน โอรโต วา ปารํ คจฺฉติ, ปารโต วา โอรํ อาคจฺฉติ. เอตสฺมึ ฐาเน มหาสมฺปตฺติ อโหสิ. โพธิสตฺตํ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนธาติโย "รญฺโญ สมฺปตฺตึ ปสฺสิสฺสามา"ติ อนฺโตสาณิโต

ณ ที่นั้น พระราชาทรงถือคันไถทอง, พวกอำมาตย์ถือคันไถเงิน ๑๐๗ คัน, พวกชาวนาถือคันไถที่เหลือ. ชนเหล่านั้นจับคันไถเหล่านั้น ไถไปข้างโน้นและข้างนี้. ส่วนพระราชาทรงไถจากข้างในไปหาข้างนอก, (และ)จากข้างนอกมาข้างใน. มหาสมบัติ (ได้แก่ เงินทอง) ได้เกิดมีขึ้นแล้ว ณ บริเวณนี้. พวกพระนมผู้นั่งแวดล้อมพระโพธิสัตว์ต่างคิดว่า

---

[๑] ฉ. นิกฺขนฺโต.
[๒] ฉ. ปญฺญปาเปตฺวา.
[๓] ฉ. สพฺพาลงฺการํ.

พหิ นิกฺขนฺตา.

"พวกเราจัก(ไป)ดูสมบัติของพระราชา" ต่างพากันออกจากภายในม่านไปภายนอก.

โพธิสตฺโต อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต กญฺจิ อทิสฺวา เวเคน อุฏฺฐาย ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อานาปาเน ปริคฺคเหตฺวา ปฐมชฺฌานํ นิพฺพตฺเตสิ. ธาติโย ขชฺชโภชฺชนฺตเร วิจรมานา โถกํ จิรายึสุ. เสสรุกฺขานํ ฉายา นิวตฺตา, ตสฺส ปน รุกฺขสฺส ปริมณฺฑลา หุตฺวา อฏฺฐาสิ. ธาติโย "อยฺยปุตฺโต เอโก"ติ เวเคน สาณึ อกฺขิปิตฺวา อนฺโต ปวิสมานา โพธิสตฺตํ สยเน ปลฺลงฺเกน นิสินฺนํ ตญฺจ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสุ "เทว กุมาโร เอวํ นิสินฺโน, อญฺเญสํ รุกฺขานํ ฉายา นิวตฺตา, ชมฺพุรุกฺขสฺส ปน ปริมณฺฑลา ฐิตา"ติ.

พระโพธิสัตว์ทรงแลไปทั้งข้างโน้นข้างนี้ ไม่ทรงเห็นผู้ใด จึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว แล้วประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ยังปฐมฌานให้เกิดแล้ว. (ขณะนั้น) พวกพระนมกำลังเดินตรวจดูของขบเคี้ยวและของบริโภคเป็นเวลานานสักหน่อย. (จน)เงาของต้นไม้อื่น ๆ ได้บ่ายคล้อยไปแล้ว, แต่เงาของต้นไม้(หว้า)นั้นยังเป็นวงกลมคงที่อยู่(อย่างนั้น). ฝ่ายพวกพระนมฉุกคิดขึ้นได้ว่า "พระลูกเจ้าประทับอยู่ลำพังผู้เดียว" จึงรีบยกม่านขึ้นแล้วเข้าไปภายใน เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิบนพระที่ และเห็นปาฏิหาริย์นั้น จึงไปกราบทูลแด่พระราชาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระราชกุมารประทับนั่งอย่างนี้, เงาของต้นไม้ต้นอื่นคล้อยไปแล้ว, แต่เงาของต้นหว้ายังเป็นวงกลมคงที่อยู่" ดังนี้.

ราชา เวเคนาคนฺตฺวา ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา "อิทํ เต ตาต ทุติยวนฺทนนฺ"ติ ปุตฺตํ วนฺทิ.

พระราชาเสด็จมาโดยเร็ว ทรงเห็นปาฏิหาริย์ ทรงไหว้พระโอรสแล้วตรัสว่า "ดูกรพ่อ นี้เป็นการไหว้เธอครั้งที่ ๒" ดังนี้.

อถ อนุกฺกเมน โพธิสตฺโต โสฬสวสฺสุทฺเทสิโก ชาโต. ราชา โพธิสตฺตสฺส ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิเก ตโย ปาสาเท กาเรสิ เอกํ นวภูมิกํ,[๑] เอกํ สตฺตภูมิกํ, เอกํ ปญฺจภูมิกํ, จตฺตาฬีสสหสฺสา จ นาฏกิตฺถิโย อุปฏฺฐาเปสิ. โพธิสตฺโต เทโว วิย อจฺฉราสงฺฆปริวุโต อลงฺกตนาฏกปริวุโต นิปฺปุริเสหิ ตุริเยหิ ปริจาริยมาโน มหาสมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต อุตุวาเรน เตสุ ปาสาเทสุ วิหรติ. ราหุลมาตา ปนสฺส เทวี อคฺคมเหสี อโหสิ.

ต่อมา เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมายุย่างเข้า ๑๖ พรรษาโดยลำดับ. พระราชาทรงรับสั่งให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ที่เหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ แด่พระโพธิสัตว์ คือปราสาทหลังหนึ่งมี ๙ ชั้น, หลังหนึ่งมี ๗ ชั้น, หลังหนึ่งมี ๕ ชั้น, และทรงให้หญิงฟ้อนรำ ๔ หมื่นคน คอยปรนนิบัติ. พระโพธิสัตว์ทรงมีหญิงฟ้อนรำที่ประดับตกแต่ง (กายสวยงาม) แวดล้อม ราวกับเทวดาที่แวดล้อมด้วยหมู่นางอัปสร ฉะนั้น ทรงเพลิดเพลิน อยู่กับดนตรีอัน(บรรเลงเล่นโดยสตรีล้วน) ไม่มีบุรุษปะปน เสวยมหาสมบัติอยู่ในปราสาทเหล่านั้น ตามวาระแห่งฤดู. พระองค์ทรงมีพระเทวีผู้เป็นพระมารดาของพระราหุล เป็นพระอัครมเหสี.

ตสฺเสวํ มหาสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตสฺส เอกทิวสํ ญาติสงฺฆสฺส อพฺภนฺตเร อยํ กถา อุทปาทิ "สิทฺธตฺโถ กีฬาปสุโตว วิจรติ, น กิญฺจิ สิปฺปํ สิกฺขติ, สงฺคาเม ปจฺจุปฏฺฐิเต กึ กริสฺสตี"ติ.

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยมหาสมบัติอยู่อย่างนี้ วันหนึ่ง ได้มีการพูดกันขึ้นในหมู่พระประยูรญาติว่า "สิทธัตถกุมาร เที่ยวหมกหมุ่น อยู่แต่ความสนุกเพลิดเพลินเท่านั้น, ไม่ทรงศึกษาศิลปวิทยาอะไรเลย, (ถ้าแม้นว่า) เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้น สิทธัตถะจักกระทำอย่างไร" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. นวภูมกํ.

ราชา โพธิสตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาต ตว ญาตกา 'สิทฺธตฺโถ กิญฺจิ สิปฺปํ อสิกฺขิตฺวา กีฬาปสุโตว วิจรตี'ติ วทนฺติ, เอตฺถ กึ ปตฺตกาเล มญฺญสี"ติ. "เทว มม สิปฺปํ สิกฺขนกิจฺจํ นตฺถิ, นครเร มม สิปฺปทสฺสนตฺถํ เภริญฺจาราเปถ 'อิโต สตฺตเม ทิวเส ญาตกานํ สิปฺปํ ทสฺเสสฺสามี'"ติ. ราชา ตถา อกาสิ.

พระราชาจึงรับสั่งให้เชิญเสด็จพระโพธิสัตว์มาเฝ้าแล้วตรัสว่า "ดูกรพ่อ (บรรดา) ญาติของเจ้าพูดกันว่า 'สิทธัตถะไม่ศึกษาศิลปวิทยาอะไรเลย เที่ยวหมกมุ่นอยู่แต่ความสนุกเพลิดเพลินเท่านั้น', เจ้าคิดอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในเมื่อถึงเวลา (สมควรที่จะศึกษา)แล้ว". พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ กิจในการศึกษาศิลปวิทยาของหม่อมฉัน ย่อมไม่มี, (แต่)เพื่อจะแสดงศิลปวิทยาของหม่อมฉัน ขอพระองค์จงให้คนตีกลองป่าวร้องไปในพระนครว่า 'หม่อมฉันจักแสดงศิลปวิทยาให้หมู่พระญาติได้ชม ในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้'". พระราชาจึงทรงกระทำตามนั้น.

โพธิสตฺโต อกฺขณเวธิวาลเวธิสทฺทเวธิธนุคฺคเห[๑] สนฺนิปาตาเปตฺวา มหาชนสฺส มชฺเฌ อญฺเญหิ ธนุคฺคเหหิ อสาธารณํ ญาตกานํ ทฺวาทสวิธสิปฺปํ ทสฺเสสิ. ตํ สรภงฺคชาตเก[๒] อาคตนเยเนว เวทิตพฺพํ. ตทา ตสฺส ญาติสงฺโฆ นิกฺกงฺโข อโหสิ.

พระโพธิสัตว์ให้เรียกประชุมนายขมังธนูทั้งหลาย ได้แก่ อักขณเวธี (ผู้ยิงเร็วดุจสายฟ้าแลบ), วาลเวธี (ผู้ยิงแม่นแม้ขนทรายก็ยิงไม่ผิด), สรเวธี (ผู้ยิงสวนไปตรงตามลูกธนูที่ยิงมา) และสัททเวธี (ผู้ยิงไปตามเสียง) แล้วทรงแสดงศิลปวิทยา ๑๒ อย่าง อันไม่เป็นสิ่งธรรมดาสามัญ

---

[๑] ฉ. อกฺขณเวธิวาลเวธิธนุคฺคเห.

[๒] ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๓๖๔.

สำหรับนายขมังธนูทั่ว ๆ ไป ให้หมู่พระญาติชมท่ามกลางมหาชน.ศิลปวิทยา ๑๒ อย่างนั้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยอันมาแล้วในสรภังคชาดก. ตั้งแต่นั้นมา หมู่พระประยูรญาติของพระโพธิสัตว์ จึงสิ้นความเคลือบแคลงสงสัย.

อเถกทิวสํ โพธิสตฺโต อุยฺยานภูมึ คนฺตุกาโม สารถึ อามนฺเตตฺวา "รถํ โยเชหี"ติ อาห. โส "สาธู"ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา มหารหํ อุตฺตมรถํ สพฺพาลงฺกาเรน อลงฺกริตฺวา กุมุทปตฺต-วณฺเณ จตฺตาโร มงฺคลสินฺธเว โยเชตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปฏิเวเทสิ.

ต่อมาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน จึงทรงเรียกนายสารถีมา แล้วตรัสสั่งว่า "เจ้าจงจัดเตรียมรถ". นายสารถีนั้นทูลรับว่า "พระเจ้าข้า" แล้วตกแต่งรถอย่างสวยงามอันสูงคุณค่าด้วยเครื่องประดับทั้งปวง เทียมม้าสินธพอันเป็นมงคลทั้ง ๔ ตัว ซึ่งมีสีเหมือนกลีบดอกโกมุท เสร็จแล้วทูลพระโพธิสัตว์ให้ทรงทราบ.

โพธิสตฺโต เทววิมานสทิสํ รถํ อภิรุหิตฺวา อุยฺยานาภิมุโข อคมาสิ. เทวตา "สิทฺธตฺถกุมารสฺส อภิสมฺพุชฺฌนกาโล อาสนฺโน, ปุพฺพนิมิตฺตํ ทสฺเสสฺสามา"ติ เอกํ เทวปุตฺตํ ชราชชฺชรํ ขณฺฑทนฺตํ ปลิตเกสํ โคปานสิวงฺกำ[๑] โอภคฺคสรีรํ

พระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นสู่รถอันงดงามราวกับเทพวิมาน เสด็จดำเนินมุ่งไปยังพระราชอุทยาน. เทวดาทั้งหลายกล่าวว่า "เวลาที่พระสิทธัตถราชกุมารจะตรัสรู้ใกล้เข้ามาแล้ว, พวกเราจักแสดงบุพนิมิต" ดังนี้ จึงให้เทวบุตรองค์หนึ่ง แสดงตน

---

[๑] ฉ. วงฺกำ.

ทณฺฑหตฺถํ ปเวธมานํ กตฺวา ทสฺเสสุ. เป็นคนแก่ชรา มีฟันหัก ผมหงอก มีกายคดค้อมดุจกลอนเรือน หลังโกง มือถือไม้เท้า ตัวสั่นงันงกอยู่.

ตํ โพธิสตฺโต เจว สารถิ จ ปสฺสนฺติ. ตโต โพธิสตฺโต สารถึ "สมฺม โก นาเมโส ปุริโส, เกสาปิสฺส น ยถา อญฺเญสนฺ"ติ มหาปทาเน[๑] อาคตนเยเนว ปุจฺฉิตฺวา ตสฺส วจนํ สุตฺวา "ธิรตฺถุ วต โภ ชาติ, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสตี"ติ สංวิคฺคหทโย ตโตว ปฏินิวตฺติตฺวา ปาสาทเมว อภิรุหิ.

พระโพธิสัตว์ และนายสารถีเท่านั้นที่เห็นบุพนิมิตนั้น. ครั้นแล้ว พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามนายสารถี โดยนัยอันมาแล้วในมหาปทานสูตรนั่นเทียวว่า "ดูกรสหาย บุรุษนี้เป็นใคร, เส้นผมของเขาไม่เหมือนเส้นผมของคนอื่นเลย" ได้ทรงสดับคำตอบของนายสารถีนั้นแล้ว ก็ทรงมีพระหฤทัยสังเวชว่า "ท่านผู้เจริญ น่ารังเกียจความเกิดจริงหนอ, เพราะเมื่อเกิดแล้ว ความแก่ก็จะปรากฏขึ้นอย่างแน่นอน" ดังนี้ จึงเสด็จกลับจากที่นั้น แล้วขึ้นสู่ปราสาทเลยทีเดียว.

ราชา "กึการณา มม ปุตฺโต ขิปฺปํ ปฏินิวตฺตี"ติ ปุจฺฉิ. "ชิณฺณกํ ปุริสํ ทิสฺวา เทวา"ติ. "ชิณฺณกํ ปุริสํ ทิสฺวา ปพฺพชิสฺสตี'ติ อาหํสุ. กสฺมา มํ นาเสถ, สีฆํ เม ปุตฺตสฺส นาฏกานิ สชฺเชถ, สมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต ปพฺพชฺชาย สตึ น กริสฺสตี"ติ วตฺวา อารกฺขํ

พระราชาตรัสถามว่า "บุตรของเรากลับมาเร็วเพราะเหตุไร". อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า "สิทธัตถกุมารเสด็จกลับเร็ว เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่พระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "พวกพราหมณ์เคยกล่าวว่า '(ถ้า)ลูกของเราเห็นคนแก่ ก็จักต้องบวช, เพราะเหตุใด

---

[๑] ที. มหา. ๑๐/๒๔.

วฑฺเฒตฺวา สพฺพทิสาสุ อฑฺฒโยชเน[๑] จเปสิ.

พวกเจ้าจึงทำให้เราฉิบหาย, จงจัดการฟ้อนรำให้แก่ลูกของเราโดยเร็ว, ลูกของเราเมื่อเสวยสมบัติ (ความสุขสำราญ) อยู่ก็จักไม่นึกถึงการบรรพชา" แล้วทรงจัดวางการอารักขาเพิ่มขึ้นทุกทิศ ทิศละกึ่งโยชน์.

ปุเนกทิวสํ โพธิสตฺโต ตเถว อุยฺยานํ คจฺฉนฺโต เทวตาหิ นิมฺมิตํ พฺยาธิตํ ปุริสํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉิตฺวา สวิคฺคหทโย นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิ. ราชาปิ ปุจฺฉิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สวิทหิตฺวา ปุน วฑฺเฒตฺวา สมนฺตโต ติคาวุตปฺปมาเณ ปเทเส อารกฺขํ จเปสิ.

ในวันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ก็เสด็จประพาสพระราชอุทยาน เหมือนอย่างวันก่อนนั้นอีก ได้ทอดพระเนตรเห็นคนเจ็บ ซึ่งเทวดาทั้งหลายได้เนรมิตขึ้น จึงตรัสถามโดยนัยเดิมนั้นเทียว ก็ทรงมีพระหฤทัยสังเวช ได้เสด็จกลับขึ้นสู่ปราสาท (โดยเร็ว). ฝ่ายพระราชาได้ตรัสถาม (อีกเช่นเดิม) แล้วจึงทรงจัดแจงโดยนัยดังกล่าวมาแล้วนั้นแหละ แล้วทรงจัดวางอารักขาให้เพิ่มขึ้นอีก ในพื้นที่ประมาณ ๓ คาวุต (๓/๔ โยชน์) โดยรอบ.

อปรํ เอกทิวสํ โพธิสตฺโต ตเถว อุยฺยานํ คจฺฉนฺโต เทวตาหิ นิมฺมิตํ กาลกตํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉิตฺวา สวิคฺคหทโย ปุน นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิ. ราชาปิ ปุจฺฉิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สวิทหิตฺวา ปุน วฑฺเฒตฺวา สมนฺตโต โยชนปฺปมาเณ ปเทเส

ต่อมาอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสด็จประพาสพระราชอุทยาน เหมือนอย่างนั้นอีก ได้ทอดพระเนตรเห็นคนตาย ซึ่งเทวดาทั้งหลายได้เนรมิตขึ้น จึงตรัสถามโดยนัยเดิมนั้นแหละ ก็ทรงมีพระหฤทัยสังเวช จึงเสด็จกลับขึ้นสู่ปราสาท(โดยเร็ว) อีก. ฝ่ายพระราชาตรัสถามแล้วก็ทรง

---

[๑] ฉ. อฑฺฒโยชเน อฑฺฒโยชเน.

อารกฺขํ ฐเปสิ.

จัดแจง โดยนัยดังได้กล่าวมาแล้วนั้นแหละ แล้วจัดวางอารักขาให้เพิ่มขึ้นอีก ในพื้นที่ประมาณ ๑ โยชน์โดยรอบ.

อปรํ ปน เอกทิวสํ อุยฺยานกีฬนตฺถาย คจฺฉนฺโต ตเถว เทวตาหิ นิมฺมิตํ สุนิวตฺถํ สุปารุตํ ปพฺพชิตํ ทิสฺวา "โก นาเมโส สมฺมา"ติ สารถึ ปุจฺฉิ. สารถิ กิญฺจาปิ พุทฺธุปฺปาทสฺส อภาวา ปพฺพชิตํ วา ปพฺพชิตคุเณ วา น ชานาติ, เทวานุภาเวน ปน "ปพฺพชิโต นาเมส เทวา"ติ วตฺวา ปพฺพชฺชาย คุเณ วณฺเณสิ. โพธิสตฺโต ปพฺพชฺชาย รุจึ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ทิวสํ อุยฺยานํ อคมาสิ. ทีฆภาณกา[๑] ปนาหุ "จตฺตาริ นิมิตฺตานิ เอกทิวเสเนว ทิสฺวา อคมาสี"ติ.

ต่อมาอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสด็จประพาสพระราชอุทยาน(อีก) ได้ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตนุ่งห่มเรียบร้อยซึ่งเทวดาทั้งหลายได้เนรมิตขึ้นเช่นกัน จึงตรัสถามสารถีว่า "ดูกรสหาย บุรุษนี้เป็นใคร" นายสารถีไม่รู้จักบรรพชิต หรือคุณของบรรพชิต เพราะ(สมัยนั้น)ยังไม่มีพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นแม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้นด้วยอานุภาพแห่งเทวดา จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ บุรุษนี้ชื่อว่าเป็นบรรพชิต" แล้วพรรณนาคุณของการบรรพชา. พระโพธิสัตว์ทรงบังเกิดความพอพระทัยในการบรรพชา จึงได้เสด็จประพาสพระราชอุทยานตลอดวันนั้น. แต่(เรื่องนี้)พระคันถรจนาจารย์ ผู้รจนาพระคัมภีร์ทีฆนิกาย กล่าวไว้ว่า "พระโพธิสัตว์ได้เสด็จไป(ประพาสพระราชอุทยาน) ทอดพระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๔ ในวันเดียวกันนั้นเอง" ดังนี้.

---

[๑] สุมงฺคลวิลาสินี ๒/๖๗.

โส ตตฺถ ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา มงฺคลโปกฺขรณิยํ นฺหาตฺวา อตฺถงฺคเต สุริเย มงฺคลสิลาปฏฺเฏ นิสีทิ อตฺตานํ อลงฺการาเปตุกาโม, อถสฺส ปริจารกปุริสา นานาวณฺณานิ ทุสฺสานิ นานปฺปการา อาภรณวิกติโย มาลาคนฺธวิเลปนานิ จ อาทาย สมนฺตา ปริวาเรตฺวา อฏฺฐสุ.

พระโพธิสัตว์นั้น ทรงเพลิดเพลินตลอดทั้งวันในพระราชอุทยานนั้น ทรงสรงในสระโบกขรณีอันเป็นมงคล เมื่อดวงอาทิตย์อัสดงคตแล้ว จึงประทับนั่งบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคล ทรงมีพระประสงค์จะให้ประดับตกแต่งพระองค์, ทีนั้น บุรุษรับใช้ของพระองค์ได้อัญเชิญภูษาทั้งหลาย อันมีสีต่าง ๆ เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ และดอกไม้ของหอม และเครื่องลูบไล้ทั้งหลาย มายืนเฝ้าพร้อมอยู่โดยรอบ.

ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส นิสินฺนาสนํ อุณฺหํ อโหสิ. โส "โก นุ โข มํ อิมมฺหา ฐานา จาเวตุกาโม"ติ อุปธาเรนฺโต โพธิสตฺตสฺส อลงฺกาเรตุกามตํ ญตฺวา วิสฺสุกมฺมํ[๑] อามนฺเตสิ "สมฺม วิสฺสุกมฺม สิทฺธตฺถกุมาโร อชฺช อฑฺฒรตฺตกสมเย[๒] มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิสฺสติ, อยมสฺส ปจฺฉิโม อลงฺกาโร, อุยฺยานํ คนฺตฺวา มหาปุริสํ ทิพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกโรหี"ติ.

ในขณะนั้น อาสนะที่ท้าวสักกะประทับนั่งอยู่ ได้เกิดเร่าร้อนขึ้น. พระองค์จึงทรงใคร่ครวญดูว่า "ใครหนอแล ใคร่จะให้เราเคลื่อนย้ายจากที่นี้" ก็ทรงทราบว่าพระโพธิสัตว์ ทรงปรารถนาจะให้ตกแต่งพระองค์ จึงตรัสเรียกวิษณุกรรมเทพบุตรมาว่า "ดูกรวิษณุกรรมผู้สหาย พระสิทธัตถราชกุมาร จักเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ในเวลาเที่ยงคืน วันนี้, การประดับตกแต่งครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายของพระองค์, (ฉะนั้น) ท่านจงไปยัง

---

[๑] ฉ. วิสฺสกมฺมํ.
[๒] ฉ. อฑฺฒรตฺตสมเย.

พระราชอุทยาน แล้วประดับตกแต่งพระมหาบุรุษด้วยเครื่องอลังการอันเป็นทิพย์เถิด" ดังนี้.

โส "สาธู"ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา เทวานุภาเวน ตงฺขณเญว อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺเสว กปฺปกสทิโส หุตฺวา กปฺปกสฺส หตฺถโต เวฐนทุสฺสํ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สีสํ เวเจสิ. โพธิสตฺโต หตฺถสมฺผสฺเสเนว "นายํ มนุสฺโส, เทวปุตฺโต เอโส"ติ อญฺญาสิ.

วิษณุกรรมเทพบุตรนั้นรับคำว่า "พระเจ้าข้า" แล้วเข้าไปหา(พระโพธิสัตว์) ขณะนั้นทันที ด้วยอานุภาพของเทวดา (จำแลงเพศ) เป็นเหมือนช่างกัลบกของพระสิทธัตถราชกุมารทีเดียว แล้วรับพระภูษาโพกจากมือของช่างกัลบกนั้นมาพันรอบพระเศียรของพระโพธิสัตว์. ด้วยการสัมผัสมือ(ของวิษณุกรรมเทพบุตร)เท่านั้น พระโพธิสัตว์ทรงทราบได้ทีเดียวว่า "ผู้นี้มิใช่มนุษย์, ผู้นี้เป็นเทพบุตร".

เวฐเน เวจิตมตฺเต สีเส[๑] โมฬิยํ มณิรตนากาเรน ทุสฺสสหสฺสํ อพฺภุคฺคจฺฉิ. ปุน เวเจนฺตสฺส ทุสฺสสหสฺสนฺติ ทสกฺขตฺตุํ เวเจนฺตสฺส ทส ทุสฺสสหสฺสานิ อพฺภุคฺคจฺฉึสุ. "สีสํ ขุทฺทกํ, ทุสฺสานิ พหูนิ, กถํ อพฺภุคฺคตานี"ติ น จินฺเตตพฺพํ. เตสุ หิ สพฺพมหนฺตํ อามลกปุปฺผปฺปมาณํ,[๒] อวเสสานิ

เพียงแต่วิษณุกรรมเทพบุตรพันพระภูษาโพกแล้ว พระภูษาจำนวนพันผืนได้สูงต่อขึ้นไป มีลักษณะดุจแก้วมณีที่(ประดับ)พระเมาลีบนพระเศียร. เมื่อวิษณุกรรมเทพบุตรโพกอีกครั้ง พระภูษา ๑ พันก็ได้สูงขึ้นไปอีก เมื่อวิษณุกรรมเทพบุตรโพกอยู่ถึง ๑๐ ครั้ง พระภูษา ๑ หมื่นจึงสูงขึ้นไปด้วยประการฉะนี้. บุคคลใดก็ตาม

---

[๑] ก. สีสโมฬิยํ.
[๒] ก. สามลตาปุปฺผปฺปมาณํ.

๒๑-๑๗-๓๗.PM6 ๓๑/๑๑/๔๗

กุสุมฺพกปุปฺผปฺปมาณานิ อเหสุ. โพธิสตฺตสฺส สีสํ กิญฺชกฺขควจฺฉิตํ วิย กุยฺยกปุปฺผํ[๑] อโหสิ.

ไม่พึงคิดว่า "พระเศียรเล็ก, พระภูษามาก(เช่นนี้), จะสูงขึ้นไปได้อย่างไร". เพราะในบรรดาพระภูษาโพกเหล่านั้น พระภูษาโพกผืนที่ใหญ่กว่าทุกผืน มีขนาดเท่าดอกมะขามป้อม(เท่านั้น), พระภูษาโพกผืนอื่นๆ มีขนาดเท่าดอกคำฝอย. พระเศียรของพระโพธิสัตว์ เป็นเหมือนกับยวงขนุน[๑] ที่โรยแล้วด้วยเกสร.

อถสฺส สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตสฺส สพฺพตาลาวจเรสุ สกานิ สกานิ ปฏิภาณานิ ทสฺสยนฺเตสุ, พฺราหฺมเณสุ "ชย นรินฺทา"ติอาทีหิ วจเนหิ, สูตมาคธาทีสุ[๓] นานปฺปกาเรหิ มงฺคลวจนฺถุติโฆเสหิ สมฺภาเวนฺเตสุ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ รถวรํ อภิรุหิ.

ลำดับนั้น ขณะที่ชนผู้เป็นนักดนตรีทั้งหลาย กำลังแสดงความสามารถของตนๆ ถวายแด่พระโพธิสัตว์นั้น ผู้ประดับแล้วด้วยเครื่องทรงทั้งปวงแล้ว, ขณะที่พวกพราหมณ์ทูลสรรเสริญด้วยถ้อยคำเป็นต้นว่า "ข้าแต่จอมนรชน ขอพระองค์จงทรงมีชัยชำนะเถิด" ดังนี้, (และ)ขณะที่ชนทั้งหลายมีสูตและมาคธ[๒] เป็นต้น ทูลสรรเสริญ เปล่งเสียงสดุดีด้วยถ้อยคำที่เป็นมงคลนานาประการอยู่ พระโพธิสัตว์ได้เสด็จขึ้นสู่รถทรงอันงดงามซึ่ง

---

[๑] ฏีกายํ "กิญฺชกฺขควจฺฉิตนฺติ เกสเร อากิณฺณ. กุยฺยกปุปฺผนฺติ ปนสปุปฺผนฺ"ติ อตฺโถ.

[๒] ฉ. ชยนนฺทา"ติอาทิวจเนหิ.

[๓] ม. สุตมงฺคลิกาทีสุ, ก. สูตมาฆตนฺตกาทีสุ.

[๑] ส่าขนุน (ไม่มีชื่อ Latin มีแต่ ขนุน) คือดอกขนุนที่เกิดขึ้นก่อนแล้วร่วงไป ซึ่งเป็นเครื่องหมายว่าขนุนนั้นจะมีลูก.

[๒] ชนที่เกิดแต่กษัตริย์กับนางพราหมณี ชื่อสุตะ, ชนผู้เกิดแต่ศูทรกับนางกษัตริย์ ชื่อมาคธะ (ลูกผสม).

ประดับตกแต่งแล้ว ด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง.

ตสฺมึ สมเย "ราหุลมาตา ปุตฺตํ วิชายี"ติ[๑] สุตฺวา สุทฺโธทนมหาราชา "ปุตฺตสฺส เม ตุฏฺฐึ นิเวเทถา"ติ สาสนํ ปหิณิ. โพธิสตฺโต ตํ สุตฺวา "ราหุ[๒] ชาโต, พนฺธนํ ชาตนฺ"ติ อาห. ราชา "กึ เม ปุตฺโต อวจา"ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ วจนํ สุตฺวา "อิโต ปฏฺฐาย เม นตฺตา ราหุลกุมาโรเยว นาม โหตู"ติ อาห.

เวลานั้นเอง พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงสดับว่า "พระมารดาแห่งพระราหุลประสูติพระโอรสแล้ว" จึงตรัสสั่งว่า "ท่านทั้งหลายจง(ไป)แจ้งความยินดีให้ลูกของเราทราบเถิด" ดังนี้ ได้ทรงส่งข่าว(นั้น)ไปแล้ว. พระโพธิสัตว์สดับข่าวนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "เครื่องยึดเหนี่ยวเกิดแล้ว, เครื่องผูกพันเกิดแล้ว" ดังนี้. พระราชาได้ตรัสถาม(ผู้นำข่าว)ว่า "ลูกของเราพูดอย่างไรบ้าง" ได้ทรงสดับคำ(ว่า เครื่องยึดเหนี่ยวเกิดแล้ว เครื่องผูกพันเกิดแล้ว ดังนี้)นั้น จึงตรัสว่า "ตั้งแต่นี้ไปขอให้หลานของเราจงมีชื่อว่า ราหุลกุมาร (แปลว่าบุตร คือเครื่องยึดเหนี่ยว)" ดังนี้.

โพธิสตฺโตปิ โข รถวรํ อารุยฺห มหนฺเตน ยเสน อติมโนรเมน สิริโสภคฺเคน นครํ ปาวิสิ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นรถทรงอันงดงามคืนเข้าสู่พระนคร พร้อมด้วยพระยศอันยิ่งใหญ่ ด้วยพระสิริโสภาคย์งดงามประทับใจ.

---

[๑] ฉ. วิชาตาติ.
[๒] อิ. ราหุโล.

ตสฺมึ สมเย กิสาโคตมี นาม ขตฺติยกญฺญา อุปริปาสาทวรตลคตา นครํ ปทกฺขิณํ กุรุมานสฺส โพธิสตฺตสฺส รูปสิรึ ทิสฺวา ปีติโสมนสฺสชาตา อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ :

เวลานั้น ขัตติยนารี (พระภคินีของพระโพธิสัตว์) พระนามว่า กีสาโคตมี กำลังทรงพระดำเนินอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรเห็นพระสิริรูปโฉม พระโพธิสัตว์ผู้ทรงกระทำประทักษิณพระนครอยู่ ก็ทรงเกิดปีติและโสมนัส เปล่งอุทานนี้ว่า :

"นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปตี"ติ.

"พระสิทธัตถกุมารนี้ เป็นพระโอรสของพระมารดาใด พระมารดานั้นย่อมเย็นพระทัยแน่, พระสิทธัตถกุมารนี้ เป็นโอรสของพระบิดาใด พระบิดานั้น ย่อมเย็นพระทัยแน่ พระสิทธัตถกุมารนี้ เป็นพระสวามีของพระนางใด พระนางนั้น ย่อมเย็นพระทัยแน่" ดังนี้.

โพธิสตฺโต ตํ สุตฺวา จินฺเตสิ "อยํ เอวํ อาห 'เอวรูปึ อตฺตภาวํ ปสฺสนฺติยา มาตุ หทยํ นิพฺพายติ, ปิตุ หทยํ นิพฺพายติ, ปชาปติยา หทยํ นิพฺพายตี'ติ, กิสฺมึ นุ โข นิพฺพุเต หทยํ นิพฺพุตํ นาม โหตี"ติ.

พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำอุทานนั้น จึงดำริว่า "น้องนางกีสาโคตมี(ของเรา)นี้ ได้ตรัสอย่างนี้ว่า 'เมื่อพระมารดาพระบิดาและพระชายาได้ทรงเห็นสิริโฉม(ของเรา)เห็นปานนี้ พระหฤทัยของพระมารดาย่อมเย็นแน่, พระหฤทัยของพระบิดาย่อมเย็นแน่, (และ)พระหฤทัยของพระชายาย่อมเย็นแน่', เมื่ออะไรดับเล่าหนอ หฤทัยจึงจะชื่อว่าเย็นแน่" ดังนี้.

อถสฺส กิเลเสสุ วิรตฺตมานสสฺส เอตทโหสิ "ราคคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตนฺนาม โหติ, โทสคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตนฺนาม โหติ, โมหคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตนฺนาม โหติ, มานทิฏฺฐิอาทีสุ สพฺพกิเลสทรเถสุ นิพฺพุเตสุ นิพฺพุตนฺนาม โหติ. อยํ เม สุสฺสวนํ สาเวสิ, อหํ หิ นิพฺพานํ คเวสนฺโต จรามิ, อชฺเชว มยา ฆราวาสํ ฉฑฺเฑตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชิตฺวา นิพฺพานํ คเวสิตุํ วฏฺฏติ, อยํ อิมิสฺสา อาจริยภาโค โหตู"ติ กณฺฉโต โอมุญฺจิตฺวา กิสาโคตมิยา สตสหสฺสคฺฆนิกํ มุตฺตาหารํ เปเสสิ. สา "สิทฺธตฺถกุมาโร มยิ ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ปณฺณาการํ เปเสสี"ติ โสมนสฺสชาตา อโหสิ.

ลำดับนั้น พระองค์ทรงมีพระทัยไม่ติดอยู่ในกิเลสทั้งหลาย ได้ทรงมีพระปริวิตกดังนี้ว่า "เมื่อไฟคือราคะดับแล้ว ชื่อว่าความเย็นย่อมมีอยู่, เมื่อไฟคือโทสะดับแล้ว ชื่อว่าความเย็นย่อมมีอยู่, เมื่อไฟคือโมหะดับแล้ว ชื่อว่าความเย็นย่อมมีอยู่, เมื่อความกระวนกระวายเพราะกิเลสทั้งปวง มีมานะและทิฐิเป็นต้น ดับไปแล้ว ชื่อว่าความเย็นย่อมมีอยู่. น้องสาวกีสาโคตมีนี้ ทำให้เราได้ฟังสิ่งที่ดี, เพราะว่าเราเที่ยวแสวงหาความเย็นนี้อยู่, เราควรจะละทิ้ง (เพศ) ฆราวาสออกบวช แสวงหาความเย็นในวันนี้แหละ, ขอสิ่งนี้จงเป็นอาจริยภาค[๑] แด่น้องนางกีสาโคตมีนี้" ดังนี้ แล้วทรงเปลื้องมุกดาหาร อันมีค่า ๑ แสนจากพระศอ ส่งไปประทานแก่พระน้องนางกีสาโคตมี. พระนางทรงคิดว่า "สิทธัตถกุมาร มีพระทัยปฏิพัทธ์ในเรา จึงทรงส่งบรรณาการ(มาให้)" ดังนี้ ได้ทรงบังเกิดความโสมนัส (เป็นยิ่งนัก).

---

[๑] อาจริยภาค หมายถึง ทรัพย์หรือสิ่งของที่ศิษย์ให้แก่อาจารย์เป็นค่าเล่าเรียน หรือค่าตอบแทน.

โพธิสตฺโตปิ มหนฺเตน สิริโสภคฺเคน อตฺตโน ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา สิริสยเน นิปชฺชิ. ตาวเทว จ นํ สพฺพาลงฺการ-ปฏิมณฺฑิตา นจฺจคีตาทีสุ สุสิกฺขิตา เทวกญฺญา วิย รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อิตฺถิโย นานาตุริยานิ คเหตฺวา สมฺปริวาเรตฺวา อภิรมาเปนฺติโย นจฺจคีตวาทิตานิ ปโยชยึสุ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ได้เสด็จขึ้นสู่ปราสาทของพระองค์ด้วยพระ (อิริยาบถ) สง่างดงามยิ่งนัก แล้วบรรทมบนพระแท่นสิริไสยา. ทันใดนั้นนั่นเอง บรรดานางผู้เชี่ยวชาญในการฟ้อนรำและขับร้องเป็นต้น ต่างตกแต่งกาย ด้วยเครื่องประดับพร้อมสรรพ (แต่ละนาง) มีรูปงามเลิศราวกับนางฟ้า พากันถือเครื่องดนตรีนานาชนิดแวดล้อม พระโพธิสัตว์นั้น แสดงการฟ้อนรำ ขับร้องและประโคมดนตรีให้ทรงพระสำราญอยู่.

โพธิสตฺโต กิเลเสสุ วิรตฺตจิตฺตตาย นจฺจาทีสุ อนภิรโต มุหุตฺตํ นิทฺทํ โอกฺกมิ. ตาปิ อิตฺถิโย "ยสฺสตฺถาย มยํ นจฺจาทีนิ ปโยเชม, โส นิทฺทํ อุปคโต, อิทานิ กิมตฺถํ กิลมามา"ติ คหิตคหิตานิ ตุริยานิ อชฺโฌตฺถริตฺวา นิปชฺชึสุ.

พระโพธิสัตว์ ไม่ทรงยินดีในการฟ้อนรำเป็นต้น เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีพระหฤทัยไม่ติดอยู่ในกิเลสทั้งหลาย จึงบรรทมหลับเพียงครู่เดียว. ฝ่ายนางฟ้อนรำทั้งหลายเหล่านั้น กล่าว(แก่กัน)ว่า "พวกเราถวายความบันเทิง มีการฟ้อนรำเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระสิทธัตถ-ราชกุมาร, (แต่)พระองค์ได้ทรงบรรทมหลับเสียแล้ว, บัดนี้ พวกเราจะเหน็ด-เหนื่อยอยู่เพื่ออะไรเล่า" ดังนี้ จึงพากันนอน(หลับ) ก่ายเกยเครื่องดนตรีที่ถือไว้ (ดูระเนระนาด).

คนฺธเตลปทีปา ฌายนฺติ. โพธิสตฺโต ปพุชฺฌิตฺวา สยนปิฏฺเฐ ปลฺลงฺเกน นิสินฺโน อทฺทส ตา อิตฺถิโย ตุริยภณฺฑานิ อวตฺถริตฺวา นิทฺทายนฺติโย เอกจฺจา ปคฺฆริตเขฬา ลาลากิลินฺนคตฺตา, เอกจฺจา ทนฺเต ขาทนฺติโย, เอกจฺจา กากจฺฉนฺติโย, เอกจฺจา วิปฺปลปนฺติโย, เอกจฺจา วิวฏมุขา, เอกจฺจา อปคตวตฺถา ปากฏพีภจฺฉสมฺพาธฏฺฐานา. โส ตาสํ ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ภิยฺโยโสมตฺตาย กาเมสุ วิรตฺตจิตฺโต อโหสิ.

(ขณะนั้น) ประทีปน้ำมันหอมทั้งหลายยังลุกสว่างอยู่. พระโพธิสัตว์ได้ทรงตื่นบรรทม ประทับนั่งขัดสมาธิบนพระที่บรรทม ทอดพระเนตรเห็นหญิงเหล่านั้นนอนหลับก่ายเกยอยู่กับเครื่องดนตรี ลางนางก็น้ำลายไหล มีตัวเปรอะเปื้อนด้วยน้ำลาย, ลางนางก็กัดฟัน, ลางนางก็กรนเสียงดัง, ลางนางก็ละเมออยู่, ลางนางก็อ้าปาก, (และ)ลางนางก็ปราศจากเสื้อผ้า ปรากฏเป็นที่ตั้งแห่งความขยะแขยง และอึดอัดพระทัย. พระองค์ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาการไม่น่าดูต่าง ๆ ของหญิงเหล่านั้นแล้ว ได้มีพระหฤทัยหน่ายในกามทั้งหลาย เกินกว่าจะประมาณได้.

ตสฺส อลงฺกตปฏิยตฺตํ สกฺกภวนสทิสมฺปิ ตํ มหาตลํ อปวิฏฺฐนานากุณปภริตํ อามกสุสานํ วิย อุปฏฺฐาสิ, ตโย ภวา อาทิตฺตเคหสทิสา ขายึสุ, "อุปทฺทุตํ วต โภ, อุปสคฺคํ วต โภ"ติ อุทานํ ปวตฺเตสิ, อติวิย ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิ.

ตำหนักที่ประดับตกแต่งอย่างสวยงามเพียงภพของท้าวสักกะนั้น ได้ปรากฏแก่พระองค์ ดังป่าช้าผีดิบเต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ ซึ่งทิ้งอยู่เกลื่อนกลาด, ภพทั้งสามปรากฏดังเรือนที่ถูกไฟไหม้, พระโพธิสัตว์ทรงเปล่งพระอุทานว่า "ท่านผู้เจริญ ที่นี่วุ่นวายหนอ, ท่านผู้เจริญ ที่นี่ขัดข้องหนอ" ดังนี้ ทรงน้อมพระทัยในการบรรพชาเป็นอย่างยิ่ง.

โส "อชฺเชว มยา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุ วฏฺฏตี"ติ สยนา อุฏฺฐาย ทฺวารสมีปี คนฺตฺวา "โก เอตฺถา"ติ อาห. อุมฺมาเร สีสํ กตฺวา นิปนฺโน ฉนฺโน "อหํ อยฺยปุตฺต ฉนฺโน"ติ อาห. "อหํ อชฺช มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุกาโม, เอกํ เม อสฺสํ กปฺเปหี"ติ อาห.

พระองค์ทรงดำริว่า "เราควรจะออกมหาภิเนษกรมณ์ในวันนี้แหละ" ดังนี้ แล้วเสด็จลุกจากพระแท่นบรรทมไปยังที่ใกล้พระทวารแล้วตรัสว่า "ใครอยู่ที่นั่น". (ขณะนั้น) นายฉันนะนอนเอาศีรษะพาดกับธรณีประตู ได้(ลุกขึ้น)กราบทูลว่า "ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าฉันนะ" ดังนี้ พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า "เราปรารถนาจะออกมหาภิเนษกรมณ์ในวันนี้, เธอจงเตรียมม้าให้เราตัวหนึ่ง".

โส "สาธุ เทวา"ติ อสฺสภณฺฑิกํ คเหตฺวา อสฺสสาลํ คนฺตฺวา คนฺธเตลทีเปสุ ชลนฺเตสุ สุมนปฏฺฏ-วิตานสฺส เหฏฺฐา รมณีเย ภูมิภาเค จิตฺตํ กนฺถกึ[๑] อสฺสราชานํ ทิสฺวา "อชฺช มยา อิมเมว กปฺเปตุ วฏฺฏตี"ติ กนฺถกึ กปฺเปสิ.

นายฉันนะกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า" ดังนี้ แล้วถือเอาเครื่องอานม้าไปยังโรงเลี้ยงม้า, (ขณะนั้น) เมื่อประทีปน้ำมันหอมทั้งหลายยังลุกสว่างอยู่ (นายฉันนะ)เห็นพญาม้ากันถกะยืนอยู่ในที่อันน่าสบาย ภายใต้เพดานผ้า ซึ่งมีลวดลายเป็นดอกมะลิลา ก็คิดว่า "ควรที่เราจะผูกม้ากันถกะตัวนี้-แหละถวายในวันนี้" แล้วจึงจัดแจงผูกม้ากันถกะ.

โส กปฺปิยมาโนว อญฺญาสิ "อยํ กปฺปนา อติทฬฺหา,[๒] อญฺเญสุ ทิวเสสุ อุยฺยานกีฬาทิคมนกาเล กปฺปนา วิย

พญาม้ากันถกะนั้น เมื่อถูกนายฉันนะจัดการผูกอยู่ก็รู้ว่า "การผูกนี้มั่นคงยิ่งนัก, ไม่เหมือนการผูก ในเวลาที่เสด็จประพาส

---

[๑] ฉ. กณฺฐกกึ อิติ เอว สพฺพตฺถ.
[๒] ฉ. อติคาฬฺหา.

น โหติ, มยฺหํ อยฺยปุตฺโต อชฺช มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุกาโม ภวิสฺสตี"ติ. ตโต ตุฏฺฐมานโส มหาหสิตํ หสิ, โส สทฺโท สกลนครํ ปตฺถริตฺวา คจฺเฉยฺย, เทวตา ปน ตํ สทฺทํ สนฺนิรุมฺหิตฺวา[๑] น กสฺสจิ โสตุํ อทํสุ.

พระราชอุทยานเป็นต้นในวันอื่น ๆ, พระลูกเจ้าของเรา คงปรารถนาจะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์วันนี้(เป็นแน่)". เพราะเหตุนั้น พญาม้ากันถกะจึงมีใจยินดีร้องเสียงดังกึกก้อง, เสียงนั้น(ตามปรกติ)จะดังก้องไปทั่วทั้งพระนคร, แต่เหล่าเทวดาปิดกั้นเสียงนั้นไว้ไม่ให้ใครผู้ใดได้ยิน.

โพธิสตฺโตปิ โข ฉนฺนํ เปเสตฺวาว "ปุตฺตํ ตาว ปสฺสิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา นิสินฺนปลฺลงฺกโต อุฏฺฐาย ราหุมาตุวสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา คพฺภทฺวารํ วิวริ. ตสฺมึ ขเณ อนฺโตคพฺเภ คนฺธเตลภริตทีโป ฌายติ, ราหุลมาตาปิ โข สุมนมลฺลิกาทีนํ ปุปฺผานํ อมฺพณมตฺเตน อภิปฺปกิณฺเณ สยเน ปุตฺตสฺส มตฺถเก หตฺถํ ฐเปตฺวา นิทฺทายติ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสสั่งนายฉันนะไปแล้ว ได้ทรงดำริว่า "เราจักไปดูโอรสก่อน" แล้วเสด็จลุกจากบัลลังก์ที่ประทับ ทรงเปิดพระทวารห้องบรรทมเสด็จไปยังแท่นบรรทมของพระมารดาพระราหุล. ขณะนั้น ประทีปอันเต็มด้วยน้ำมันหอมยังลุกสว่างอยู่ภายในห้องบรรทม, พระมารดาพระราหุลบรรทมหลับ ทรงวางพระหัตถ์เหนือเศียรพระโอรส ณ พระที่ไสยา ซึ่งโปรยปรายไว้ด้วยดอกไม้นานาชนิด มีดอกมะลิลาและดอกมะลิซ้อนเป็นต้น ประมาณอัมพณะหนึ่ง.[๒]

โพธิสตฺโต อุมฺมาเร ปาทํ ฐเปตฺวา ฐิตโกว โอโลเกตฺวา "สจาหํ เทวิยา หตฺถํ อปเนตฺวา มม ปุตฺตํ

พระโพธิสัตว์ ประทับยืนยั้งพระบาทอยู่เพียงธรณีพระทวารเท่านั้น ทรงแลดู(พระมเหสีและพระโอรส) แล้วทรงดำริว่า

---

[๑] ฉ. นิรุมฺภิตฺวา.

[๒] อัมพณะ (หรือ อัมมณะ) = ๑๑ ทะนาน.

คณฺหิสฺสามิ, เทวึ ปพุชฺฌิสฺสติ, เอวํ เม คมนนฺตราโย ภวิสฺสติ, อหัปิ พุทฺโธ หุตฺวาว อาคนฺตฺวา ปุตฺตํ ปสฺสิสฺสามี"ติ ปาสาทตลโต โอตริ. ยํ ปน ชาตฏฺฐกถายํ "ตทา สตฺตาหชาโต ราหุลกุมาโร โหตี"ติ วุตฺตํ, เสสฏฺฐกถาสุ นตฺถิ, ตสฺมา อิทเมว คเหตพฺพํ.

"ถ้าเราจักยกพระหัตถ์พระเทวีออก แล้วอุ้มโอรสของเรา, พระเทวีก็คงจะตื่นบรรทม, เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปสรรคแห่งการไปของเราก็จักเกิดขึ้น, แม้เราเป็นพระ-พุทธเจ้าแล้ว จึงค่อยมาเยี่ยมโอรสเถิด" ดังนี้ แล้วเสด็จลงจากปราสาทไป. ความที่มีกล่าวไว้ในอรรถกถาชาดก(บางเล่ม)ว่า "ในขณะนั้น พระราหุลกุมารประสูติได้ ๗ วัน" ดังนี้ ไม่มี(กล่าวไว้)ในอรรถกถาอื่นๆเลย, ดังนั้น เรื่องตามที่กล่าวมานี้เท่านั้นที่บัณฑิตพึงถือเอา.

เอวํ โพธิสตฺโต ปาสาทตลา โอตริตฺวา อสฺสสมีปํ คนฺตฺวา เอวมาห "ตาต กนฺถก ตฺวํ อชฺช เอกรตฺตึ มํ ตารย, อหํ ตํ นิสฺสาย พุทฺโธ หุตฺวา สเทวกํ โลกํ ตาเรสฺสามี"ติ. ตโต อุลฺลงฺฆิตฺวา กนฺถกสฺส ปิฏฺฐึ อภิรุหิ. กนฺถโก คีวโต ปฏฺฐาย อายาเมน อฏฺฐารสหตฺโถ โหติ ตทนุจฺฉวิเกน อุพฺเพเธน สมนฺนาคโต ถามชวสมฺปนฺโน สพฺพเสโต โอตสงฺขสทิโส. โส สเจ หเสยฺย วา ปทสทฺทํ วา กเรยฺย, สทฺโท สกลนครํ อวตฺถเรยฺย. ตสฺมา เทวตา อตฺตโน อานุภาเวน ตสฺส ยถา น โกจิ สุณาติ, เอวํ หสิตสทฺทํ

พระโพธิสัตว์ เมื่อเสด็จลงจากปราสาท ได้เสด็จเข้าไปใกล้ม้า ตรัสอย่างนี้ว่า "ดูกรกันถกะเอย วันนี้เจ้าจงมาพาเราข้ามไปให้ตลอดคืน, เราจักเป็นพระพุทธเจ้าได้ เพราะอาศัยเจ้าแล้วยังสัตวโลก พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น (สังสารวัฏ)" ดังนี้. จากนั้นพระองค์ก็เสด็จขึ้นหลังม้ากันถกะ. ก็แลม้ากันถกะมีส่วนยาวตั้งแต่คอ นับได้ ๑๘ ศอก ประกอบด้วยส่วนสูงเหมาะสมกันสมบูรณ์ด้วยพลกำลังและความเร็ว สีขาวปลอดดังสังข์ที่ขัดแล้ว. ถ้าม้ากันถกะนั้นร้องขึ้นหรือทำเสียง(กระทืบ)เท้า, เสียงก็จะดังก้องไปทั่วทั้งพระนคร. เพราะเหตุนั้น